

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie

Studijní obor: Demografie

Bc. Dan Vyplel

Vývoj partnerských forem v České republice: trendy a kontexty
Development of partner forms in the Czech Republic: trends and
patterns

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.

Praha, 2018

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 29. 6. 2018

Podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucí své diplomové práce prof. RNDr. Jitce Rychtaříkové, CSc. za ochotu, čas a cenné rady, které mi poskytla při přípravě této práce. Dále bych chtěl velice poděkovat mé rodině, přítelkyni a blízkým za neskonalou podporu, kterou mi během celého studia poskytovali.

Vývoj partnerských forem v České republice: trendy a kontexty

Abstrakt

Cílem této práce je vytvoření komplexnějšího přehledu vývoje partnerských forem v České republice od roku 1961 do roku 2016 a jejich vlastní analýza. Práce je rozdělena na dvě části, kdy první část se věnuje analýzám jednotlivých partnerských forem a to konkrétně v podobě analýzy sňatečnosti svobodných zejména z generačního pohledu, analýzy rozvodovosti, analýzy sňatečnosti rozvedených a analýzy nesezdaných soužití. Tato diplomová práce tak volně navazuje na moji bakalářskou práci, pro kterou byly spočteny jednovýchodné tabulky sňatečnosti svobodných jednotnou metodikou pro zaručení absolutní srovnatelnosti. Tyto tabulky, doplněné o další dva roky, byly využity i zde pro výpočet ukazatelů v již zmíněném generačním pohledu na sňatečnost svobodných. Druhá část práce se poté věnuje analýze výzkumů veřejného mínění International Social Survey Programme za Českou republiku, zaměřující se pouze na část Rodina, za roky 1994 a 2012 a jejich vzájemnému porovnání a změnám.

Klíčová slova: jednovýchodné tabulky sňatečnosti, longitudinální, sňatek, manželství, rozvod, faktická manželství, ISSP, Česká republika, IBM SPSS

Development of partner forms in the Czech Republic: trends and patterns

Abstract

The objective of this study is to create comprehensive overview of the development of partner forms in the Czech republic from 1961 to 2016 and their own analysis. This thesis is divided into two parts, where the first part deals with analyzes of individual partner forms, namely in the form of analysis of primo-nuptiality, especially from generation perspective, analysis of divorce rate, analysis of marriages of divorced and analysis of cohabitation. This diploma thesis is so independently connected to my bachelor thesis, using the same primo-nuptiality life tables which had been calculated by a uniform methodology for absolute mutual comparability. These life tables, supplemented by another two years, were also used here to calculate the indicators in the already mentioned generational view of primo-nuptiality. The second part of this thesis is then devoted to the analysis of the International Social Survey Programme for the Czech Republic, focusing only on the part of the Family for 1994 and 2012 and their mutual comparison and transitions.

Keywords: primo-nuptiality life tables, cohort, nuptial, marriage, divorce, cohabitation, ISSP, Czech Republic, IBM SPSS

OBSAH

Seznam tabulek	3
Seznam obrázků	4
Seznam použitých zkratk.....	5
1 Úvod.....	6
2 Metodologie a prameny dat.....	8
2.1 Tabulky sňatečnosti svobodných a metody jejich konstrukce	9
2.2 Metodologie použitých tabulek sňatečnosti svobodných.....	12
2.3 Metodologie použitých ukazatelů rozvodovosti	15
3 Stručný politický vývoj v kontextu demografických změn.....	18
4 Analýza sňatečnosti.....	23
4.1 Legislativa.....	23
4.2 Vývoj sňatečnosti na českém území.....	23
4.3 Generační sňatečnost na českém území	30
5 Analýza rozvodovosti	38
5.1 Legislativa.....	38
5.2 Vývoj rozvodovosti na českém území	39
5.3 Vývoj jednotlivých ukazatelů rozvodovosti na českém území	43
6 Analýza sňatečnosti rozvedených	51
7 Vývoj nesezdaných soužití na českém území	56
7.1 Legislativa.....	57
7.2 Metodika sběru dat.....	57
7.3 Analýza nesezdaných soužití	58
8 Výzkum veřejného mínění ISSP za roky 1994 a 2012.....	65

8.1	Metodologie sběru dat a popis datových souborů	66
8.2	Metodologie vlastního zpracování dat	67
8.3	Faktorová analýza	68
8.4	Klasifikace sociodemografických charakteristik dle faktorových skóre	73
9	Závěr	77
	Seznam použité literatury.....	81

Seznam tabulek

Tab. 1: Tabulkové počty svobodných ve věku 30, 36 a 50 let, obě pohlaví, ČR	34
Tab. 2: Tabulkové počty svobodných ve věku 25, 29 a 34 let, obě pohlaví, ČR.....	37
Tab. 3: Struktura nesezdaných soužití dle sčítání 1980, 1991, 2001 a 2011, ČR	60
Tab. 4: Anti-image matice souboru ISSP 1994.....	68
Tab. 5: Anti-image matice souboru ISSP 2012.....	69
Tab. 6: Komunalita souborů ISSP, oba roky.....	69
Tab. 7: Celkový vysvětlený podíl variability souboru, ISSP 1994	70
Tab. 8: Celkový vysvětlený podíl variability souboru, ISSP 2012	70
Tab. 9: Tabulka matice faktorů, ISSP 1994.....	71
Tab. 10: Tabulka matice faktorů, ISSP 2012	71
Tab. 11: Korelační tabulka věkových skupin a faktorů, ISSP 1994	73
Tab. 12: Korelační tabulka věkových skupin a faktorů, ISSP 2012	74
Tab. 13: Korelační tabulka rodinného stavu a faktorů, oba roky	75

Seznam obrázků

Obr. 1: Absolutní počet sňatků a hrubá míra sňatečnosti v ČR v letech 1961–2016.....	25
Obr. 2: Tabulková prvosňatečnost a průměrný věk při vstupu do prvního sňatku, obě pohlaví, ČR v letech 1961–2016.....	26
Obr. 3: Kvartilové ukazatele a modus, ženy, ČR v letech 1961–2016.....	28
Obr. 4: Kvartilové ukazatele a modus, muži, ČR v letech 1961–2016.....	29
Obr. 5: Tabulkový počet svobodných žen dle věku v rámci generací narozených v letech 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975 a 1980 v ČR.....	31
Obr. 6: Tabulkový počet svobodných mužů dle věku v rámci generací narozených v letech 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975 a 1980 v ČR.....	31
Obr. 7: Tabulkový počet svobodných žen dle věku v rámci generací narozených v letech 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980 a 1982 v ČR.....	34
Obr. 8: Tabulkový počet svobodných mužů dle věku v rámci generací narozených v letech 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980 a 1982 v ČR.....	35
Obr. 9: Absolutní počet rozvodů a hrubá míra rozvodovosti v ČR v letech 1961–2016	41
Obr. 10: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka manželství v ČR v letech 1961–2016.....	42
Obr. 11: Rozvody dle počtu nezletilých dětí, ČR, 1961–2016	43
Obr. 12: Vývoj redukovaných měr rozvodovosti dle délky trvání manželství, ČR, 1961–2016	45
Obr. 13: Příčiny rozvodů na straně ženy, ČR, 1961–2016.....	47
Obr. 14: Příčiny rozvodů na straně muže, ČR, 1961–2016.....	48
Obr. 15: Podíl sňatků dle rodinného stavu, ženy, ČR, 1961–2016	52
Obr. 16: Podíl sňatků dle rodinného stavu, muži, ČR, 1961–2016.....	53
Obr. 17: Vývoj úhrnné sňatečnosti rozvedených, obě pohlaví, ČR, 1970–2016	54
Obr. 18: Vývoj absolutního počtu nesezdaných soužití, ČR, 1970–2016.....	58
Obr. 19: Podíl rodinných stavů v nesezdaných soužitích dle SLDB 2011, ČR	61
Obr. 20: Podíl osob žijících jako partner v nesezdaném soužití ve věku 25–34 let z počtu osob v úplných rodinách v daném věku (v %), ČR, 2011	63

Seznam použitých zkratek

ISSP	International Social Survey Programme
ČSÚ	Český statistický úřad
ČR	Česká republika
SLDB	Sčítání lidu, domů a bytů
KMO	Kaiser-Meyer-Olkinova míra

Kapitola 1

Úvod

Navazování blízkých partnerských vztahů a jejich častý následný rozpad patří neodmyslitelně k našim životům. Většina lidí se snaží najít svou spřízněnou duši a poté s ní prožít dlouhý a spokojený život. V demografii tento proces můžeme obecně sledovat skrze sňatečnost a v případě neúspěchu také skrze rozvodovost. Pro nemalý počet lidí je však manželství dnes již zastaralou institucí, a tak je potřeba brát v úvahu i alternativní formy partnerství, které jsou v dnešní době zrovna tak časté. Důležitým faktem je, že všechny partnerské formy jsou nejen ve sdělovacích prostředcích poměrně hojně laicky zmiňovány, ať už v souvislosti s častou rozvodovostí nebo nízkou sňatečností a jedná se tak o témata, která se dotýkají v podstatě každého člověka. Navíc Česká republika má za sebou za poslední více jak půl století velice zajímavý vývoj, a to zejména politicko-ekonomický, což jsou důležité faktory, které přímo ovlivňují populační klima, a tak i rodinnou politiku jednotlivých párů.

Cílem této práce je tak komplexní popis vybraných forem partnerství vyskytujících se na území České republiky, jejich vlastní analýza a postihnutí vývoje v čase za období od roku 1961 do roku 2016. Neméně důležitou roli ve většině těchto partnerství hraje také aktuální politická situace a kontext doby, proto se tato diplomová práce zaměřuje i na tyto aspekty. Celkový obrázek o vývoji partnerských forem v České republice je pak dokreslen nastíněním populačního klimatu v české společnosti za pomoci výzkumů International Social Survey Programme uskutečněných v letech 1994 a 2012.

Celý obsah této diplomové práce je koncipován do devíti kapitol. Po úvodu, který nastiňuje cíle a obsah celé této diplomové práce, následuje kapitola metodologie a prameny dat, kde je diskutováno s literaturou a popsány metody konstrukce tabulek sňatečnosti svobodných, a to jak obecně, tak také specificky dle mnou spočtené jednotné metodologie. K této části je přidána také metodologie týkající se sňatečnosti rozvedených. Na tabulky sňatečnosti poté navazuje metodologie konstrukce použitých ukazatelů rozvodovosti.

Následující kapitola se věnuje stručnému popisu politického vývoje na území České republiky od roku 1961 až do období po roce 1989 v kontextu demografických změn. Jak již bylo řečeno výše, v případě partnerských soužití se jedná o důležitý faktor, který s touto problematikou úzce souvisí.

První analytická kapitola je zaměřena na sňatečnost svobodných, kdy je nejprve obecně shrnuta legislativa, dále obecně a stručně popsán vývoj transversální sňatečnosti svobodných na

našem území a poté následuje podrobný pohled na generační sňatečnost svobodných, a to konkrétně na analýzu tabulkových počtů svobodných.

Druhá analytická kapitola se poté věnuje rozvodovosti, kde je nejprve opět přiblížen legislativní vývoj následovaný obecným vývojem rozvodovosti na našem území. Poslední částí této kapitoly je pak analýza jednotlivých ukazatelů rozvodovosti.

Třetí analytická kapitola se pak pouze velice stručně věnuje popisu sňatečnosti rozvedených, přiblížení trendů v této problematice a popisu několika grafů přibližující obecný vývoj této tematiky.

Čtvrtá a poslední čistě demografická část této práce se zaměřuje na popis vývoje nesezdaných soužití na našem území, přibližuje legislativní ukotvení této problematiky, metodologii sběru dat, díky které je možné se této problematice souhrnně demograficky věnovat a je zakončena vlastní analýzou vývoje nesezdaných soužití.

Poslední početní kapitolou a zároveň druhou částí této práce je pak kapitola věnující se výzkumům veřejného mínění ISSP, které byly provedeny v České republice v letech 1994 a 2012. Dále je v této kapitole popsána metodologie těchto šetření, popis analyzovaných datových souborů, metodologie vlastního zpracování dat a posléze jsou také prezentovány výsledky tohoto zpracování. Devátá a závěrečná kapitola pak již pouze na několika stránkách komplexně shrnuje hlavní poznatky z předchozích kapitol.

Kapitola 2

Metodologie a prameny dat

Jak jsem již uvedl výše, metodologie v kapitole sňatečnosti se shoduje s metodologií mé bakalářské práce, neboť pro výpočet ukazatelů generační prvosňatečnosti byly použity stejné jednovýchodné tabulky sňatečnosti svobodných. Ty byly pouze dopočítané za další dva roky a jejich rozsah pro tuto konkrétní práci je tedy za roky 1961–2016. K tomuto postupu bylo přistoupeno, protože mnou dříve vypočítané tabulky sňatečnosti svobodných jsou za celé výše zmíněné období spočítány jednotnou metodou, která zajišťuje jejich naprostou a přesnou srovnatelnost. V tomto ohledu se jedná o unikátní datový soubor, který byl také postoupen Českému statistickému úřadu k možnému dalšímu zpracování. Všechny ostatní dohledatelné univerzitní práce na téma sňatečnosti tak přebíraly data od různých institucí či osob, kde sice většinou bylo možné vzájemné srovnání, nicméně jednotná metodika zde chyběla. Potenciál tohoto datového souboru nebyl pouze jednou bakalářskou prací vyčerpatelný, proto je tedy využít i zde, ale pouze pro podrobnější popis longitudinální prvosňatečnosti, která byla v předchozí práci zmíněna jen okrajově a jeden kvantilový graf, jež sice vychází z dat transversálních, nicméně nebyl v mé bakalářské práci obsažen. Samotné tabulky byly tedy spočítány tak, že byl z ostatních zdrojů použit pouze ukazatel pravděpodobnosti uzavření prvního sňatku (q_x^m), zbytek tabulek byl dopočítán novou, jednotnou metodikou, která je podrobně rozepsána dále v této práci.

Oním hlavním ostatním zdrojem ukazatele q_x^m byla zejména publikace federálního statistického úřadu, která byla v roce 1989 publikována pod názvem Tabulky sňatečnosti svobodných ČSSR, ČSR a SSR za roky 1961–1988. Zde byly zpětně dopočítány tabulky sňatečnosti svobodných za naše území na základě nepublikovaných bilancí rodinného stavu obyvatelstva, neboť statistika za Českou republiku se vedla samostatně. Pro roky 1989–1993 byla použita vstupní charakteristika tabulek sňatečnosti svobodných z publikace Populační vývoj České republiky 1994. Data za roky 1995–1997 mi byla poskytnuta J. Rychtaříkovou. Za roky 1998–2005 nejsou na webových stránkách ČSÚ dostupné jednovýchodné tabulky sňatečnosti. Oddělení demografické statistiky mi potřebná data poskytlo na základě žádosti. Od roku 2006 dále lze nalézt jednovýchodné tabulky sňatečnosti svobodných dle pohlaví za jednotlivé roky v Demografických ročenkách, které jsou každoročně publikovány Českým statistickým úřadem. Odsud byly tedy převzaty hodnoty pravděpodobností uzavření prvního sňatku za poslední období 2006–2016.

Z elektronických databází Českého statistického úřadu byly dále využity časové řady, konkrétně absolutní počty sňatků, rozvodů a střední stavy obyvatelstva. Data z výzkumů International Social Survey Programme za roky 1994 a 2012 byla získána z internetových stránek GESIS Leibnizova institutu pro sociální vědy.

Metodickým zdrojem pro konstrukci tabulek sňatečnosti svobodných byl zejména článek J. Rychtaříkové z roku 1984 uveřejněný v časopise Demografie a dále publikace Základy demografie (Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986).

Teoretické principy týkající se sňatečnosti a rozvodovosti byly čerpány především ze souboru publikací vydávaných katedrou demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy pod názvem Populační vývoj České republiky za jednotlivé roky a článků publikovaných v časopisech Demografie.

Legislativní vývoj v jednotlivých kapitolách byl čerpán z největší části z internetových stránek zakonprolidi.cz, což je archiv všech předpisů Sbírky zákonů od roku 1945 až do současnosti. Na těchto stránkách jsou uveřejněny stejnopisy Sbírky zákonů ve formátu PDF, které jsou zveřejňovány na stránkách ministerstva vnitra, jejich prezentace je však značně přehlednější a uživatelsky přívětivější.

Data a metody týkající se výběrových šetření ISSP jsou specifikovány v úvodní části dané kapitoly.

2.1 Tabulky sňatečnosti svobodných a metody jejich konstrukce

Metodologicky nejpřesnějším nástrojem pro podrobnou analýzu sňatečnosti svobodných, který nám umožňuje podrobně sledovat a popisovat proces sezdávání, jsou tabulky sňatečnosti svobodných počítané pro každé pohlaví zvlášť. Stejně tak jako jiné tabulky, například tabulky úmrtnosti, plodnosti či rozvodovosti, se tabulky sňatečnosti svobodných řadí do kategorie tabulek života. Jedná se o nástroj sledující život skupiny osob (alespoň v rámci demografie) od narození po smrt, zohledňující změny během jejich života. Při analýze sňatečnosti se lze zabývat různými druhy sňatečnosti, konkrétně sňatečností svobodných, rozvedených a ovdovělých, přičemž zdaleka nejvíce se počítá první ze zmíněných. Důležitým faktorem je také způsob, jakým se budou ukazatele počítat. Zvolit lze přístup transversální či longitudinální (generační). Zatímco transversální přístup se používá zejména ke srovnání jednotlivých kalendářních let, díky longitudinálnímu přístupu lze srovnávat, k jakým změnám ve sňatkovém chování dochází mezi jednotlivými generacemi. Tento způsob je tedy vhodnější a poskytuje zajímavější výstupy, nicméně je velice náročný na datovou základnu, neboť k jeho zhotovení jsou potřeba dlouhé časové řady (Rychtaříková, 1984).

Při konstrukci samotných tabulek sňatečnosti svobodných lze postupovat dvěma rozličnými způsoby v závislosti na přístupu k možným rušivým událostem znemožňující uzavření sňatku, jako je například emigrace svobodné osoby či její úmrtí. U obou způsobů tyto možnosti bereme v úvahu, nicméně v rámci jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných (zde použitých) předpokládáme, že by tyto osoby uzavíraly první sňatek jako osoby žijící a přítomné. Oproti tomu v případě výpočtu tabulek několikavýchodných, nejčastěji však dvouvýchodných, uvažujeme všechny výše zmíněné rušivé proměnné odděleně, což znamená,

že do výpočtů zahrnujeme také pravděpodobnosti oněch rušivých událostí a následně příslušné tabulkové události. Z tohoto popisu by se mohlo zdát, že dvouvýchodné tabulky sňatečnosti svobodných jsou tedy blíže realitě, problémem však je, že nejsou příliš vhodné k vlastní analýze, neboť jednotlivé populace mají různé intenzity úmrtnosti, což znemožňuje spolehlivé určení, která z populací má vyšší intenzitu sňatečnosti. Spolehlivé určení tak poskytnou jedině jednovýchodné tabulky sňatečnosti svobodných (Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986). Ani tyto tabulky však nejsou zcela bezproblémové, jednou z největších překážek pro konstrukci tohoto typu tabulek života je jejich velká náročnost na kvalitu výchozích demografických statistik a posléze také vzájemná úplná srovnatelnost, neboť jsou často počítány za pomoci různých metod.

Obecně nejjednodušším ukazatelem sňatečnosti, který se také objevuje v této práci, je hrubá míra sňatečnosti (hms). Tento ukazatel slouží pro orientační výpočet intenzity sňatečnosti zejména za roční období. Definován je jako absolutní počet sňatků ve sledovaném časovém období na tisíc obyvatel středního stavu. Jedná se však o hrubý ukazatel, který je značně ovlivněn věkovou strukturou zkoumané populace a nehodí se tak například k mezinárodnímu či regionálnímu srovnání.

$$hms = \frac{S}{1.7.P} \times 1000$$

hms = hrubá míra sňatečnosti

S = počet sňatků

$1.7.P$ = střední stav obyvatelstva

Základním a vstupním ukazatelem tabulek sňatečnosti svobodných je pravděpodobnost uzavření prvního sňatku, označována jako q_x^m , svobodnou osobou ve věku x před dosažením věku $x+1$ let. Z tohoto ukazatele se v jednovýchodné tabulce dále vypočítávají další tabulkové proměnné jako tabulkový počet svobodných, označovaný jako l_x^m , a tabulkový počet prvních sňatků, označovaný jako d_x^m . Ve dvouvýchodných tabulkách se objevují další tabulkové ukazatele jako například pravděpodobnost zemřít jako svobodný (q_x^s) a tabulkový počet zemřelých svobodných (d_x^s). Vstupní charakteristiku tabulek neboli pravděpodobnost uzavření prvního sňatku lze počítat dvěma způsoby, a to metodou přímou nebo metodou nepřímou. Přímou metodu lze použít v případě, že jsou sňatky patřičně roztříděny, metodou nepřímou lze pak počítat skrze míry první kategorie.

Pravděpodobnost uzavření prvního sňatku (q_x^m) přímou metodou pro jednovýchodnou tabulku sňatečnosti svobodných počítáme tedy následujícím způsobem:

$$q_x^m = \frac{S_x^s}{P_x^s - \frac{D_x^s}{2}}$$

S_x^s = počet sňatků svobodných ve věku x

P_x^s = počáteční stav svobodných ve věku x

D_x^s = počet zemřelých svobodných ve věku x

V případě metody nepřímé pomocí měř sňatečnosti svobodných následujícím způsobem:

$$q_x^m = \frac{2 * s_x^s}{2 + s_x^s}$$

s_x^s = míra první kategorie sňatečnosti svobodných osob

Vztahy mezi dalšími tabulkovými ukazateli jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných, konkrétně tabulkového počtu svobodných (l_x^m) a tabulkového počtu sňatků (d_x^m), jsou následující:

$$d_x^m = q_x^m * l_x^m$$

$$l_{x+1}^m = l_x^m - d_x^m$$

Hlavní výstupní charakteristikou tabulek sňatečnosti svobodných je ukazatel tabulkové prvosňatečnosti označovaný jako l_{50} . Tento ukazatel udává tabulkový počet svobodných v přesném věku padesáti let (50⁺). Doplněk tohoto ukazatele do jedné (respektive kořene tabulky) označuje tabulkový počet lidí, kteří by uzavřeli manželství před dosažením padesátého roku života, a to při zachování stejné úrovně sňatečnosti, jako v daný rok, pro který je tabulka vypočtena. Prvosňatečnost můžeme vyjádřit takto:

$$1 - \frac{l_{50}^m}{l_{16}^m}$$

V kapitole sňatečnosti rozvedených byl pak využit ukazatel úhrnné sňatečnosti rozvedených, který vyjadřuje podíl osob, které se rozvedly a poté opět uzavřely sňatek. Jeho vyjádření můžeme definovat jako:

$$\sum s_x^{roz}$$

s_x^{roz} = míry druhé kategorie sňatečnosti rozvedených podle doby uplynulé od rozvodu

Přičemž:

$${}_tS_x^{roz} = \frac{{}_tS_x^{roz}}{\frac{(R_{t-x} + R_{t-x-1})}{2}}$$

${}_tS_x^{roz}$ = redukovaná míra sňatečnosti dle délky trvání manželství x v roce t

${}_tS_x^{roz}$ = počet sňatků rozvedených v uplynulé době od sňatku x v roce t

$R_{t-x} + R_{t-x-1}$ = počet rozvodů odpovídající rozvodové kohortě

(Rychtaříková, 1984, Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986)

2.2 Metodologie použitých tabulek sňatečnosti svobodných

Tato diplomová práce vychází z mnou vypočtených jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných za období 1961–2016 za použití jednotné metodiky. Aby výsledné tabulky co nejlépe postihovaly zobrazovanou realitu, byly některé vzorce patřičně upraveny. Mnou vypočtené tabulky sňatečnosti svobodných vycházejí z druhého hlavního souboru, což znamená, že počínají dokončeným věkem patnácti let, neboť v průběhu roku mohou některé osoby dosáhnout věku šestnácti let, což je v České republice zákonem stanovená věková hranice pro uzavření sňatku. Jak již bylo zmíněno výše, ukazatel pravděpodobnosti uzavření prvního sňatku (q_x^m) byl vstupní charakteristikou pro výpočet zmíněných tabulek a vztahuje se k dokončenému věku. Tento ukazatel byl pro výpočet tabulek získán za každý rok již spočtený, nicméně jeho výpočet můžeme provést následujícím způsobem:

$$q_x^m = \frac{S_x^s}{P_x^s - 0,5 * D_x^s - 0,5 * E_x^s + 0,5 * I_x^s}$$

S_x^s = počet sňatků svobodných ve věku x

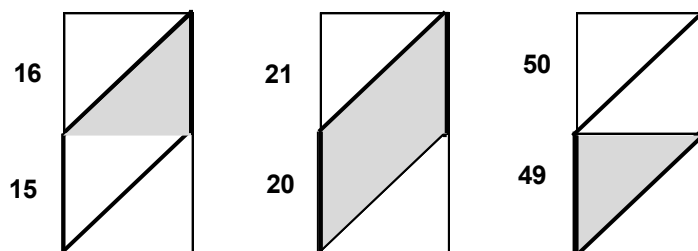
P_x^s = počet svobodných k 1.1.

D_x^s = počet zemřelých svobodných ve druhém hlavním souboru

E_x^s = počet vystěhovalých svobodných ve druhém hlavním souboru

I_x^s = počet přistěhovalých svobodných ve druhém hlavním souboru

Oproti klasickým tabulkám sňatečnosti svobodných jsou tyto tabulky spočteny mezi dokončenými věky, proto musely být odpovídající souhrnné ukazatele upraveny dle následujícího schématu Lexisova diagramu:

Následující tabulkové ukazatele, tabulkový počet svobodných (l_x^m) a tabulkový počet prvních sňatků (d_x^m), byly spočteny v závislosti na dokončeném věku:

$$d_x^m = q_x^m * l_x^m$$

$$l_{x+1}^m = l_x^m - d_x^m$$

Hlavní ukazatel tabulek sňatečnosti svobodných l_{50} v přesném věku byl spočten následovně:

$$l_{50} = l_{49} - 0,5 * d_{49}^m$$

Tabulková prvosňatečnost poté vztahem následujícím:

$$100000 - l_{50}$$

Při výpočtu ukazatele kumulativního počtu tabulkových sňatků svobodných ($d_x^m K$) bylo postupováno následujícím způsobem:

$$d_{15}^m K = d_{15}^m$$

$$d_{16}^m K = d_{15}^m K + d_{16}^m$$

$$d_{49}^m K = d_{48}^m K + \frac{d_{49}^m}{2}$$

Poslední vzorec zaručuje, že kumulované počty končí přesným věkem 50 let.

Ukazatel relativně kumulativního počtu tabulkových sňatků ($d_x^m RK$) byl spočten následujícím způsobem:

$$d_x^m RK = \frac{d_x^m K}{d_{49}^m K}$$

Následně byly spočteny kvartilové věky v pořadí dolní kvartil, medián a horní kvartil za pomoci následujících vzorců:

$$x_{0,25} = x + 1,5 + \frac{0,25 - n_{-1}}{n_1 - n_{-1}}$$

$$x_{0,5} = x + 1,5 + \frac{0,5 - n_{-1}}{n_1 - n_{-1}}$$

$$x_{0,75} = x + 1,5 + \frac{0,75 - n_{-1}}{n_1 - n_{-1}}$$

n_{-1} = předcházející četnost intervalu

n_1 = následující četnost intervalu, kdy kumulované počty právě přesáhnou uvažovanou hodnotu 0,25, 0,50, či 0,75

x = dokončený věk na počátku intervalu, $x+1$ je dokončený věk na konci intervalu, kdy předpokládáme, že věk na konci intervalu aproximujeme $x+1+0,5$ přesným věkem

Kvartilové hodnoty jsou doplněny o věkový modus, který byl spočten následovně:

$$x_0 + 1 + \frac{n_1 - n_{-1}}{2 * n_0 - n_1 - n_{-1}}$$

x_0 = střed modálního intervalu

n_0 = četnost modálního intervalu

n_{-1} = četnost intervalu, který předchází modálnímu intervalu

n_1 = četnost intervalu, který následuje za modálním intervalem

hodnota 1 vychází z faktu, že rozpětí intervalu je mezi dvěma přesnými věky

Průměrný věk při vstupu do prvního sňatku byl spočten za pomoci následujících vzorců:

Pro první věk v tabulkách:

$$(15 + 1,5) * d_{15}^m$$

Pro věky šestnáct až osmačtyřicet let:

$$(x + 1) * d_x^m$$

Po poslední věk v tabulkách:

$$(49 + 0,5) * \frac{d_{49}^m}{2}$$

Sňatky lze uzavírat minimálně až po šestnáctých narozeninách, první hodnota se tedy vztahuje k hornímu elementárnímu souboru, kde je střed intervalu 16,5.

Poslední hodnota reflektuje, že jsou uvažovány sňatky do přesného věku 50, tedy pouze dolní elementární soubor, a proto je střed intervalu ve věku 49,5.

(Vyplél, 2016)

2.3 Metodologie použitých ukazatelů rozvodovosti

Podkladová data pro kapitolu o rozvodovosti byla čerpána výhradně ze zdrojů ČSÚ, konkrétně z časových řad, Demografických příruček a stejně tak Demografických ročenek za příslušné roky. K analýze rozvodovosti byly využity zejména již spočtené ukazatele, neboť nebyl důvod nahrazovat metody jednotlivých výpočtů. Nicméně metodický postupy pro výpočet jednotlivých ukazatelů jsou stručně popsány níže.

Stejně tak jako v případě sňatečnosti i zde je obecně nejjednodušším použitým ukazatelem hrubá míra rozvodovosti (hmro). Definován je jako absolutní počet rozvodů ve sledovaném časovém období na tisíc obyvatel středního stavu. Jedná se však o hrubý ukazatel, který je nejen značně ovlivněn strukturou obyvatelstva dle věku a rodinného stavu, ale také intenzitou rozvodovosti dané země či regionu.

$$hmro = \frac{R}{_{1.7}.P} \times 1000$$

hmro = hrubá míra rozvodovosti

R = počet rozvodů

$_{1.7}.P$ = střední stav obyvatelstva

Početně jednoduchým ukazatelem je také rozvodovost dle počtu nezletilých dětí. Tento ukazatel je definován jako počet rozvodů manželství, ve kterých se nenarodilo žádné dítě či 1, 2 nebo 3+ dětí (kategorie 4 a 5+ byly připočteny ke kategorii 3 dětí kvůli relativně nízkému zastoupení), který je vydělen celkovou sumou rozvodů v daném sledovaném období.

$$\frac{R_{\text{dle počtu nezletilých dětí}}}{\sum R} \times 100$$

R = počet rozvodů dle počtu nezletilých dětí

ΣR = celkový počet rozvodů ve sledovaném období

Následujícím spočteným ukazatelem objevujícím se v této práci je míra rozvodovosti dle doby uplynulé od sňatku neboli redukované míry rozvodovosti dle doby uplynulé od sňatku. Jedná se o východiskový ukazatel pro spočtení ukazatele úhrnné rozvodovosti. Tyto redukované míry jsou definovány jakožto rozvody v určitém roce tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým kohortám. U tohoto ukazatele je však potřeba si uvědomit, že v našich končinách je většinou počítán pro III. hlavní soubory, což v praxi znamená, že se výsledek vztahuje ke dvěma kalendářním rokům. Pokud tedy máme například rozvody po 3 letech v roce 2005, jedná se o sňatky uzavřené z poloviny v roce 2002 a 2001.

$${}_t r_x^r = \frac{{}_t R_x}{\frac{(S_{t-x} + S_{t-x-1})}{2}}$$

${}_t r_x^r$ = redukovaná míra rozvodovosti dle délky trvání manželství x v roce t

${}_t R_x$ = počet rozvodů v uplynulé době od sňatku x v roce t

$S_{t-x} + S_{t-x-1}$ = počet sňatků odpovídající sňatkové kohortě

Jedním z ukazatelů, jehož význam je celospolečensky znám a jeho hodnoty jsou často v médiích diskutovány, je průměrná délka trvání manželství.

$$\frac{\sum [(x + 0,5) \times r_x^r]}{S}$$

x = věk

r_x^r = redukovaná míra rozvodovosti dle délky trvání manželství x

Posledním spočteným ukazatelem v této práci je úhrnná rozvodovost. Jak již bylo zmíněno výše, vstupní charakteristikou pro výpočet tohoto ukazatele jsou míry rozvodovosti dle doby uplynulé od sňatku. Stejně tak jako v případě úhrnné sňatečnosti i úhrnná rozvodovost vyjadřuje průměrný podíl manželství, která by se rozvedla, pokud by rozvodovost v daném roce zůstala neměnná po celou dobu trvání manželství.

$$\acute{u}r = \sum r_x^r \times 100$$

$\acute{u}r$ = úhrnná rozvodovost

r_x^r = suma redukovaných měr rozvodovosti v roce x

Specifickou částí práce je oddíl věnující se rozvodovosti dle příčiny rozvodu. Podkladová data byla opět čerpána ze zdrojů ČSÚ, avšak byla dostupná za tři různá období, konkrétně za roky 1960–1969, 1970–1985 a 1986–2016. Jednotlivé soubory se pak do značné míry lišily v množství příčin rozvodu, například soubor za nejstarší období obsahoval 22 příčin rozvodu, zatímco soubor za poslední období pouze 10 příčin. Pro potřeby této práce bylo tedy nakonec vybráno 9 příčin rozvodu dle četnosti zastoupení a vhodnosti porovnání mezi pohlavími.

(Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986)

Kapitola 3

Stručný politický vývoj v kontextu demografických změn

Území Česka v období od roku 1961 až do roku 2016 prošlo několika složitými transformacemi a historickými milníky. Všechny tyto události do značné míry ovlivnily populační klima v zemi a měly dopad na demografické chování společnosti, v případě této práce pak specificky na sňatkový trh či rozvodovost. Proto se na následujících stránkách pokusím stručně popsat politický vývoj Česka ve výše uvedeném období a zmínit historické okolnosti a demografická opatření, která se dotýkají tématu této diplomové práce, a především s tím související nálady ve společnosti, ovlivňující demografický vývoj v zemi. Účelem této kapitoly tedy není postihnout všechny historické události a osobnosti, ale pouze vykreslit společenské pozadí jednotlivých dekád, neboť v následujících jednotlivých kapitolách se pak již věnuji podrobně pouze statistickým důsledkům těchto změn, opatření a zásahů.

Časový rozsah této práce počíná obdobím, kdy bylo naše území známo jako Československá socialistická republika. Většinu šedesátých let můžeme označit za poměrně klidné období lemované vyhlídkami na lepší budoucnost reprezentovaným Pražským jarem. V praxi to znamenalo, že v této době docházelo ke kulturnímu rozmachu ve společnosti, zejména v literatuře, filmu či divadle. Do Československa čím dál více pronikal západní styl života, který ovlivňoval zejména novou mladou generaci, která nebyla tolik ovlivněna předchozím totalitním režimem. Nové kulturní prvky, oslabení poměrů a dostupnější možnost cestování však také způsobovala, že se lidem dostávalo lepší možnosti porovnání se západem a vznikala tak větší společenská kritika na postoje v zemi. Všechny tyto faktory vyústily ve společenský tlak na vládnoucí třídu, až uvnitř Ústředního výboru Komunistické strany Československa vykryštovalo reformní hnutí, které usilovalo jak o reformu ekonomiky, tak také demokratizaci společnosti. Reformace hospodářského systému byla obzvláště palčivým tématem, neboť systém centrálně plánovaného hospodářství nebyl produktivní v oblastech, které společnost nejvíce potřebuje. Systém založený zejména na těžkém průmyslu nebyl schopen reagovat na potřeby obyvatel země ani držet krok s technologickým pokrokem západních zemí, a tak většina místních výrobků ztrácela konkurenceschopnost na západním trhu. Následkem všech těchto událostí byl v roce 1968 odvolán první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný a na jeho místo byl zvolen Alexandr Dubček. Jak jsem již zmínil dříve, cílem této obrozené komunistické strany byla reforma komunismu, jež chtěla více zdemokratizovat, nevynucovat si svou autoritu ve společnosti, dodržování občanských práv a politických svobod.

Z hospodářského hlediska pak především zavedení řady tržních principů pro státní podniky a větší pravomoci pro odborové organizace. Dnes se tento přístup v učebnicích dějepisu označuje pod názvem „socialismus s lidskou tváří“. Všechny tyto reformní snahy však zneklidňovaly nejvyšší vedení Komunistické strany v Sovětském svazu socialistických republik. Po několika měsících byly reformní snahy v naší zemi rázně ukončeny vpádem vojsk Varšavské smlouvy a následné normalizaci, tedy opětovnému nastolení mechanismů totalitního režimu (Emmert, 2012).

Demografické pozadí této doby bylo do značné míry shodné se situací v celé poválečné Evropě. Co se týče sňatečnosti, ta se vyznačovala především vysokou intenzitou a nízkým průměrným věkem snoubenců, vysokou intenzitu však vykazovala i rozvodovost (Vereš, 1991). Obdobné sňatkové chování se objevovalo takřka ve všech evropských zemích navzdory různým politickým zřízením (Pavlík, 1996), oproti tomu naopak intenzita rozvodovosti byla v různých evropských zemích odlišná. V tomto ohledu hrálo klíčovou roli rozdělení Evropy na dva geopolitické bloky (východní a západní), což znamenalo diferenční demografické chování, přičemž Československá socialistická republika se řadila do bloku východního, i když dříve patřila spíše k zemím západním (Kocourková, 1998). To se projevovalo například u alternativních forem rodinného života, jako jsou faktická manželství, která se v této době v zemích západu již začala objevovat, zatímco v naší zemi nikoliv (Pavlík, 1996). V ČSSR bylo naopak manželství takřka výhradně zastoupeným typem dlouhodobého soužití a bylo společensky považováno za nezbytnou instituci především pro výchovu a péči o děti (Kučera; Fialová, 1996). Ve druhé polovině šedesátých let došlo ke změnám u sňatečnosti a rozvodovosti. V případě sňatečnosti došlo k mírnému poklesu intenzity, a to zejména díky špatné ekonomické situaci a s tím spojeným nedostatkem bytových jednotek, což zapříčinilo, že nově vzniklé rodiny neměly kde začít svůj společný život (Vereš, 1991). Oproti tomu vzrůstala rozvodovost, a to zejména díky legislativním změnám, kdy v roce 1964 bylo upuštěno od zjišťování viny na rozvratu či rozvodu manželství, což vedlo k vzestupu rozvodů zejména v následujících dvou letech (Kalibová, 1991).

Období označované jako normalizace trvalo od roku 1968 až do Sametové revoluce v 1989, i když ráznost jednotlivých opatření a zásahů postupem času oslabovala. První zásadní změnou bylo rozdělení ČSSR na dvě federativní republiky v roce 1969, tedy Českou socialistickou republiku (ČSR) a Slovenskou socialistickou republiku (SSR). Sovětská komunistická strana již nechtěla dopustit, aby zde mohly opět nastat reformní nálady, a tak v průběhu času probíhaly čistky v KSČ, jejímž hlavním představitelem se stal Gustav Husák. Takto „pročištěná“ KSČ získala se SSSR v zádech takřka absolutní kontrolu nad děním v zemi. Autorita strany se opět začala vynucovat ve společnosti silou, ať už skrze bezpečnostní složky jako byla například obávaná Státní Bezpečnost (StB), nebo skrze sociální bariéry, kdy členství v KSČ bylo významným aspektem v možnosti uplatnění se či získání povýšení a mnohdy bohužel také důležitějším faktorem než opravdové profesní schopnosti daného jedince. Důležitým zásahem do svobod většiny obyvatelstva bylo znemožnění cestování do zemí západního bloku. Tento zákaz sice nebyl absolutní a existovaly výjimky, nicméně pro drtivou většinu obyvatelstva tyto restriktce platily. Společnost upadala čím dál více do letargie a místo revolučních nálad převládla pasivita a orientace na rodinu či například vzrůstající trend

chalupaření, kde se lidé mohli do určité míry svobodně realizovat. Vedení režimu si bylo vědomo, že jednou z příčin vzniku reformních nálad byl nepružný hospodářský systém, který nedokázal uspokojit poptávku obyvatelstva a docházelo tak k nedostatku méně či více důležitých statků, proto se nyní snažil orientovat právě na tuto sféru a poskytnout lidem levné potraviny a do určité míry také spotřební zboží. Tato myšlenka však nevydržela dlouho, neboť centrálně plánovaná ekonomika ze své podstaty nedokázala pružně naplňovat masivní poptávku a opět tak po čase začalo docházet k nedostatku zboží. Tato neblahá situace pomyslně vyvrcholila v roce 1988, kdy se dokonce i z tak elementárního statku, jakým bezpochyby toaletní papír je, stalo nedostatkové zboží. V důsledku neschopnosti ekonomiky ukojit poptávku společnosti po různém zboží se začala masivně rozmáhat šedá ekonomika (například podpultový prodej) a jiné s tím spojené negativní jevy (například úplatkářství).

Naděje na lepší zítřky přišla v roce 1985, kdy byl do čela Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu zvolen Michail Sergejevič Gorbačov. Tento muž vnesl do zastaralé SSSR zcela nové principy a snažil se změnit směřování země i jejích satelitů, neboť si uvědomoval viditelnou zaostalost za zeměmi západního bloku a zároveň sílu Sovětského svazu při správných reformacích. Hlavní změny, které prosazoval, byly takzvaná glasnost a perestrojka. Glasnost neboli otevřenost měla za cíl především zmírnit cenzuru informačních toků a dát společnosti větší svobodu slova, oproti tomu perestrojka neboli přestavba cílila na reformaci ekonomiky, především pak na decentralizaci a zvýšení samostatnosti podniků, což mělo pomoci konkurenceschopnosti podniků v SSSR těm západním. Společenské naděje na větší demokratizaci společnosti však byly do značné míry plané, protože KSČ navrhované změny nebrala příliš v potaz a víceméně pokračovala v dosavadní normalizační politice. S postupným uvolňováním poměrů v ostatních komunistických satelitech Sovětského svazu a demokratizací těchto zemí začínalo být jasné, že situace v ČSR je neudržitelná, zvláště po pádu Berlínské zdi 8. listopadu 1989, jakožto abstraktním symbolu rozdělených bloků v Evropě. Všechny tyto okolnosti, včetně několika předeher i na našem území, které však nejsou pro potřeby této práce podstatné, vedly až k Sametové revoluci, jež započala 17. listopadu 1989 na Albertově a v konečném důsledku pak k pádu KSČ a vzniku samostatné České republiky k 1. 1. 1993 (Emmert, 2012).

Demografická situace týkající se sňatečnosti a rozvodovosti v období normalizace byla značně proměnlivá. Silná generace sedmdesátých let byla výsledkem reakce společnosti jednak na dění v zemi, zároveň však také na režimová pronatalitní opatření. Omezení svobody pohybu obyvatel ČSR v kombinaci s masivní zástavbou, jež alespoň částečně řešila akutní nedostatek bytů z předchozích let, a výhodnými novomanželskými půjčkami, resultovalo v prudký nárůst sňatečnosti, což zásadně ovlivnilo právě také natalitu (Kučera; Fialová, 1996). Absolutní počet sňatků tak z hodnoty 90 624 v roce 1970 vzrostl až na historické maximum 99 518 v roce 1973. Nově zavedené novomanželské půjčky byly opravdu velice výhodné, vyplácely se orientačně ve výši jednoho a půl násobku průměrného ročního platu a jejich doba splatnosti se mohla prodlužovat v závislosti na narození dítěte. Dle počtu těchto po sňatku narozených dětí se pak i uměřovala výše dluhu. Popularitu těchto půjček dokazuje fakt, že byly čerpány zhruba $\frac{3}{4}$ rodin, které měly na půjčku nárok (Rychtaříková, 1995). K této popularitě do značné míry přispěla také podmíněnost možnosti čerpání půjčky, neboť jí bylo možno využít až do třiceti let

věku (Kučera; Fialová, 1996). Této možnosti hojně využívali starší snoubenci ve věku 24 až 30 let, kteří své sňatky dříve odložili z důvodu nedostatku bytových jednotek. Tento masivní nárůst počet sňatků a také počtu živě narozených v první polovině sedmdesátých let však velice rychle doznal svého konce, a naopak se změnil v postupný pokles. To bylo mimo jiné způsobeno dichotomií dostupnosti potravin a jiných statků krátce po začátku normalizace, jak již bylo zmíněno výše, čímž se režim snažil zajistit si loajálnost občanů a dostupností těchto statků ve druhé polovině této dekády, kdy v zemi byly opět již špatné materiální poměry a doposud levné a dostupné statky byly zdražovány či již nebyly k mání vůbec (Vereš, 1991). Postupný pokles sňatečnosti trval až do konce desetiletí, v osmdesátých letech se absolutní počet sňatků pohyboval okolo 80 tisíc sňatků ročně, došlo tedy k určité stabilizaci trendů. Špatná ekonomická situace a zdražování i základních komodit vedlo v roce 1987 k navýšení výměru manželských půjček a prodloužení doby jejich splatnosti, nicméně tento zásah neměl nikterak valný účinek (Rychtaříková, 1995).

Co se týče rozvodovosti, zde byla situace poněkud jednodušší. Obecně na našem území byl rozvod vždy považován za přijatelné řešení v případě manželských problémů (Kalibová, 2007). V roce 1969 absolutní počet rozvodů poprvé překonal hranici 20 000. V první polovině let sedmdesátých pak docházelo k nárůstu rozvodovosti, který byl ještě legislativně umocněn v roce 1973 zrušením smírčího řízení. V následujících letech rozvodovost pomalu narůstala, od roku 1982 však nabrala rychlé růstové tempo. Stálým zdrojem rostoucího počtu rozvodů na našem území byla především vysoké počty sňatků vyznačující se velmi mladou věkovou strukturou, a tak například v roce 1985 byla ČSR pátou zemí Evropy s nejhorší rozvodovou situací (Tutterová; Rychtaříková, 1989).

Po pádu komunistického režimu se v následujících letech na našem území se značně proměnilo demografické chování obyvatelstva v souvislosti s novými socioekonomickými podmínkami v zemi. Opětovně nabytá svoboda pohybu a s tím související možnosti osobní realizace, možnost studia na vysokých školách pro všechny bez rozdílu a v neposlední řadě také dosud nevídaná dostupnost zboží a služeb změnila charakter společnosti. Silnější než kdy dříve byl také vliv západní kultury, která přispívala k orientaci společnosti na jiné hodnoty než doposud. Zcela zásadní roli ve změně postojů a chování společnosti však hrála transformace ekonomiky na tržní hospodářství. S pádem komunistického režimu totiž obyvatelstvo přišlo o řadu jistot a výhod, které byly samozřejmé. Na mysli mám konkrétně například garanci pracovního místa, faktický zánik výhodných novomanželských půjček, dotace na potraviny či přesun bydlení do soukromého sektoru. K tomu je potřeba připočítat také například zavedení DPH, několikanásobný vzestup cen a proměnu požadavků pracovního trhu, což vedlo v konečném důsledku k mnohem masivnější diferenciaci společnosti (Kučera; Fialová, 1996). Mnoho sociálních vrstev společnosti díky tomu čelilo značnému poklesu životní úrovně a hledání nových životních strategií k zajištění své budoucnosti, pracovní trh začal najednou více žádat jiné kvalifikace pracovníků, a tak si mnoho lidí značně pohoršilo a naopak. Velkým problémem, který je však značně palčivý i v dnešní době, byla praktická nedostupnost bydlení pro mladou generaci. Tehdy však byla způsobena jednak ohromným nárůstem cen nemovitostí, devalvací měny a také mzdovou regulací.

Takovéto změny samozřejmě dramaticky otrásl demografickým chováním české populace obecně. Nicméně sňatečnost jako demografický proces byla výše uvedenou proměnou společnosti

zasažena naprosto zásadně. Vyjma konce roku 1990, kdy došlo k nárůstu absolutního počtu sňatků, začala úroveň sňatečnosti poměrně značně klesat. I onen samotný nárůst v roce 1990 byl způsoben především ekonomickými zájmy lidí, neboť se jednalo o poslední rok, kdy bylo možné čerpat novomanželské půjčky v plné výši, neboť od následujícího roku mělo dojít k výraznému omezení těchto půjček (Pavlík, 1996). Jinak však nové a široké možnosti vyžití a způsoby realizace sebe sama v kombinaci se ztrátou výhod při založení rodiny v časném věku příliš nezavdávalo lidem motivaci pro vstup do manželství a zakládání rodin (Pavlík, 1998). Do protikladu se navíc také staví staré a nové postoje ve společnosti. Zatímco dříve mělo manželství monopol na sex a představovalo prostor pro seberealizaci a předávání vzorců chování dalším generacím, po roce 1989 se tyto role začaly vytrácet (Hašková; Rabušic, 2008). Oproti tomu naopak sílil trend odmítání manželského svazku a preference svazku volného, který se v kontrastu k naší zemi již běžně objevoval v západních společnostech (Kučera; Fialová, 1996). Otevřené hranice a svobodný trh však také znamenal větší rozšiřování antikoncepčních prostředků a metod ve společnosti, což bylo důležité zejména vzhledem k faktu, že na našem území byly sňatky z předmanželské koncepce historicky velice častým důvodem pro uzavření manželství. Toto masivnější rozšíření antikoncepčních prostředků a metod v kombinaci s jejich zodpovědnějším užíváním rezultovalo v další příčinu poklesu sňatečnosti po roce 1989. Změna sňatkového chování po změně poměrů v zemi je tedy objektivní a racionální reakcí společnosti na nově vzniklé poměry a ekonomickou situaci (Kučera; Fialová, 1996).

Jak je patrné z předchozího odstavce, sňatečnost zažívala pokles a stejně tak i jiné demografické ukazatele. Oproti tomu rozvodovost se nesnižovala, nýbrž stagnovala (Rabušic, 2001).

Kapitola 4

Analýza sňatečnosti

4.1 Legislativa

Velice podrobné analýze legislativy sňatečnosti jsem se věnoval ve své bakalářské práci, proto zde již zmíním pouze nejzásadnější momenty, kterými tato legislativa za období od roku 1961 do roku 2016 prošla, neboť v případě sňatečnosti nehraje legislativa tak zásadní roli, jako například v případě rozvodovosti. Sňatek je na našem území historicky uzavírán mezi mužem a ženou, přičemž instituce manželství by měla sloužit zejména k založení rodiny a výchově následujících generací.

Na počátku období vymezeného touto prací stále platil zákon z roku 1949 č. 265/1949 Sb., který byl však v roce 1963 nahrazen zákonem č. 94/1963 Sb. a který pouze s minimální novelizací trval až do roku 1998, kdy ho nahradil zákon č. 210/1998 Sb., známý též jako “velká manželská novela” (Hrdina, 2015). Jedinou novelou tohoto zákona, kterou je třeba zmínit, byla novela z roku 1992, kdy zákon č. 234/1992 Sb. opět zrovnoprávnil občanské a církevní sňatky. Dosud poslední a významnou změnou v legislativě bylo nahrazení různě novelizovaného, ale přesto původního zákona č. 94/1963 Sb. zákonem č. 89/2012 Sb., který od 1. 1. 2014 zařadil rodinné právo nově do občanského zákoníku.

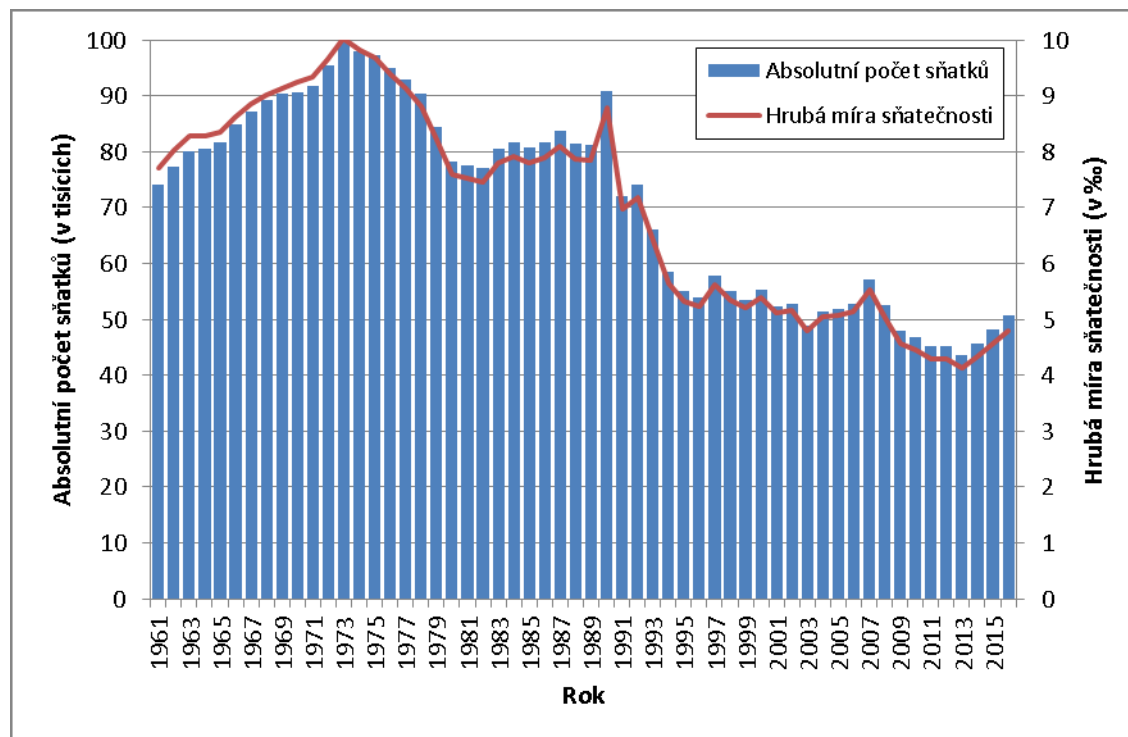
Zákonné překážky pro uzavření sňatku se týkají nezletilých osob (soudně může být povoleno manželství od šestnácti let) a nesvéprávných. Dále není možné dle platné legislativy uzavřít sňatek opakovaně, pokud je předchozí manželství či registrované partnerství stále platné. V případě úmrtí jednoho z manželů manželství zaniká, v případě problémů či rozvratu svazku může být manželství na základě návrhu jednoho z manželů soudně rozvedeno (Vyplél, 2016). Poslední překážkou je pak příbuznost, kdy do manželství nemohou vstoupit nejen předci, potomci a sourozenci, ale ani lidé, kterým příbuznost vznikla osvojením.

4.2 Vývoj sňatečnosti na českém území

Tato kapitola se jako jediná z této práce věnuje podrobněji popisu souhrnných ukazatelů sňatečnosti spočtených transverzálním způsobem z již dříve několikrát zmiňovaných unikátních tabulek sňatečnosti svobodných. Tato kapitola je nezbytná, neboť i generační sňatečnost, které se věnují následující kapitoly, vychází z podmínek ve společnosti v jednotlivých letech. Cílem

této kapitoly je tedy stručně popsat historický vývoj sňatečnosti v kombinaci s nastíněním dobových událostí, které ovlivnily populační klima a tím tak i sňatkové chování obyvatelstva, protože jak známo právě populační klima silně ovlivňuje intenzitu sňatečnosti (Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986).

Na našem území jsou historicky tradiční sňatky uzavírané mezi mužem a ženou tvořící monogamní manželství. Největší zastoupení z těchto sňatků pak měly vždy sňatky dvou svobodných snoubenců, tedy protogamní manželství (Pavlík; Rychtaříková; Šubrtová, 1986). Poměrně ještě do nedávné doby bylo manželství společenskou nutností vůbec pro možnost založení rodiny, v opačném případě jedinec či jedinci přicházeli přinejmenším o značnou část své společenské prestiže. Čím dále do minulosti se díváme, tím více tyto společenské zvyklosti a pravidla platí. Historicky tedy manželství drželo takřka výhradní monopol na sex a plození dalších generací (Pavlík; Kučera, 1999). Tudíž instituce manželství šla a do určité míry nadále jde ruku v ruce s demografickou situací v zemi, i když její pozice se v tomto ohledu čím dál více společensky oslabuje ve prospěch faktických manželství či nesezdaných soužití druhá a družky. Z dějinného hlediska se však jedná o demograficky velice důležitou instituci. Má slova potvrzuje na grafu níže (graf 1) rekordní rok 1973, kdy bylo na našem území uzavřeno 99 518 sňatků, což je nejvíce nejen za mnou spočtené období, ale v celé poválečné historii naší země až dosud a velice pravděpodobně tento rekord zůstane ještě dlouhou dobu nepřekonán. Takto masivní sňatečnost byla reakcí společnosti na nově vzniklá pronatalitní opatření v kombinaci s možností čerpat výhodné novomanželské půjčky a také na normalizační dobu obecně, jak jsem již uváděl v kapitole politického vývoje. Pronatalitní opatření tedy měla takřka okamžitý účinek, kdy tuto událost následoval rekord v počtu živě narozených dětí o rok později, v roce 1974 přišlo na svět 194 215 novorozenců, což je nejvíce od roku 1948. Zde je však potřeba mít na paměti, že v této době také dospěla a zakládala rodiny početně silná generace dětí narozených po druhé světové válce (Fialová, 2006). Historická důležitost sňatečnosti pro rození dětí je tedy jasně patrná. Počet uzavřených manželství však neovlivňuje pouze populační klima, naopak hlavní proměnnou je zde velikost souboru sňatkuschopného obyvatelstva a jeho rozdělení dle pohlaví a věkových kategorií. Právě poslední dvě zmíněné proměnné hrají ve sňatkovém chování obyvatelstva zásadní roli, neboť sňatkové chování mužů a žen vždy bylo a stále je odlišné, stejně tak sňatkové chování různých věkových kategorií (Pressat, 1968).

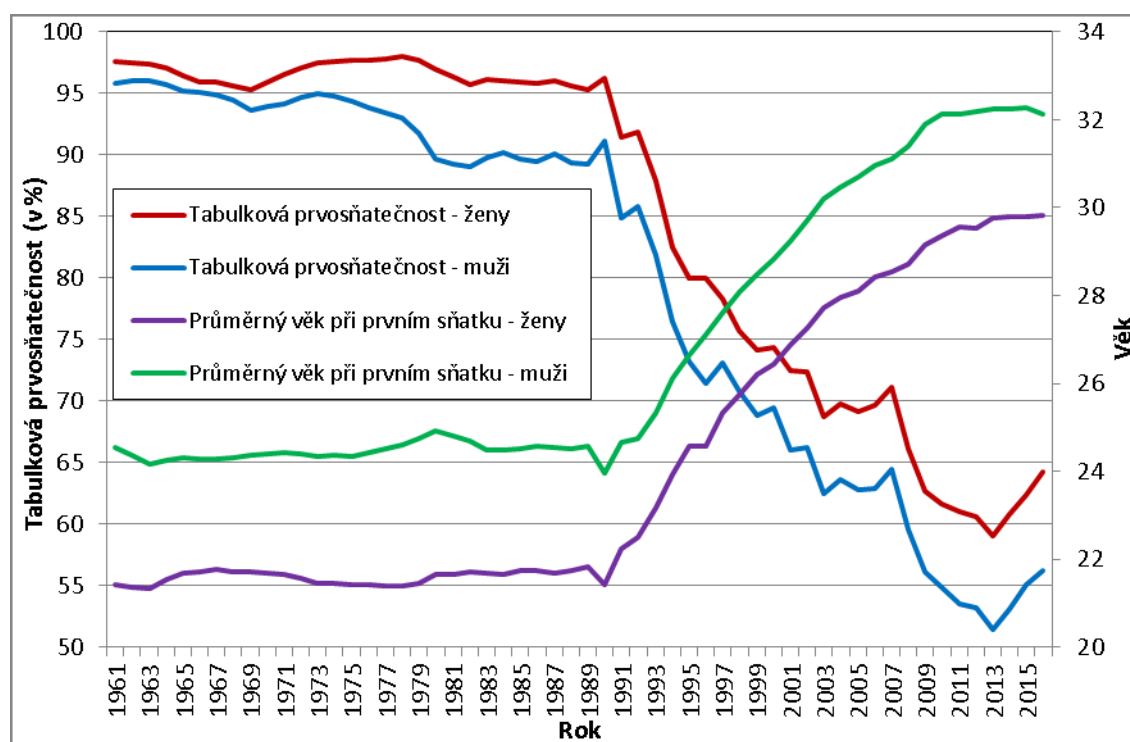
Obr. 1: Absolutní počet sňatků a hrubá míra sňatečnosti v ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní zpracování

Graf na Obrázku 1 vizuálně vyjadřuje absolutní počet sňatků v jednotlivých letech a křivka vývoj hrubé míry sňatečnosti v průběhu času, což však samozřejmě do značné míry souvisí s první vyobrazenou proměnnou, proto se zaměřím výhradně na ní. Podíváme-li se na vývoj sňatečnosti na našem území od roku 1961, tak vidíme takřka konstantní postupný nárůst absolutního počtu sňatků, který vyvrcholil krátce po začátku období normalizace v roce 1973. Jak již bylo řečeno dříve, tento rok bylo uzavřeno rekordních 99 518 sňatků, v roce 1961 to bylo pro porovnání takřka přesně 74 000. Jak bylo již zmíněno v kapitole politického a demografického pozadí doby, pronatalitní opatření poměrně rychle ztratila svou silnou účinnost, a proto hned od roku 1974 můžeme pozorovat pokles, který koncem dekády nabral poměrně rychlé tempo. To vyústilo ve fakt, že v roce 1980 bylo na našem území uzavřeno už jen 78 343 sňatků. Osmdesátá léta přinesla stabilizaci vývoje a oscilaci absolutního počtu sňatků okolo hranice 80 000. Až v roce 1990 došlo k prudkému nárůstu na hodnotu 90 953 uzavřených manželství, která byla způsobená obavou lidí z omezení výše novomanželských půjček od roku 1991. Kompenzační důsledky tohoto počínání se projeví hned o rok později, kdy sňatek uzavřelo o 19 000 párů méně než v roce 1990 a o 10 000 párů méně než v roce 1989. Další konstantní, ale prudký pokles v následujících letech až na hodnotu 53 896 v roce 1996 znamenal potvrzení obav z předchozích let, že česká populace změnila své sňatkové chování. Tato změna nebyla do určité míry velkým překvapením, neboť ke stejnému snižování intenzity sňatečnosti svobodných docházelo v zemích západního bloku již o dvacet let dříve (Pavlík, 1996). Velkým rozdílem však byla doba změny tohoto chování, protože zatímco v západních zemích obdobné proměny trvaly přibližně 10 let, v České republice proběhly během dvou až tří let (Rychtaříková, 1996). V následujícím roce došlo k drobnému nárůstu absolutního počtu sňatků, ale o rok později tento počet opět klesl. Drobný nárůst přišel na přelomu tisíciletí v roce 2000,

nicméně to bylo značně zastíněno novými absolutními minimy v roce 2001 a především v roce 2003, kdy se absolutní počet sňatků zastavil na hodnotě 48 943. Tato hodnota už byla poměrně alarmující, neboť podobné hodnoty se zde vyskytly naposledy v době první světové války. Paradoxem však bylo, že v populaci stále byla početná generace sedmdesátých let, jejíž jedinci dokonce byli v příznivém věku pro uzavření manželství (Fialová, 2007). Od tohoto historického minima poté sňatečnost lehce vzrůstala s maximem v roce 2007 s hodnotou 57 157 uzavřených sňatků, který se stal maximem nového tisíciletí. Tento čtyřletá nárůst byl nejdelším obdobím růstu sňatečnosti od revolučního roku 1989. Poté však opět došlo ke změně trendu a absolutní počet uzavřených sňatků začal opět klesat, a to dosti výrazně. Každým rokem sňatků ubývalo až na nové absolutní historické minimum od roku 1918, které nastalo v roce 2013 s hodnotou 43 499 uzavřených manželství. Za touto nízkou hodnotou se skrývá kombinace jak stále silnějšího principiálního odmítání manželství ze strany společnosti, tak také nastupování méně početných generací (Fialová, 2007; 2008). Od roku 2014 jsme svědky opětovného nárůstu, který je konstantní a poměrně silný, průměrně absolutní počet sňatků narůstá o více jak dva tisíce manželství ročně a v roce 2016 poprvé od roku 2008 opětovně překročil hranici 50 000.

Obr. 2: Tabulková prvosňatečnost a průměrný věk při vstupu do prvního sňatku, obě pohlaví, ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Dalšími potřebnými a přesnějšími dlouhodobějšími demografickými ukazateli k popisu vývoje sňatečnosti svobodných je zejména tabulková prvosňatečnost a průměrný věk při vstupu do prvního sňatku, obojí počítané samostatně za jednotlivá pohlaví. Tabulková prvosňatečnost vyjadřuje, jak velký podíl osob uzavře alespoň jednou v životě sňatek do přesného věku 50 let, jinak řečeno, kolik procent obyvatelstva zůstane do svých padesáti let svobodnými. Informační

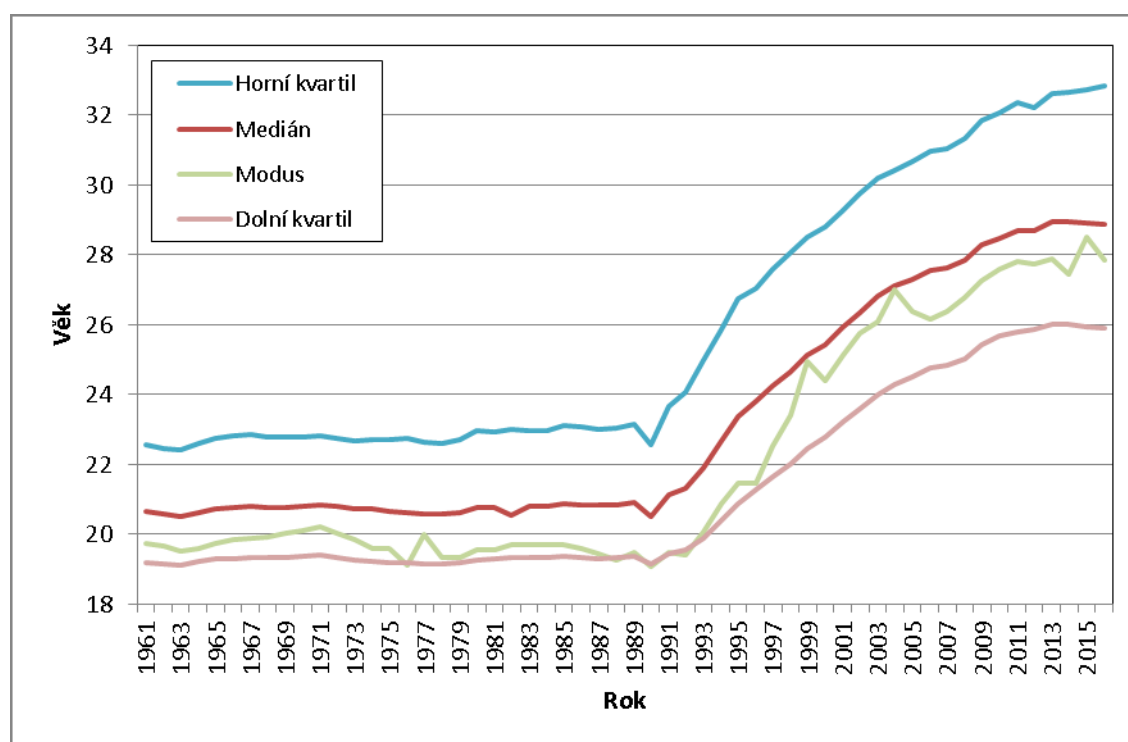
hodnota průměrného věku při vstupu do prvního manželství je zcela zřejmá, nicméně v demografii skrze tento ukazatel můžeme podrobněji sledovat chování sňatkového trhu, například jak lidé odkládají či urychlují své sňatky.

Na Obrázku 2 vidíme čtyři křivky, které na první pohled mají zcela odlišné tendence. Co se týče tabulkové prvosňatečnosti (podíl osob, které uzavřely alespoň jednou v životě sňatek), ta se pohybovala u žen v šedesátých letech na úrovni mezi 97,6 % v roce 1961 a 95,3 % v roce 1969. U mužů tato hodnota kolísala mezi 95,8 % v roce 1961 a 93,6 % v roce 1969. V sedmdesátých letech došlo k nárůstu křivky prvosňatečnosti u žen a pouze krátkodobému nárůstu a poté poklesu u mužů. V roce 1970 u žen startovala tabulková prvosňatečnost na hodnotě 95,9 %, maxima za celé období 1961–2016 pak dosáhla v roce 1978, kdy její hodnota činila 98 %, což tedy znamená, že v tomto roce pouze 2 % žen nevstoupila do svých padesáti let ani jednou do manželství. O rok později začala tato hodnota již klesat a sedmdesátá léta tedy končily hodnotou 97,7 %. U mužů byly trendy odlišné. Od roku 1970 do roku 1973 mužská prvosňatečnost rostla na maximální hodnotu této dekády a také již všech dekad následujících, který činila 95 %, kdy tedy 5 % mužů nevstoupilo do svých padesáti let do manželství. Od tohoto roku tento ukazatel však již klesal až na hodnotu značně nižší, v roce 1979 pouze 91,7 %. Jak lze pozorovat z křivek druhého grafu, i zde platí, že osmdesátá léta znamenala vysoce stabilní období jednotlivých demografických ukazatelů. Tabulková prvosňatečnost žen oscilovala okolo 96 % s drobným poklesem v roce 1989 na hodnotu 95,3 %. U mužů byla situace totožná, pouze oscilace probíhala okolo hodnoty 90 % a více se vzdalovala než v případě žen. Situace se však značně proměnila po pádu komunismu. U obou pohlaví se křivka tabulkové prvosňatečnosti zvedla v roce 1990, zejména v souvislosti s výrazným nárůstem počtu uzavřených prvních sňatků, u žen dosáhla hodnoty 96,2 %, u mužů pak 91,1 %. Poté však přišel velice strmý pokles, jenž byl pouze zpomalen v roce 1992, který pokračoval až do roku 2003 s pouze drobnými vzestupy, a to ještě takřka jen v případě mužů. V roce 2003 hodnoty prvosňatečnosti činily již pouze 68,7 % u žen a 62,5 % u mužů. Stejně tak jako u absolutního počtu sňatků poté došlo ke čtyřletému nárůstu s maximem v roce 2007, při hodnotách 71,1 % pro ženy a 64,5 % pro muže. S následujícím radikálním poklesem počtu sňatků až na historické minimum čekal stejný osud samozřejmě také tabulkovou prvosňatečnost. Ta se v roce 2013 dostala také na historické minimum od roku 1918 s hodnotou 59,0 % pro ženy a 51,4 % pro muže. Dle tohoto ukazatele by tedy v roce 2013 41,0 % žen neuzavřelo do svých padesáti let sňatek, u mužů dokonce 48,6 %. V následujících třech letech se situace mírně zlepšila a tyto křivky tabulkové prvosňatečnosti tedy končí v roce 2016 na hodnotách 64,3 % pro ženy a 56,2 % pro muže, což je oproti počátečnímu roku 1961 rozdíl 33,3 % u žen a 39,6 % u mužů.

V případě průměrného věku při vstupu do prvního sňatku je situace značně jednodušší. V celém období 1961–1989 se tento věk měnil jen velmi pozvolna a nijak výrazně jak je vidět z vyobrazených křivek a neskýtá žádné zajímavé možnosti popisu vývoje. V roce 1961 byl tedy průměrný věk při vstupu do prvního sňatku 21,4 let u žen a 24,5 let u mužů, v roce 1989 pak 21,8 let u žen a 24,6 let u mužů, což pouze dokazuje stálost tohoto ukazatele v tomto období. Velká změna však nastala v době porevoluční. Všechny již dříve zmíněné faktory vedly ke změně nejen sňatkového chování obyvatelstva, ale také v osobní realizaci, kdy bylo možné se orientovat na velice široké množství zájmů. To mělo za následek jeden společný jev, a to

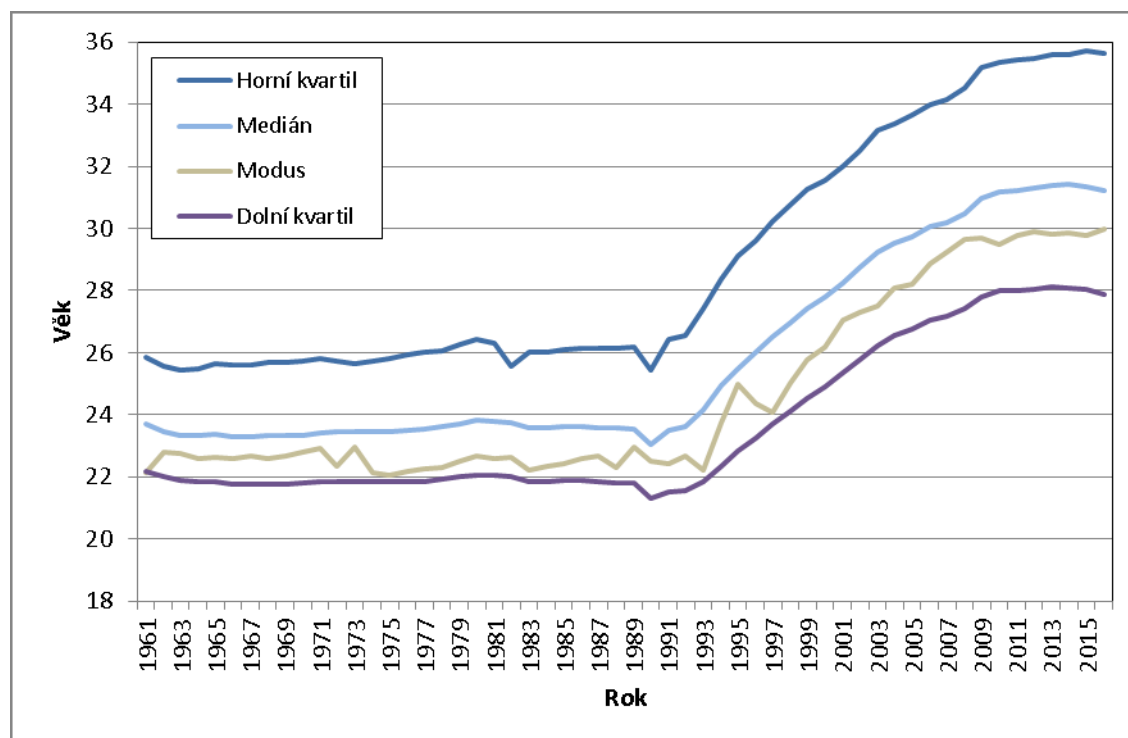
odkládání sňatku a rození dětí do vyššího věku, což je naprosto patrné z výše uvedených křivek. Po ojedinělém poklesu v roce 1990 v souvislosti s ekonomickou potřebou vstoupit do manželství do konce roku následuje velice strmý nárůst tohoto ukazatele. Až do roku 1999 se každým rokem průměrně zvyšoval průměrný věk při vstupu do prvního sňatku u obou pohlaví o 0,5 roku. Toto tempo růstu posléze zpomalilo na v průměru 0,3 roku za rok, nicméně konečná hodnota se neustále zvyšovala. Od roku 2009 se však toto tempo růstu značně zpomalilo a dle průběhu křivky lze říci, že se tento trend zastavuje, u mužů v posledním počítaném roce 2016 došlo dokonce k drobnému poklesu průměrného věku při vstupu do prvního sňatku na 32,1 let, což se stalo poprvé od roku 1990. U žen od roku 2013 hodnota tohoto věku osciluje blízko hranice 29,8 let.

Obr. 3: Kvartilové ukazatele a modus, ženy, ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 4: Kvartilové ukazatele a modus, muži, ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na grafech na Obrázcích 3 a 4 je vyobrazena popisná statistika, konkrétně vybrané kvartily a modus, jež statisticky dokresluje výše zmíněná fakta, zejména informace ohledně průměrného věku při vstupu do prvního sňatku. Ze své statistické definice dolní kvartil na těchto grafech odděluje nejmenších 25 % z datového souboru, medián rozděluje věk na dvě poloviny a horní kvartil nejmenších 75 % z datového souboru. K tomu je přidán navíc modus věku, který zastupuje nejčastější hodnotu v datovém souboru. Nejzajímavější ukazateli jsou pro srovnání s průměrným věkem při sňatku medián věku a modus věku, jimž se budu věnovat.

Porovnáme-li tedy tyto hodnoty s vývojem průměrného věku při vstupu do prvního sňatku u obou pohlaví na Obrázku 2. Medián věku je níže než průměr, modus dokonce ještě o něco níže. V celém období 1961–1992 osciluje věkový medián průměrně okolo věku 21,4 let u žen a věku 24,3 let u mužů, což jsou hodnoty o rok nižší než v případě průměrné hodnoty průměrného věku při vstupu do prvního sňatku. Zajímavější výsledky nám poskytuje modus věku, neboť ten se průměrně pohyboval v daném období okolo hodnoty 20,3 let u žen a 23,3 let u mužů. Pokud bychom tedy hodnoty modu převedli do reality, tak se tedy fakticky v těchto třech dekadách většina nevěst vdávala ve věku lehce přes 20 let, muži se pak ženili ve věku lehce po 23 letech. Za zmínku také stojí fakt, kdy v roce 1990 díky mnoha úspěšným sňatkům poklesl modus věku při sňatku na hodnoty 19,1 let u žen a 22,5 let u mužů.

Od roku 1993 se i v těchto ukazatelích začala projevovat změna sňatkového chování české společnosti. Ve zbývajícím období 1993–2016 se hodnoty mediánu věku průměrně pohybují okolo hranice 27,7 let u žen a 30,2 let u mužů, což jsou u obou pohlaví stále o rok nižší hodnoty než v případě průměrné hodnoty průměrného věku při vstupu do prvního sňatku.

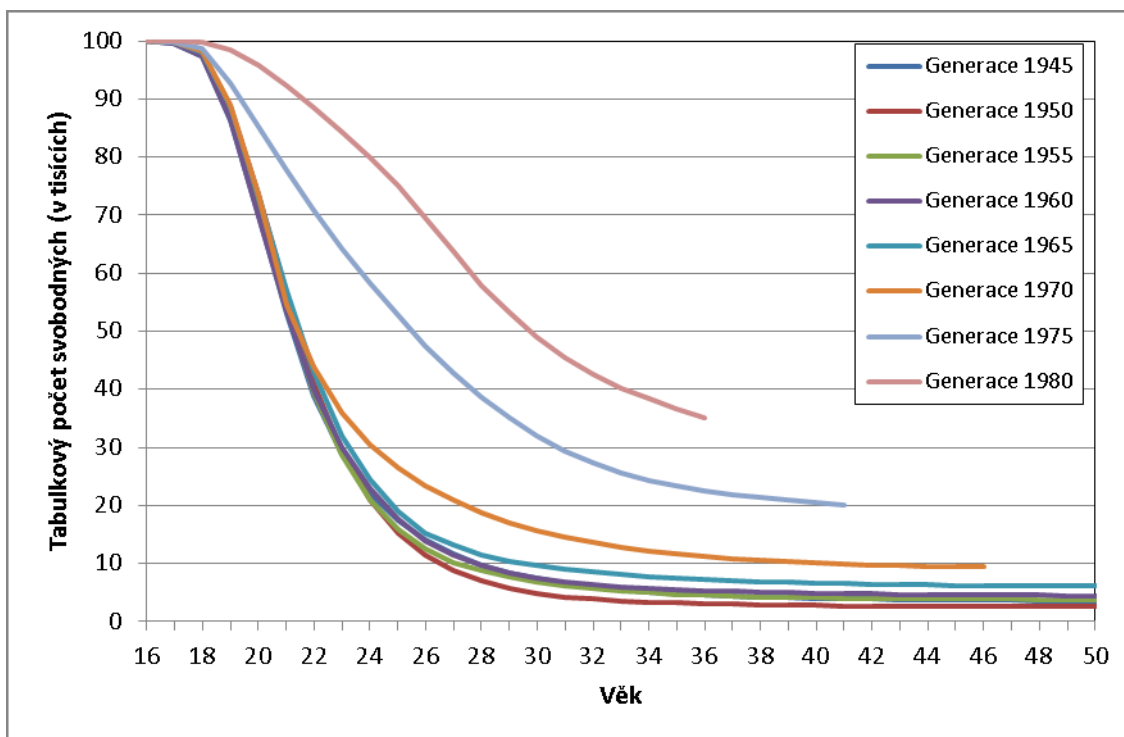
Podíváme-li se na modus věku, tak jeho průměrná hodnota se v tomto období pohybovala na úrovni 26,6 let pro ženy a 28,7 let pro muže. Převáděno do reality, průměrně se v České republice ženy vdávají ve věku mezi 26 a 27 lety, muži pak přicházejí k oltáři nejvíce takřka v 29 letech.

4.3 Generační sňatečnost na českém území

Tato kapitola diplomové práce se podrobněji zabývá prvosňatečností konkrétních generací, a to tedy z longitudinálního pohledu. K analýze bylo zvoleno třináct generací mužů a žen a konkrétním spočteným a zahrnutým výstupem je tabulkový počet svobodných, a to z důvodu, že tento demografický ukazatel při grafickém znázornění přesně ilustruje sňatkové chování jednotlivých generací v průběhu jejich života, protože longitudinální pohled dokáže dobře charakterizovat časový trend v rámci zkoumaného souboru. Generační přístup je pro charakterizaci společnosti lepší, neboť bývá přesnější, protože takovýto přístup se zabývá vždy pouze jednou generací a nejsou zde žádné intervenující proměnné, jako je například vliv jinak početných či jinak se chovajících generací.

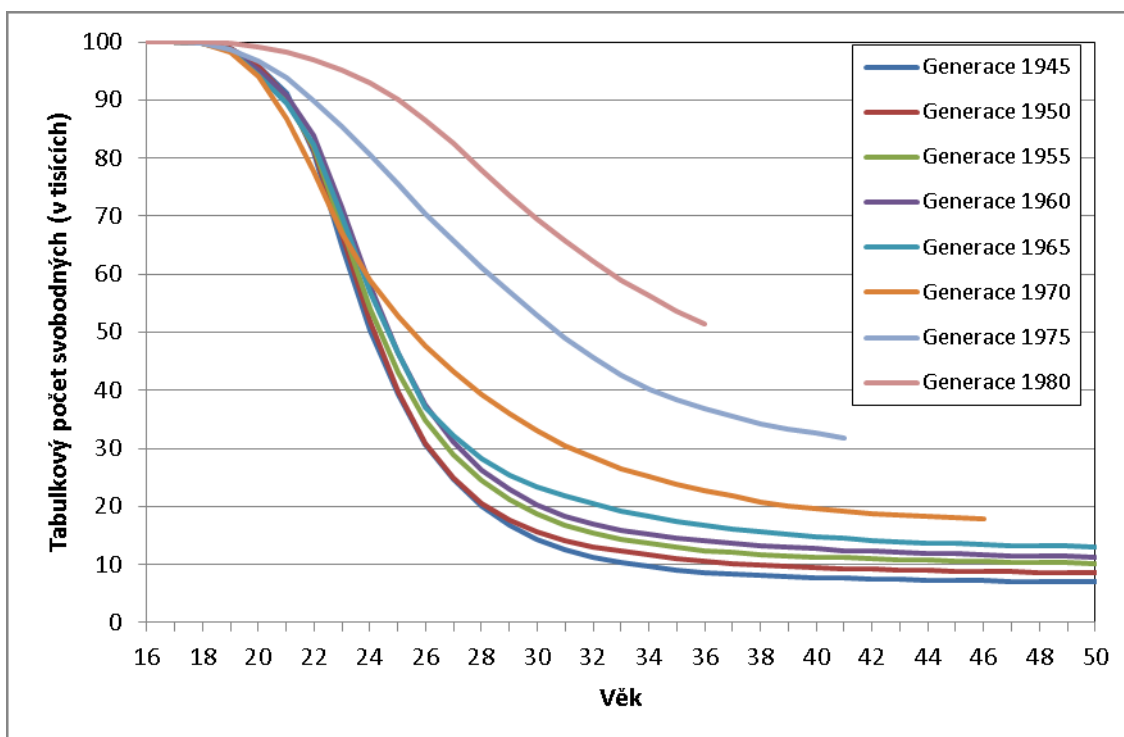
Pro longitudinální analýzu tabulkového počtu svobodných bylo zvoleno několik generací, které představují různé éry, nejen z hlediska časového, ale také z pohledu sňatkového chování. Konkrétně byly vybrány generace 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980 pro jeden druh grafů, pro druhý druh grafů, které mají za cíl detailnější pohled, generace 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980 a 1982. První generace 1945 byla zvolena z důvodu, že rok 1961 je zvoleným počátečním rokem celé této diplomové práce generace, další následující generace po pěti letech mají za cíl demonstrovat změnu sňatkového chování po malých úsecích v průběhu času a nastínit tak lépe přechod od starého sňatkového modelu k novému. Druhý typ grafů od generace 1970 do generace 1982 po dvouletých intervalech má za cíl více přiblížit změnu sňatkového chování v období kolem roku 1989.

Obr. 5: Tabulkový počet svobodných žen dle věku v rámci generací narozených v letech 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975 a 1980 v ČR

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 6: Tabulkový počet svobodných mužů dle věku v rámci generací narozených v letech 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975 a 1980 v ČR

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázcích 5 a 6 můžeme vidět grafy znázorňující vývoj tabulkového počtu svobodných žen a mužů pro osm generací během jejich sňatkového života. Podíváme-li se na oba grafy, tak mají několik společných prvků. Prvním prvkem je na první pohled patrný značný rozdíl mezi jednotlivými pohlavími. Zatímco křivky v grafu pro ženy naznačují, že se ženy vdávají více a dříve, muži pak žení později a v menší míře. Dalším společným prvkem je pak postupný nárůst tabulkového počtu svobodných s každou další mladší generací, i když u těch nejstarších generací se jedná obecně o nárůst nepříliš markantní, především pak u žen.

Zaměříme-li se pouze na graf týkající se žen, lze konstatovat, že pro všechny generace vyjma generací narozených v letech 1970, 1975 a 1980 platí až zhruba do pětadvacátého roku života stejné principy. Již mezi osmnácti a devatenácti lety začíná prudký pokles tabulkového počtu svobodných žen, který začíná lehce zpomalovat až okolo třidvacátého roku života, více pak až zhruba v pětadvaceti letech věku. Ve stejném rozmezí se však již začínají jednotlivé generace lehce rozcházet. Nejstarší generace, konkrétně generace narozené v letech 1945 a 1950, se vdávají ve vysoké intenzitě i nadále a ve věku třiceti let je svobodných žen už pouze necelých 7,5 tisíce ze 100 000 ve věku 16 let z generace 1945 a 4,8 tisíce z generace 1950. Toto tempo však pokračuje i nadále a ve věku šestatřiceti let je svobodných žen již pouze zhruba 4,5 tisíce z první generace a 3 tisíce z generace druhé. Tempo poklesu pak již značně klesá, nicméně má neustále sestupnou tendenci a ve věku padesáti let zůstává z generace 1945 svobodných zhruba 3,5 tisíce žen, u generace 1950 ještě o tisíc méně. Křivky generací 1955 a 1960 mají takřka totožný průběh lišící se pouze o několik stovek svobodných žen. Nicméně ve věku třiceti let zůstává svobodných 6,8 tisíce žen z generace 1955 a 7,4 tisíce žen z generace 1960, v šestatřiceti letech pak zůstává 4,5 tisíce z generace 1955 a 5,3 tisíce z generace mladší. Na konci sledovaného období zůstalo z generace 1955 svobodných 3,8 tisíce žen a 4,5 tisíce žen z generace 1960 a právě u této generace můžeme pozorovat první nárůst hodnot, byť zatím nepříliš zásadní. Generace 1965 představuje pomyslný přechod, kdy tato generace již nenaplnuje průběh generací předchozích, ale stále se tato křivka pohybuje poměrně nedaleko. U této generace ve věku třiceti let zůstává svobodných 9,6 tisíce žen, v šestatřiceti letech pak 7,3 tisíce. Do padesáti let potom neuzavřelo sňatek 6 tisíc žen. Poslední tři zbývající generace 1970, 1975 a 1980 již vykazují zcela odlišné sňatkové chování a také se již nejedná o kompletní soubor, neboť tyto generace věku padesáti let ještě nedosáhly. Ženy z generace 1970 sice kopírují křivky předchozích generací, nicméně jejich trend opouštějí již mezi dvaadvaceti a třidvaceti lety značným zpomalením úbytku tabulkové počtu svobodných žen. Generace 1975 a 1980 se pak již liší takřka od začátku sledovaného období, ženy z prvně jmenované generace již od osmnácti let vykazují značně vyšší podíl svobodných žen než generace předchozí, který se s každým dalším rokem věku zvětšuje. Ženy z generace 1980 tento odlišný podíl vykazují již od věku sedmnácti let a rozdíl v následujících věcích je ještě markantnější. Tato fakta potvrzují odlišné sňatkové chování, kdy se ženy již nechtějí vdávat v brzkém věku a orientují se spíše na kariéru či jiný způsob osobní realizace. Z generace 1970 zůstává ve věku třiceti let svobodných 15,6 tisíce žen, z následující generace 32 tisíc žen a z poslední generace 1980 pak dokonce již 49 tisíc žen. Ve stejném pořadí potom pro věk šestatřiceti let zůstává

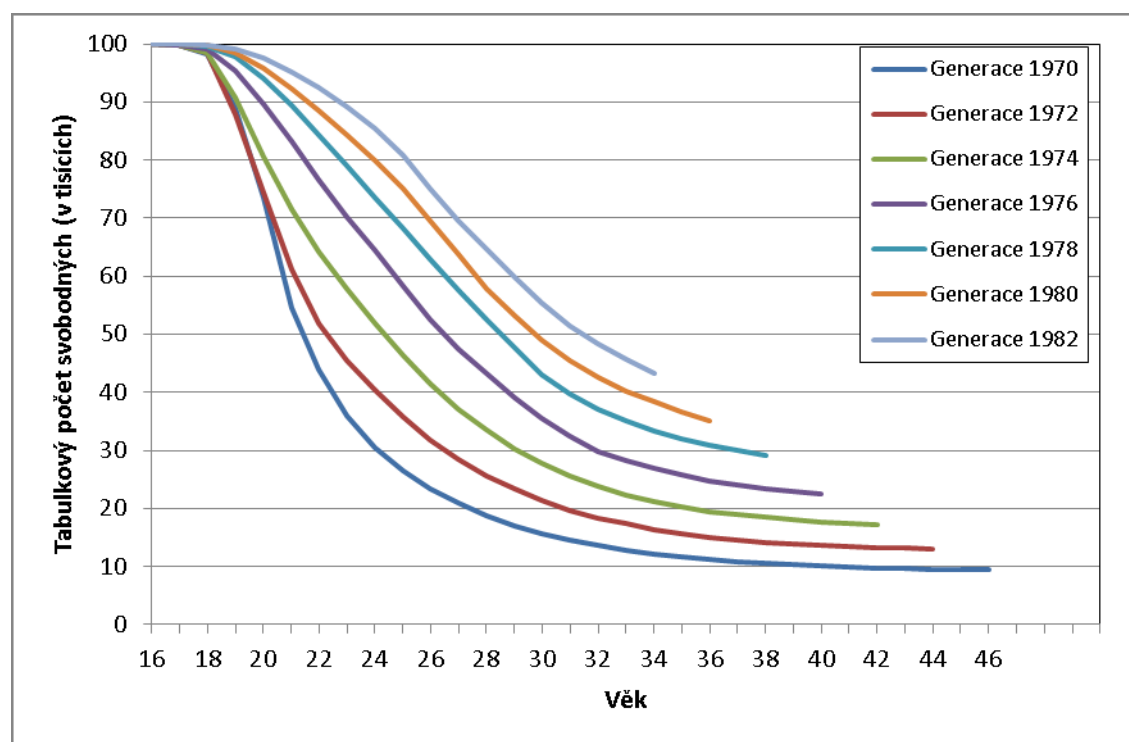
svobodných 11,1 tisíce, 22,5 tisíce a konečně pro generaci narozenou v roce 1980 35,2 tisíce žen.

U mužů je situace značně odlišná z několika důvodů. Na první pohled můžeme pozorovat, že muži uzavírají sňatek později a diferenciací jednotlivých generací je značně větší, než tomu bylo v případě žen, nicméně trendy jednotlivých generací zůstávají víceméně neměnné. Opět však platí, že všechny generace vyjma narozených v letech 1970, 1975 a 1980 mají až do čtyřicátého roku života stejné principy. Těmi je počínající pokles tabulkového počtu svobodných mužů okolo dvacátého roku života, který se však začíná rozcházet pro jednotlivé generace již ve čtyřicetiletých letech věku. Dvě nejstarší generace však až do osmdvacetiletého věku mužů drží stejný trend i takřka stejné hodnoty. Ve věku šestatřiceti let je z generace 1945 svobodných mužů 8,7 tisíce a z generace 1950 10,6 tisíce mužů. V posledním zobrazeném věku padesáti let zůstává poté z nejstarší generace svobodných zhruba jen 6,9 tisíce mužů, z generace 1950 8,5 tisíce mužů. Stejně tak jako u žen, křivky generací 1955 a 1960 jsou si značně podobné, ovšem již viditelně vzdálenější od předchozích křivek, a to zejména mezi pětadvaceti a třiatřiceti lety věku. V třiceti letech věku je u generace 1955 stále svobodných 18,6 tisíce mužů a 20,3 tisíce u generace 1960, v šestatřiceti letech poté zůstává 12,4 tisíce svobodných mužů z generace 1955 a 14 tisíc z generace o pět let mladší. Svobodných padesátiletých mužů zůstává 10,2 tisíce z generace 1955 a 11,2 tisíce z generace 1960. Generace 1965 stejně tak jako u žen představuje most mezi tradičním sňatkovým chováním a novým. Ve věku třiceti let zde zůstává svobodných 23,4 tisíce mužů, v šestatřiceti letech pak 16,7 tisíce mužů. V posledním sledovaném věku zůstalo svobodných 13 tisíc mužů. Poslední tři generace 1970, 1975 a 1980 stejně tak jako u žen jsou zástupci již zcela jiného sňatkového chování. V případě generace 1970 je však průběh její křivky mnohem zajímavější, neboť oproti všem ostatním generacím tato kohorta začala realizovat svá manželství dříve. Podíváme-li se na věkovou osu, vidíme, že tato změna časově odpovídá poslední možnosti získání výhodných novomanželských půjček. Z dalšího průběhu křivky je však vidět, že toto chování bylo pouze dočasné a posléze si nachází svůj vlastní směr. Jinak u těchto tří generací platí stejné zákonitosti, jako jsem již zmiňoval výše v případě žen, takže zmíním pouze již tabulkové počty svobodných z těchto generací. Ve věku třiceti let je tedy u generace 1970 svobodných 33,1 tisíce mužů, u generace 1975 53 tisíc mužů a u poslední generace 1980 pak již 69,6 tisíce mužů. V šestatřiceti letech věku stále zůstává svobodných 22,7 tisíce mužů z generace 1970, 36,8 tisíce mužů z generace 1975 a 51,4 tisíce mužů z generace poslední. Všechny zmíněné údaje jsou souhrnně uvedené také v tabulce 1.

Tab. 1: Tabulkové počty svobodných ve věku 30, 36 a 50 let, obě pohlaví, ČR

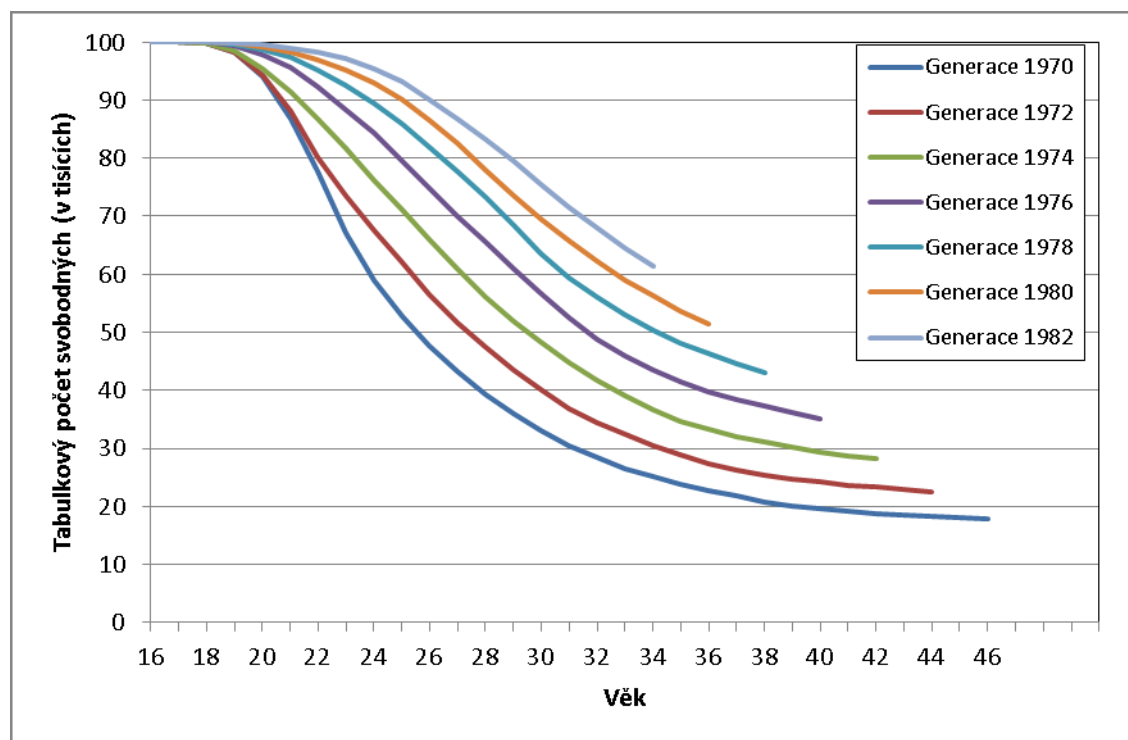
Generace	Ženy			Muži		
	30 let	36 let	50 let	30 let	36 let	50 let
1945	7414	4505	3519	14310	8671	6934
1950	4841	3077	2519	15621	10598	8487
1955	6784	4519	3765	18641	12403	10163
1960	7462	5303	4452	20308	14050	11224
1965	9587	7282	6054	23398	16696	13005
1970	15646	11169	-	33102	22711	-
1975	31990	22549	-	52931	36764	-
1980	48981	35152	-	69592	51378	-

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 7: Tabulkový počet svobodných žen dle věku v rámci generací narozených v letech 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980 a 1982 v ČR

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 8: Tabulkový počet svobodných mužů dle věku v rámci generací narozených v letech 1970, 1972, 1974, 1976, 1978, 1980 a 1982 v ČR

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázcích 7 a 8 vidíme grafy znázorňující vývoj tabulkového počtu svobodných žen a mužů sedmi generací, z toho pět narozených v rámci jedné dekády krátce po začátku normalizačního období. Jednotlivé křivky jsou u obou pohlaví již značně diferenciovány, obecně opticky lišící se více než předchozí grafy z Obrázků 5 a 6. Vzhledem k tomu, že jednotlivé generace jsou značně rozdílně staré a ani jedna zatím nedosáhla věku padesáti let, byly zvoleny nové společné srovnávací body věku, konkrétně pětadvacet let, devětadvacet let a čtyřiatřicet let, což naplňují všechny znázorněné generace.

Opět začnu s popisem grafu týkajícího se generací žen. Při tomto tvaru křivek již nelze jednotlivé generace nijak výrazně spojit do jednoho obecného trendu, nicméně alespoň částečně je to možné u prvních dvou generací 1970 a 1972 a velice mírně i u generace žen narozených v roce 1974. Ženy z prvních dvou jmenovaných generací se začínají provdávat od osmnácti let, masivněji pak od devatenácti let věku. Od společného trendu se však začínají rozcházet již ve dvacátém roce života, kdy nejstarší generace má přece jen stále mnohem intenzivnější sňatečnost. Generace žen z roku 1974 společně s předchozími generacemi zaznamenává stejný vstup na sňatkový trh, nicméně ho opouští hned vzápětí ve věku devatenácti let. Zastoupení jednotlivých generací ve shodném věku vypadá následovně. Ve věku pětadvaceti let bylo

z generace 1970 svobodných 26,6 tisíce žen, z generace 1972 pak 35,9 tisíce žen a z generace 1974 46,4 tisíce žen. Pro věk devětadvacet let jsou hodnoty tabulkové počtu svobodných žen následující, generace 1970 17 tisíc, generace 1972 23,4 tisíce a generace 1974 30,2 tisíce. V posledním zvoleném věku čtyřiatřiceti let se nalézají 12,2 tisíce zástupkyní generace 1970, 16,4 tisíce zástupkyní generace 1972 a konečně 21,1 tisíce zástupkyní generace 1974. Z těchto čísel lze vypočítat, že čím pozdější věk uvažujeme, tím blíže si jednotlivé generace jsou. Následující generace 1976 nelze zařadit ani ke generacím předchozím, ovšem ale ani ke generacím následujícím. Hodnotově se nachází takřka přímo uprostřed generací 1974 a 1978, a proto ji uvedu samostatně. V této generaci ve věku pětadvacet let je svobodných 58,2 tisíce žen, ve věku devětadvacet let 39 tisíc žen a poté ve věku čtyřiatřiceti let 26,9 tisíce žen. Zbývající generace 1978, 1980 a 1982 mají podobný počátek, kdy se ženy z těchto generací začínají masivněji vstupovat do manželství až od dvaceti let věku. Následný trend jednotlivých křivek je však již rozdílný a kopíruje trend všech grafů v této části práce, čím mladší generace, tím vyšší počet svobodných žen zejména v mladších věcích. Podíváme-li se tedy konkrétně na tyto generace, tak pro generaci žen narozených v roce 1978 je počet svobodných ve věku pětadvacet let roven 68,2 tisícům, pro generaci narozených v roce 1980 je roven 75 tisícům a pro generaci z roku 1982 je roven 80,8 tisícům. Ve věku devětadvacet let je hodnota pro generaci 1978 47,6 tisíce, pro generaci 1980 53,1 tisíce a pro generaci 1982 59,7 tisíce. Pro poslední věk čtyřiatřiceti let je tabulkový počet svobodných žen za generaci 1978 33,4 tisíce, za generaci 1980 38,3 tisíce a za nejmladší generaci 1982 43,2 tisíce.

Trendy u mužů přesně kopírují trendy u žen, o kterých je psáno v předchozím odstavci, proto je pouze krátce shrnu a přejdu rovnou k číselným údajům. Generace 1970 a 1972 mají do určité chvíle jednotný trend, generace 1974 se k tomuto připojuje pouze okrajově. Generace 1976 je hodnotově opět mezi generacemi 1974 a 1978, nedají se přiřadit ani k jedné skupině. Generace 1978, 1980 a 1982 pak spolu opět souvisí v posunu masivnějšího počátku vstupu do manželství, jak je vidět i z křivek v grafu na Obrázku 8. Počet svobodných mužů z generací 1970, 1972 a 1974 je ve věku pětadvacet let roven 52,9 tisícům, 62 tisícům a 71 tisícům. Ve věku devětadvacet let pro ročník 1970 35,9 tisíce svobodných mužů, pro ročník 1972 43,4 tisíce svobodných mužů a pro ročník 1974 51,8 tisíce svobodných mužů. Pro věk čtyřiatřiceti let je tabulkový počet svobodných mužů z generace 1970 25 tisíc, z generace 1972 30,5 tisíce a z generace 1974 36,5 tisíce. Generaci mužů narozených v roce 1976 kvůli své odlišnosti uvedu opět samostatně. V zmíněné generaci je svobodných mužů ve věku pětadvacet let 79,5 tisíce, ve věku devětadvacet let 60,9 tisíce a konečně ve věku čtyřiatřiceti let 43,5 tisíce. Poslední skupina generací 1978, 1980, 1982 má hodnoty následující. Pro první zmíněnou generaci ve věku pětadvacet let 86 tisíc, pro druhou zmíněnou generaci 90,1 tisíce a pro třetí zmíněnou generaci 93,2 tisíce. Pro ročník mužů 1978 ve věku devětadvacet let 68,4 tisíce, pro ročník 1980 73,5 tisíce, pro ročník 1982 79,5 tisíce. Pro poslední zvolený věk čtyřiatřiceti let u analýzy tabulkového počtu svobodných mužů jsou odpovídající následující hodnoty, pro generaci 1978 50,4 tisíce, pro generaci 1980 56,2 tisíce a konečně pro generaci narozenou v roce 1982 61,3 tisíce. Všechny zmíněné údaje jsou souhrnně uvedené také v Tabulce 2.

Tab. 2: Tabulkové počty svobodných ve věku 25, 29 a 34 let, obě pohlaví, ČR

Generace	Ženy			Muži		
	25 let	29 let	34 let	25 let	29 let	34 let
1970	26572	17016	12194	52830	35947	25087
1972	35857	23365	16421	61961	43378	30495
1974	46441	30190	21125	71050	51849	36540
1976	58193	38987	26821	79471	60880	43545
1978	68166	47587	33413	85852	68399	50394
1980	75044	53106	38330	90142	73510	56216
1982	80768	59742	43214	93169	79465	61313

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Kapitola 5

Analýza rozvodovosti

5.1 Legislativa

Legislativní úpravy zastávají u rozvodovosti velice důležitou roli, neboť je to právě benevolence zákona, která určuje, do jaké míry bude pro manžele komplikované nechat svoje manželství rozvést. Z obecného pohledu může manželství zaniknout dvěma způsoby, a to buď úmrtím jednoho z manželů, nebo právě rozvodem. Rozvodová legislativa byla na našem území ve sledovaném období vždy poměrně liberální, což napomáhalo na evropské poměry jak vysoké rozvodovosti (jak bylo již zmíněno v kapitole o politickém a demografickém vývoji), tak také dobrému přijímání ze strany občanů. Vzhledem k počátku této práce v roce 1961 uvedu pouze dvě legislativní úpravy rozvodovosti, které se týkají tohoto rozmezí a které můžeme rozdělit na dvě období, a to konkrétně období 1950–1963 a 1964–2016.

Po nástupu komunistické strany k moci v únoru roku 1948 bylo zadáno přepracování československého právního systému. Toto opatření se samozřejmě dotklo také rodinného práva. První byl uveřejněn zákon č. 265/1949 Sb., který vstoupil v účinnost k 1. 1. 1950. Tato právní úprava přinesla významné změny, jednak například sjednotila dosud odlišnou právní praxi na českém území a na Slovensku a také oddělila rodinné právo od občanského zákoníku. Dále potom tento zákon přinesl změnu v právním ukončení manželství, které bylo nově pouze jednostupňové. Dříve platný systém rozvodu od stolu a lože a rozluky manželství byl zrušen a nahrazen pouze rozvodem, který byl možný pouze v případě závažných důvodů a nesměl být v rozporu se zájmem nezletilých dětí. Tímto zákonem byl také nahrazen dosud platný princip převážné viny na rozvratu manželství za vinu výlučnou. Tato změna reálně znamenala, že o rozvod nemohl žádat manžel, který byl za rozvrat výlučně vinný, což však v praxi vedlo k vzestupu počtu takzvaných mrtvých manželství (Rychtaříková, 1989). Toto určení viny na rozvratu manželství však bylo zcela zásadní u soudu při majetkovém vyrovnání. Pokud oba manželé s rozvodem souhlasili, soud vinu jednotlivých aktérů dále nezjišťoval. V reakci na vzestup oněch mrtvých manželství byl zákon v roce 1955 novelizován opatřením č. 61/1955 Sb. s účinností od 1. 1. 1956. Zde bylo umožněno rozvedení manželství i bez souhlasu výlučně nevinného v případě, že manželství již neplní svou společenskou úlohu.

Výše uvedené zákony týkající se rozvodovosti platily až do roku 1963. Od 1. 4. 1964 však nabyla účinnosti nová ústava ČSR, která obsahovala nový zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

Tato úprava však neměla nikterak zásadní vliv na zákon samotný, spíše ho pouze konkretizovala, aby byl srozumitelnější. Bylo upuštěno od zjišťování viny na rozvratu či rozvodu manželství, nově však byly zjišťovány příčiny, neboť zákonem č. 99/1963 bylo zavedeno takzvané obligatorní smírčí řízení, které mělo za úkol pomoci manželům s odstraněním příčin jejich neshod. Toto opatření však bylo zrušeno o devět let později zákonem č. 49/1973 Sb. s platností od 1. 7. 1973 a smíru mezi manžely měly dosáhnout soudy přímo během soudního řízení. Na následujících takřka dvacet let nebyly v legislativě rozvodovosti udělány žádné změny, v roce 1992 zákonem č. 234/1992 Sb. byl novelizován původní zákon, nicméně rozvodovosti se to nikterak nedotklo. Až relativně dlouho po vzniku samostatné České republiky bylo přikročeno ke změnám v legislativě rozvodovosti, konkrétně novelizací v roce 1998 zákonem č. 91/1998 Sb., jež vstoupila v platnost 1. 8. 1998. Tato novelizace přinesla zejména zrychlení a zjednodušení rozvodu, pokud k němu bylo dospěno na základě dohody mezi manžely včetně majetkového vyrovnání a vyřešené péče o děti. Nicméně aby mohlo být manželství rozvedeno, musí trvat alespoň jeden rok. Dále tato novela přinesla větší právní ochranu nezletilých dětí, kdy manželství nemůže být rozvedeno, dokud soud nerozhodne o situaci dítěte po rozvodu. Poslední změnou, kterou přinesla tato novela je rozlišení sporného, nesporného a ztíženého rozvodu. Jako sporný rozvod se označuje klasický rozvod, kdy se manželé na rozvodu shodli, ale nemají mezi sebou vyřešené všechny potřebné náležitosti, viz výše. Nesporný rozvod je takový rozvod, kdy manželství trvá alespoň jeden rok, ale z toho manžele spolu minimálně šest měsíců nežijí a oba se na rozvodu shodnou. Pokud jsou opět vyřešené všechny potřebné právní náležitosti, soud manželství rozvede. Posledním typem je rozvod ztížený, za nějž se označuje rozvod, se kterým žalovaný manžel nesouhlasí. V tomto případě se musí obhájit, že plnil své manželské povinnosti, nemá žádný zájem na rozvodu manželství či by ho takové jednání nějakým způsobem mohlo poškodit. Bohužel ani v případě úspěšného obhájení se však jeden z manželů rozvodu zřejmě nezabrání, neboť díky novele o rozvodu mrtvých manželství soud takovéto manželství po třech letech stejně rozvede.

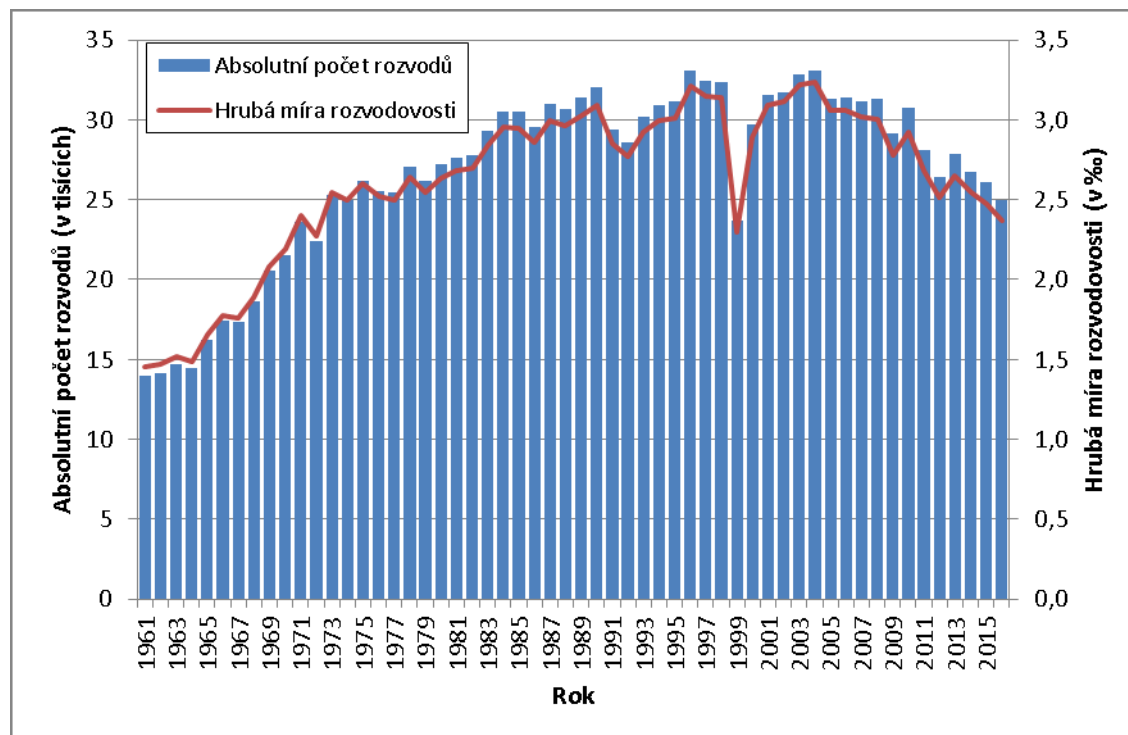
Stejně tak jako v případě sňatečnosti byl zákon č. 94/1963 Sb. nahrazen zákonem č. 89/2012 Sb., účinným od 1. 1. 2014. Touto úpravou také došlo k vyjmutí rodinného práva ze zákonné legislativy a staronovému zařazení do občanského zákoníku. Jiné zásadní úpravy rozvodové legislativy však tato novela nepřinesla.

5.2 Vývoj rozvodovosti na českém území

Rozvodovost obecně můžeme definovat jakožto hromadný společenský a demografický jev, který je odvozený od rozvodu jako demografické události (Vodáková; Kalibová; Pavlík, 1998). Svazek manželský byl po dlouhou dobu dějin díky postavení církve považováno za posvátnou instituci, která je rozlučitelná pouze úmrtím jednoho z manželů. Postupem času se však tato situace začala měnit, nejdříve byly povoleny rozvody pro nekatolické obyvatelstvo, později byly povoleny rozvody bez ohledu na víru. Z počátku rozvedení lidé nosili společenský cejch, a tak byla tato možnost využívána velice zřídka v opravdu vážných či nezbytných případech. Později se však tato praxe začala proměňovat a rozvodovost byla společensky čím dál více přijímána

a z rozvodu se tak stalo běžné zákonné ukončení manželství (Kalibová, 2005). Od této chvíle můžeme sledovat samotnou rozvodovost jako demografický proces či změnu demografického chování u již rozvedených obyvatel.

Jak již bylo zmíněno v této práci dříve, na našem území je vysoká úroveň rozvodovosti historickým faktem, což je vidět při srovnání s ostatními evropskými zeměmi. Mezinárodní srovnávání jednotlivých zemí je však do značné míry ošidné, neboť nezáleží pouze na rozvodovém chování studovaného obyvatelstva, ale také na aktuálně platných rozvodových legislativách a také na reálné praxi rozvodových soudů (Tutterová; Rychtaříková, 1989). Na rozvodové chování mají vliv také různé společenské a sociální faktory, na našem území historicky pak například zejména nízký vliv náboženství, proměnlivá hodnotová orientace, zaměstnanost a vzdělání žen či společenské přijímání rozvedených osob (Pavlík, 1998). Jak naznačují sociologické výzkumy, rozvody a rozvodovost jsou v české společnosti v průběhu času přijímány stále benevolentněji (Pavlík, 1997). V případě rozvodovosti je však potřeba brát v úvahu také fakt, že nemalá část párů, které se rozvádějí, mají již nějaké děti, na které mívá často tato situace neblahý vliv. Klasická nukleární rodina totiž pro dítě zastupuje několik nepostradatelných funkcí, například funkci výchovnou, kdy rodina připravuje svého potomka na proces socializace a obecně na zvládnutí běžného života nebo funkci emocionální, díky níž by mělo dítě cítit zejména lásku, podporu a pocit bezpečí pro svou vlastní pozdější emoční stabilitu (Výrost, Slaměník, 1998). Reálný dopad rozvodu na dítě bude zřejmě vysoce individuální a subjektivní věc, jejíž problematika by sama vydala na desítky stránek a je již záležitostí jiných vědních disciplín, než je demografie. Podstatou výše uvedených řádků však je, že rozvodovost jako proces může mít dalekosáhlejší společenské důsledky, i když je v naší současné společnosti naprosto běžná a v mnoha regionech či sociálních vrstvách běžnější než dlouhodobé fungování manželství, je potřeba se na tento fenomén vnímat i z tohoto širšího společenského pohledu.

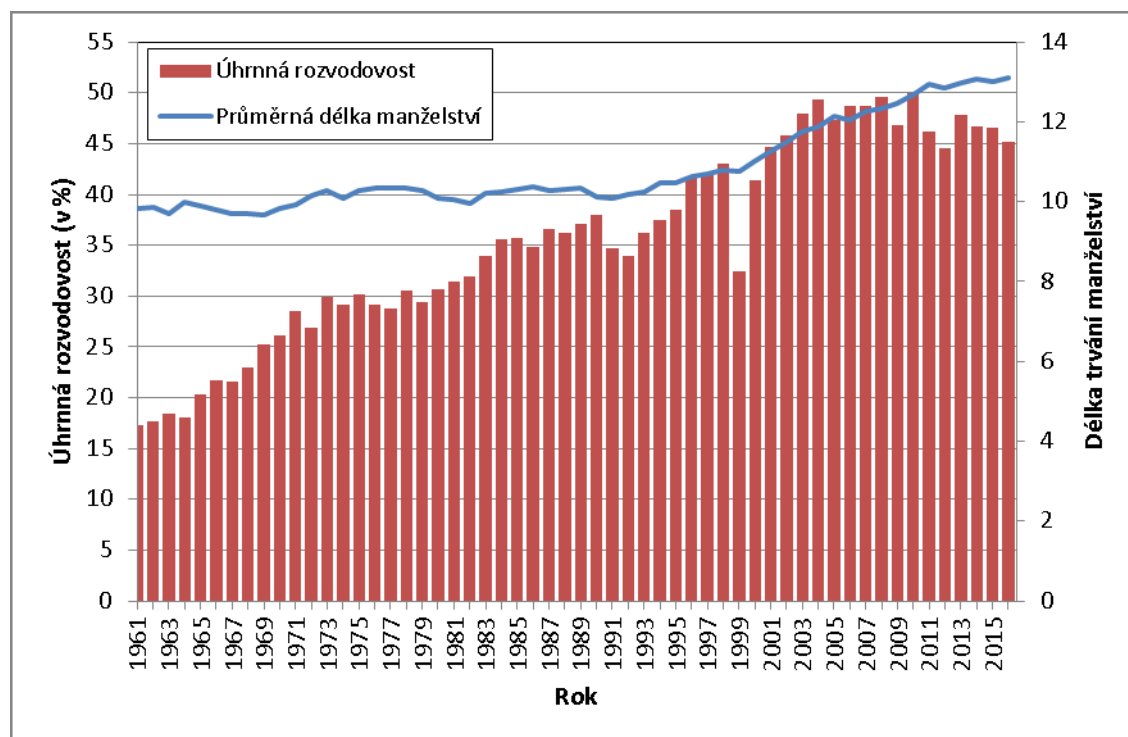
Obr. 9: Absolutní počet rozvodů a hrubá míra rozvodovosti v ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní zpracování

Na Obrázku 9 vidíme graf zobrazující absolutní počet rozvodů v jednotlivých letech a křivku nejjednoduššího ukazatele, tedy hrubé míry rozvodovosti. Stejně tak jako v případě sňatečnosti se zaměřím zejména na popis absolutního počtu rozvodů. Podíváme-li se na vývoj rozvodovosti na našem území od roku 1961, můžeme si povšimnout poměrně stabilní situace, kdy se počet rozvodů pohyboval průměrně okolo 14,5 tisíce ročně. Tato situace přetrvává až do roku 1965. Od tohoto roku však začíná vlivem uvolnění legislativy rozvodovost postupně masivněji stoupat a tento trend si zachovává i skrze následující dekády pouze s dočasnými drobnými výchyly. Hranice 20 000 rozvodů byla poprvé překonána v roce 1969 a až do konce sledovaného období již pod tuto hranici neklesne. V tomto roce také hrubá míra rozvodovosti poprvé překročila hranici 2 rozvodů na 1000 obyvatel. Během sedmdesátých let pak absolutní počet rozvodů kolísal, nicméně stále docházelo k jeho nárůstu, zvláště pak ke konci tohoto desetiletí. To se projevilo zejména v roce 1984, kdy počet rozvodů poprvé překonal hranici 30 000. Za upozornění zcela jistě stojí fakt, že na konci osmdesátých let hrubá míra rozvodovosti překonala poprvé hranici 3 rozvodů na 1000 obyvatel, konkrétně v letech 1987, 1989 a 1990. V následujících letech 1991 a 1992 došlo k citelnějšímu poklesu rozvodů, což vedlo k optimistickým úvahám, že porevoluční změna demografického chování české společnosti se začíná postupně stabilizovat, nicméně opak byl pravdou (Pavlík, 1995). Již rok poté došlo k opětovnému nárůstu absolutního počtu rozvodů, který však až do roku 1995 poměrně stagnoval. O rok později ale byla tato stagnace vystřídána historicky nejvyšším absolutním počtem rozvodů a to konkrétně 33 113 v roce 1996. Až do roku 1998 se počty rozvodů držely na vysokých hodnotách. V následujícím roce 1999 můžeme vidět náhlý a prudký pokles jak absolutního počtu rozvodů, tak také hrubé míry rozvodovosti. Tento propad byl však odpovědí společnosti na novou rozvodovou legislativu, zejména se nová opatření

projevila u manželství se závislými dětmi, které v roce 1999 klesly oproti předchozímu roku takřka o třetinu (Pavlík; Kučera, 2002). V roce 2000 se však počty rozvodů vrátily k předchozím trendům a v roce 2004 s hodnotou 33 060 takřka vyrovnaly historické maximum z roku 1996. Od tohoto momentu se však zdá, že dochází k opačnému trendu, a to pomalému postupnému poklesu rozvodovosti s občasnými výchyly. V roce 2016 bylo v České republice rozvedeno 24 996 manželství, což je hodnota naprosto srovnatelná například s rokem 1974, kdy se rozvedlo 24 970 párů. Tento dlouhodobější pokles však je způsoben zejména úbytkem sňatečnosti a není tak odrazem vlastní zásadní změny v intenzitě rozvodovosti, jak dokládá mimo jiné i graf na Obrázku 10.

Obr. 10: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka manželství v ČR v letech 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní zpracování

Na Obrázku 10 můžeme pozorovat graf kombinující údaje o úhrnné rozvodovosti s křivkou průměrné délky trvání manželství při rozvodu. Jak bylo uvedeno již v metodologické části práce, úhrnná rozvodovost je transversální ukazatel, jenž nám vyjadřuje procentuální podíl manželství, která by se rozvedla při zachování rozvodového chování z daného roku.

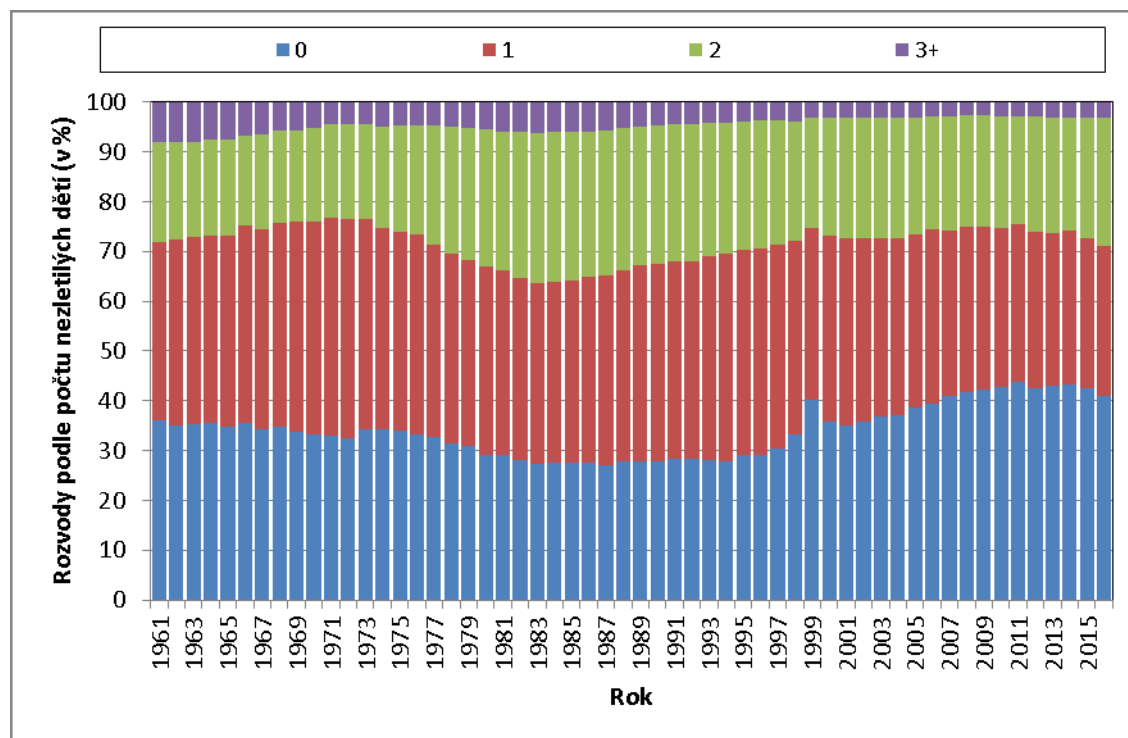
Úhrnná rozvodovost v roce 1961 počíná na hodnotě 17,2 %, okolo této hodnoty se pohybuje až do roku 1965, ve kterém překračuje hranici 20 %. V následujících letech dochází k postupnému nárůstu tohoto ukazatele s občasnými výchyly, který se v roce 1973 velice přiblížil 30 % hranici, nicméně k jejímu překročení došlo až v roce 1975. V následujících dvou letech došlo k mírnému poklesu a poté se opět navrátil trend postupného růstu, který vyvrcholil v roce 1990 hodnotou 38 %. Roky 1991 a 1992 jsou jako u výše zmíněných ukazatelů ve znamení poklesu, který se však o to silněji vykompenzuje v letech následujících. Poměrně strmý nárůst vyvrcholil v roce 1998, kdy byla úhrnná rozvodovost v České republice rovna hodnotě 43 %. Následující rok 1999 vzhledem k legislativním opatřením dochází k prudkému poklesu, který se však hned o rok později vrací na původní hodnoty a nadále stoupá. V roce 2004

pokořuje úhrnná rozvodovost poprvé 49% hranici, v následujících pěti letech se drží těsně pod touto hranicí, ale v roce 2010 dosahuje nového historického maxima s hodnotou 50 % při zaokrouhlení na jedno desetinné místo. Převáděno do reality, tato hodnota ukazatele nám říká, že polovina z uzavřených sňatků skončí rozvodem. Od následujícího roku až do konce sledovaného období úhrnná rozvodovost osciluje okolo průměrně okolo hodnoty 46 %.

Podíváme-li se na křivku průměrné délky trvání manželství, vidíme, že zde je situace značně jednodušší. V období 1961–1993 se pohybuje tato křivka okolo hranice 10 let, konkrétně mezi 9,8 a 10,3 lety. Od roku 1994 začíná modrá křivka postupně pomalu stoupat bez nějakých zásadnějších výkyvů a zastavuje se na konci sledovaného období v roce 2016 na hodnotě 13,1 let.

5.3 Vývoj jednotlivých ukazatelů rozvodovosti na českém území

Obr. 11: Rozvody dle počtu nezletilých dětí, ČR, 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní zpracování

Na grafu na Obrázku 11 vidíme křivky rozvodovosti dle počtu nezletilých dětí. Vstupní datový soubor byl členěn na 0 až 5+ dětí, ovšem kategorie 4 děti a právě 5+ dětí nebyly příliš početně zastoupeny a pro grafické zobrazení se jednalo o příliš nízké hodnoty. Proto byly tyto dvě kategorie přičteny ke kategorii 3 dětí a vytvořena kategorie 3+, která je alespoň částečně srovnatelná s ostatními kategoriemi.

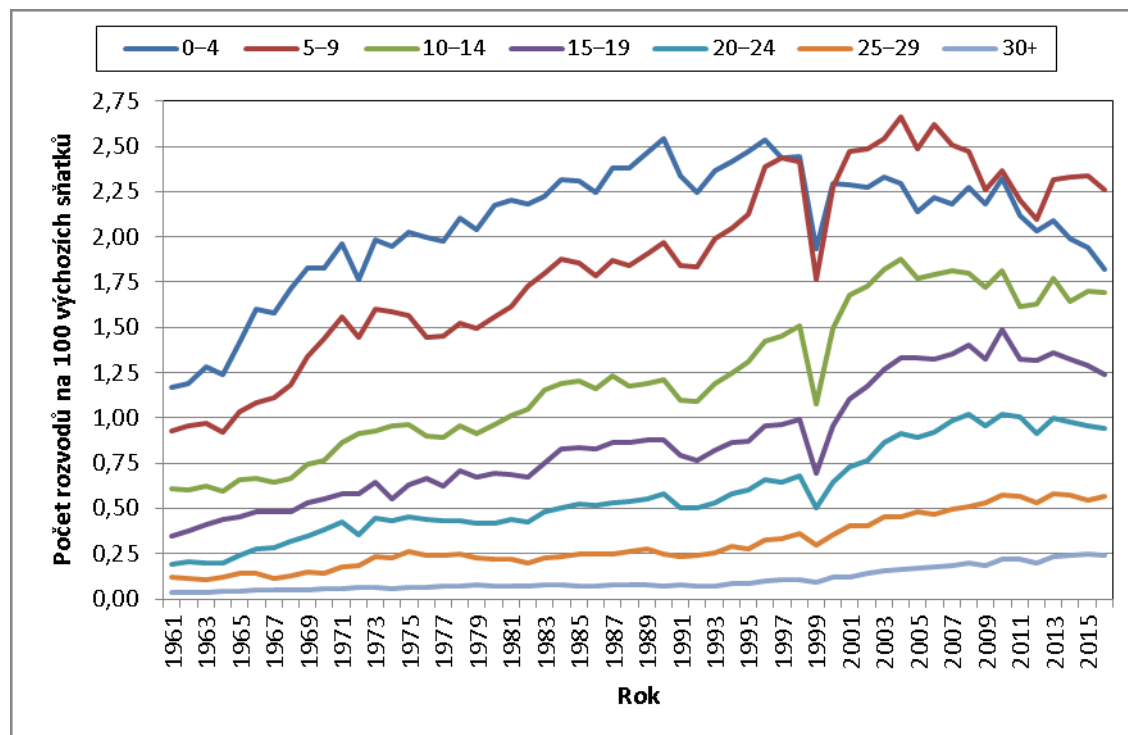
Jak bylo vidět již v části práce o rozvodové legislativě, nezletilé děti jsou důležitou proměnou při rozvodu a na jejich ochranu je kladen velký legislativní důraz. Oproti pouze majetkovému vyrovnání, které řeší bezdětné páry, manželé s dětmi si musí vyjasnit péči o dítě, alimenty a dbát také na dítě samotné, neboť rozvody rodičů jsou pro děti často do různé míry

traumatizující událostí. Díky vysoké rozvodovosti vidíme v naší společnosti velké množství neúplných rodin, což přináší mnoho problémů, mimo jiné se často například debatuje o tom, jak ovlivněn je vývoj dítěte, pokud nepřebírá chování od obou pohlaví. V 90 % případů navíc od rodiny odchází otec a dítě je přiděleno do péče matky. Neúplné rodiny se ve společnosti objevovaly odjakživa, v drtivé většině případů však byl tento stav způsoben úmrtím jednoho z manželů a rodičů, dnes je to nejčastěji způsobeno rozvodem manželství.

Podíváme-li se tedy na graf výše, můžeme si povšimnout určitých změn trendů v průběhu času. Jak můžeme vidět z modré křivky, podíl rozvodů bezdětných byl poměrně konstantní, od roku 1961, kdy měl hodnotu 36 %, se snížil v roce 1987 na hodnotu 27,1 %, poté však plynulým vzestupem tento podíl narůstal až k maximu v roce 2011 s hodnotou 43,7 %. Za pozornost stojí zejména rok 1999 a nová legislativa, která ztížila rozvod manželství s nezletilými dětmi, což se tedy této kategorie netýkalo. V roce 2016 byl pak podíl bezdětných rozvedených manželství 41 %. Alespoň na počátku sledovaného období v roce 1961 vykazuje červená křivka označující rozvody s jedním nezletilým dítětem podobný průběh jako křivka předchozí. V roce 1961 jde dokonce o stejnou hodnotu 36 %, další průběh je však odlišný, což dokazuje rok 1972, kdy dosáhl podíl těchto rozvodů svého maxima s hodnotou 44,1 %. Podstatný rozdíl oproti modré křivce spočívá v tom, že zatímco bezdětné páry od určitého momentu novodobé historie takřka konstantně stoupá, u červené křivky je tomu naopak. V roce 1996 dosáhl podíl rozvodů s jedním nezletilým dítětem hodnoty 41,3 % a od tohoto momentu již pouze klesá na konečnou hodnotu 30 % v roce 2016. Zelená křivka značící rozvody s dvěma nezletilými dětmi je již značně odlišná. Na počátku období v roce 1961 byl podíl této křivky 19,9 %, v průběhu osmdesátých let však došlo k poměrně razantnímu nárůstu až na maximální hodnotu 30,3 % v roce 1983. Od následujícího roku dochází k poklesu podílu této křivky, který trvá až do roku 2001. Od tohoto roku až do roku 2015 tato křivka oscilovala mezi hranicemi 22 % a 24 %, v roce 2016 zakončila sledované období s podílem 25,7 %. Nejmenší podíl patří křivce 3+ dětí, která je víceméně konstantní, nicméně i zde jsou drobné rozdíly. Maximálního podílu dosahuje tato křivka ihned v roce 1961 s podílem 8,1 %. Do roku 1973 se podíl fialové křivky zmenšil na 4,4 % a poté až do roku 1994 oscilovala mezi 6 % a 4 %. Od následujícího roku došlo k drobnému poklesu nicméně od nového tisíciletí se hodnota podílu rozvodů se třemi a více dětmi pohybuje konstantně okolo 3 %.

Jak je vidět z výše uvedeného popisu i grafu, zdá se, že existuje určitá korelace mezi počtem dětí a rozvodovostí. Největší podíl rozvodů připadá na bezdětná manželství a na manželství s jedním dítětem, poté následují manželství se dvěma nezletilými dětmi a nakonec nejmenší podíl z rozvodů zastávají manželství se třemi a více dětmi. V úvahu je však také potřeba vzít fakt, jaká fertilita je ve zkoumané populaci a v aktuálně zkoumaném období, neboť diferenciaci rodin dle počtu dětí ve společnosti hraje v tomto případě důležitou roli.

Obr. 12: Vývoj redukovaných měr rozvodovosti dle délky trvání manželství, ČR, 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

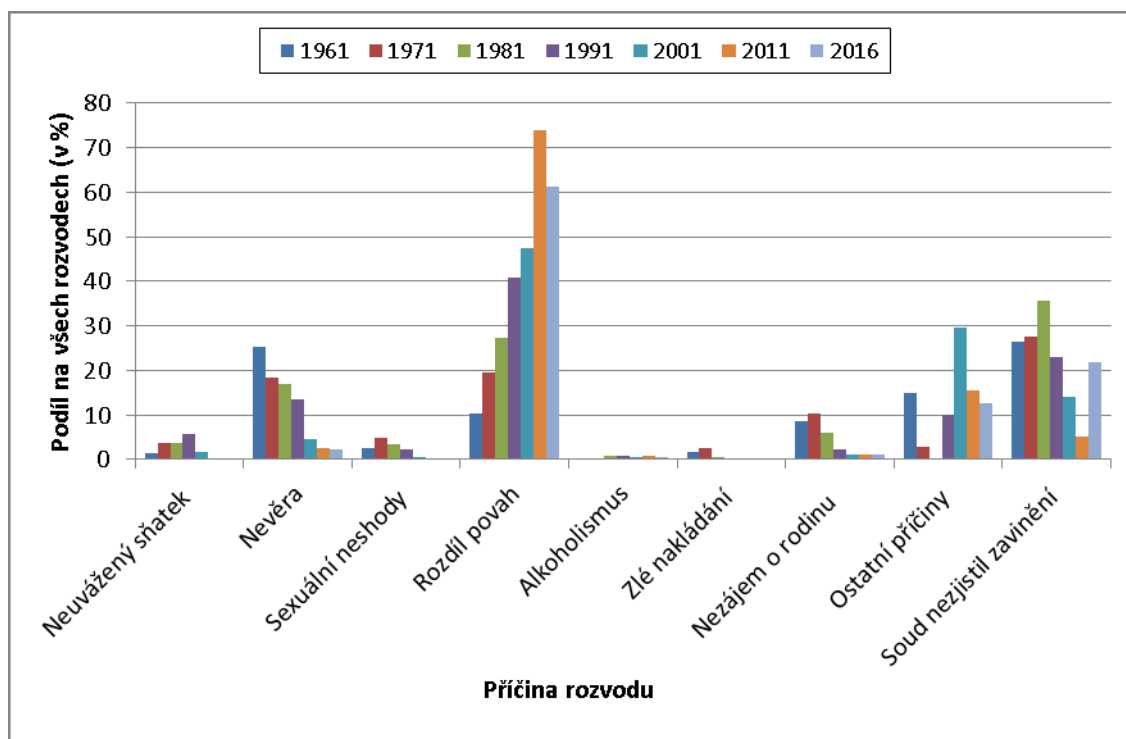
Na Obrázku 12 se nachází graf vyobrazující redukované míry rozvodovosti podle délky trvání manželství od roku 1961 do roku 2016 po pětiletých intervalech doby mezi sňatkem a rozvodem a posledním intervalem otevřeným. Tyto míry jsou důležitým demografickým ukazatelem, který do značné míry odhaluje nejen trendy rozvodového chování společnosti, ale také určité obecné zákonitosti. Obecnou zákonitostí, která je vidět hned při prvním pohledu na jednotlivé křivky grafu je, že čím déle manželství trvá, tím větší je šance, že neskončí rozvodem.

Podíváme-li se na průběhy křivek v šedesátých letech, vidíme, že vyjma kategorií 25–29 a 30+ dob trvání manželství, které zmíním pouze občasně, neboť jejich hodnoty se často prakticky nemění, dochází u všech ostatních k vzestupu počtu rozvodů. U kategorie 0–4 došlo od roku 1961 do roku 1970 k vzestupu z hodnoty 1,17 na hodnotu 1,53. U kategorie 5–9 tento vzestup za stejné období proběhl z hodnoty 0,93 na hodnotu 1,44. Zajímavý vývoj v této dekádě můžeme pozorovat u zelené křivky kategorie 10–14, neboť ta se zvýšila z hodnoty 0,61 pouze na hodnotu 0,77, což je vyjma posledních dvou kategorií suverénně nejméně ze všech křivek. Fialová křivka kategorie následující doznala změnu z hodnoty 0,35 na hodnotu 0,56 a poslední zmiňovaná křivka pro toto období kategorie 20–24 z hodnoty 0,19 na hodnotu 0,38. V letech sedmdesátých se již trendy jednotlivých křivek rozcházejí více. Zatímco první kategorie 0–4 ihned v roce 1971 prudce klesá a poté postupně stoupá až na hodnotu 2,17 v roce 1980, druhá kategorie 5–9 kopíruje počáteční trend, nicméně po vzestupu opět klesá a v roce 1980 činí její hodnota jen 1,56. Kategorie 10–14 má v první polovině tohoto desetiletí opravdu pozvolný vzestup, ve druhé polovině pak kolísá pod hranicí 1,00 a v roce 1980 se zastavuje na hodnotě 0,97. Fialová křivka kategorie 15–19 následuje počáteční trend prvních dvou křivek, nicméně až

o 2 roky později. Po zbytek desetiletí kolísá mezi hodnotami 0,50 a 0,75 a v roce 1980 končí na hodnotě 0,69. Křivka kategorie 20–24 následuje počáteční trend prvních dvou křivek, ale zbytek tohoto období je již takřka naprosto konstantní a v roce 1980 činí o desetinu rozdílnou hodnotu, než ze které v roce 1971 startovala, 0,42.

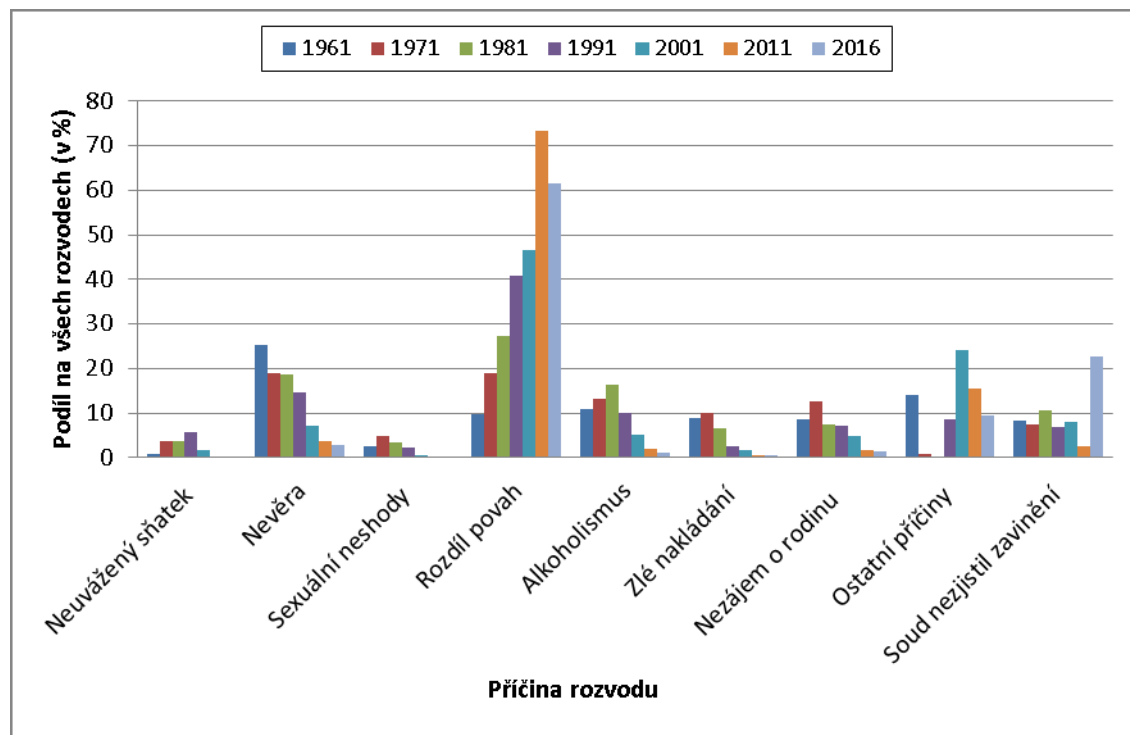
Od roku 1981 do roku 1990 mají jednotlivé křivky velice podobný průběh, ale v různých hodnotách. Konkrétně pro kategorie 0–4 i 5–9 platí posun o 0,3 rozvodu vzhůru za toto období, pro kategorie 10–14 a 15–19 pak shodně o 0,2 rozvodu, kategorie 20–24 se pak navýšila pouze 0,14. Následující desetiletí je dle průběhu křivek velice zajímavé, a to zejména díky roku 1999 a masivnímu poklesu rozvodovosti. Zajímavá je však i modrá a červená křivka prvních dvou kategorií, neboť se jedná o poslední dekádu, kde je červená křivka kategorie 5–9 pod modrou křivkou kategorie 0–4. Tyto dvě křivky mají výrazně odlišnou výchozí hodnotu v roce 1991 o celých 0,5 rozvodu, nicméně v roce 2000 se již liší pouze o 0,02 rozvodu, což předznamenává již zmíněné prohození rolí. Kategorie 10–14 započala toto období s hodnotou 1,10 a končila ho v roce 2000 s hodnotou 1,49. Fialová a tyrkysová křivka kategorií 15–19 a 20–24 má stejný průběh i stejný nárůst o 0,15 rozvodu za období 1991–2000. Poslední interval prodloužím až do konce sledovaného období, tedy za roky 2001–2016 a popíši všechny křivky, neboť i kategorie dosud nezmiňované zde zaznamenávají změnu, i když nepříliš markantní. Již v roce 2001 červená křivka kategorie 5–9 předhání modrou křivku první kategorie, tento rozdíl je nejvíce markantní v roce 2007, v roce 2010 se tyto křivky takřka setkaly, nicméně od tohoto momentu až do roku 2012 mají společný sestupný charakter, ale od tohoto roku se tyto křivky opět velice rozcházejí a naopak kategorie 0–4 se v roce 2016 značně přibližuje křivce 10–14. Tato zelená křivka kategorie 10–14 od roku 2001 do roku 2016 vykresluje značnou fluktuaci, která má za následek, že takto křivka toho období odstartovala na hodnotě 1,68 a zakončila na hodnotě 1,69. Fialová křivka 15–19 v roce 2001 začíná na hodnotě 1,10 a kopíruje chování předchozích křivek v roce 2010, kdy vystřelila prudce nahoru, později však její vývoj začne poklidně klesat až k hodnotě 1,24. Oranžová a světle modrá křivka patří nejdéle trvajícím manželstvím, která se měnila opravdu jen velice zlehka. U těchto dvou proměnných má smysl zmínit jejich vývoj za celé období 1961–2016, aby lépe vynikla nicotnost jejich změny. Oranžová křivka kategorie 25–29 začínala na hodnotě 0,12 rozvodu v roce 2001 a končila na hodnotě 0,57 rozvodu o pětadesát let později. Světle modrá křivka kategorie 30+ pak vstoupila do tohoto grafu s hodnotou 0,03 a na jeho konci v roce 2016 měla hodnotu 0,24. Jak je patrné z tohoto vývoje, legislativa, která má zcela zásadní vliv na rozvodovost, ovlivňuje zejména intenzitu rozvodovosti krátkodobých manželství, zatímco dlouhotrvající manželství tato zákonná opatření ovlivňují jen naprosto minimálně.

Obr. 13: Příčiny rozvodů na straně ženy, ČR, 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 14: Příčiny rozvodů na straně muže, ČR, 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázcích 13 a 14 vidíme grafy zobrazující vývoj podílů rozvodů v sedmi různých letech dle jednotlivých příčin zvláště pro obě pohlaví. Jak bylo řečeno již v metodologické části práce, z důvodu odlišnosti počtu příčin v jednotlivých obdobích 1960–1969, 1970–1985 a 1986–2016 bylo vybráno 9 příčin rozvodu, které jsou ve společnosti nejběžnější, konkrétně tedy neuvážený sňatek, nevěra, sexuální neshody, rozdíl povah, alkoholismus, zlé nakládání zahrnující také spáchaný trestný čin, nezájem o rodinu, ostatní příčiny a případy, ve kterých soud nezjistil zavinění, a objevují se ve všech třech datových souborech. V případě problematiky rozvodů dle příčin je však potřeba mít na paměti, že jednotlivé příčiny byly soudně zjišťovány a nemusí se tedy plně shodovat se skutečnými příčinami rozpadu manželství. Navíc, pokud se rozvádějící pár dokáže vzájemně dohodnout na rozvodu, soud se obvykle skutečnou příčinou rozpadu manželství již nezabývá (Kučera, M. 1994). Jako první okomentuji podrobně vývoj rozpadů manželství dle jednotlivých příčin u žen, u mužů pak pouze již příčiny, které se významněji liší, neboť jak je vidět již z obou grafů, ve většině případů je procentuální podíl zastoupení jednotlivých příčin u obou pohlaví takřka shodný, posledními dvě kategorie pak do slovního popisu zahrnuty nebudou, neboť se jedná o kategorie špatně teoreticky uchopitelné.

První kategorie sledující vývoj neuvážených sňatků nezastupuje ani v jednom z vybraných roků nikterak vysoký podíl rozpadu manželství. V roce 1961 tato příčina dosahuje pouze 1,3 % podílu všech rozvodů, v roce 1973 došlo k drobnému nárůstu na 3,7 %, což může souviset se zvýšenou intenzitou sňatečnosti z důvodu pronatalitních opatření a takřka totožnou hodnotu můžeme sledovat i o deset let později. Maxima dosahuje tato příčina v roce 1991, kdy neuvážený sňatek byl důvodem ukončení 5,7 % ze všech rozvodů, což pravděpodobně opět souviselo s mnohem masivnější sňatečností v roce 1990. Naopak v historii samostatné České

republiky tato příčina je velice ojedinělá, což dokazuje podíl 0,2 % v roce 2016. Druhá kategorie, kdy byla důvodem zániku manželství nevěra, je již mnohem častější. Nejvíce tomu bylo hned v prvním roce sledovaného období, kdy podíl rozvodů z této příčiny činil takřka čtvrtinu všech rozvodů, konkrétně 25,4 %. V dalších letech však již začíná podíl nevěry na rozvodovosti klesat, v letech 1971 a 1981 zapříčinila 18,2 % a 16,9 % rozvodů, v roce 1991 13,6 % a o deset let později tento důvod činil již pouze 4,7 %. Tento trend poklesu stále trvá a na konci sledovaného období v roce 2016 činila již pouze 2,2 %. Následující kategorie sexuálních neshod je v průměru zastoupena podobně jako v případě neuváženého sňatku, počáteční hodnota 2,5 % v roce 1961 se zvýšila v roce 1971 na 4,9 %, nicméně od té doby dochází pouze již k poklesu, který rezultoval v hodnotu 2,4 % v roce 1991. V České republice se pak již jedná o nejméně četnou příčinu rozvodu, která v roce 2016 činila již pouhého 0,1 %. Naprosto opačný trend vykazuje následující příčina rozdílu povah. Ta již oproti předchozím důvodům počíná v roce 1961 poměrně vysoko na podílu 10,3 %, který se v roce 1971 takřka ještě zdvojnásobil. Tento trend růstu i nadále pokračoval, v roce 1991 byl rozdíl povah důvodem ukončení již 40,8 % manželství. V roce 2001 tento se podíl zvýšil pouze o 7 %, ovšem v roce 2011 rozdíl povah znamenal příčinu konce u naprosto drtivé většiny manželství, konkrétně 74 %. Zde je však potřeba doplnit, že v roce 2007 došlo k úpravě způsobu sběru dat o rozvodech, kdy se do této kategorie začaly zařazovat případy, kdy soud nezjišťoval důvod rozvratu manželství, přičemž dříve tyto případy byly zařazovány také do kategorie ostatních příčin (Němečková; Štyglarová, 2010). Dalším důvodem může být určitá neochota ze strany společnosti udávat reálnou příčinu rozvodu, a tak rozdíl povah je obecně poměrně schůdným důvodem k udání, opačným dojmem působí například již zmíněné sexuální neshody, které však také zaujímají pozici přesně na opačném konci tohoto spektra. V roce 2016 pak došlo k poklesu tohoto podílu na 61,2 %, stále se však jedná zdaleka o nejčastější příčinu. Následující dvě kategorie příčin alkoholismus a zlé nakládání mají v případě žen velice nízký procentuální podíl na počtu rozvodů, podíl alkoholismu za zobrazené roky nikdy nepřekročil hranici 1 %, v případě zlého nakládání došlo k maximu v roce 1971 s hodnotou 2,7 %, hodnoty za ostatní roky jsou již zanedbatelné. Následující příčina nezáměr o rodinu je markantněji zastoupená pouze v prvních dvou vyobrazených letech, kdy v roce 1961 činila 8,7 %, v roce 1971 pak 10,4 %. Po tomto roce však již začalo docházet k poklesu a v roce 1991 byl tento podíl již pouze 2,2 % a hodnoty následující se pohybují již pouze lehce nad hranicí 1 %.

Jak bylo již zmíněno dříve, situace u mužů je u většiny příčin takřka totožná se situací u žen. Tento fakt platí pro neuvážený sňatek, nevěru, sexuální neshody i rozdíl povah. Značně odlišná situace však nastává zejména v následujících dvou kategoriích, i když především ve starších dobách. První kategorií je alkoholismus, kde podíl této příčiny u žen nepřekročil hranici 1 %, u mužů tato kategorie počíná v roce 1961 hned hodnotou 10,9 %, která vzrostla v roce 1971 na podíl 13,4 %. Maximální hodnota 16,3 % byla dosažena o dekádu později. Od tohoto roku však již dochází k poklesu na 10 % v roce 1991 a 5 % v roce 2001. Hodnoty za následující roky se pohybují již pouze mezi 1 a 2 %, což pravděpodobně spíše dokazuje větší neochotu přiznávat takovéto důvody než radikální změnu vlastního trendu. Jak by se dalo obecně předpokládat a koneckonců je i graficky znázorněno v grafu, kategorie zlého nakládání je u mužů oproti ženám hojně zastoupena. V roce 1961 byl podíl této příčiny na rozvodech 8,8 %, v roce 1971 pak 10,4 %.

toto číslo však do roku 1971 ještě vzrostlo na hodnotu 10,1 %. Desetina rozvodů v tomto roce byla tedy způsobena zlým nakládáním muže či jeho spáchaným trestným činem. V roce 1981 došlo k poklesu na 6,7 %, tento trend poklesu pokračoval dál až na hodnotu 2,5 % v roce 1991. O deset let později byl podíl této příčiny již pouze 1,7 %, ve zbývajících letech se pohybuje už pouze okolo hranice 0,5 %. Nezáměr o rodinu je možná poněkud překvapivě poměrně hodnotově vyrovnanou příčinou mezi pohlavími. V roce 1961 se tento podíl takřka neliší, v roce 1971 je u mužů pak lehce vyšší s hodnotou 12,5 %. Takřka stejný rozdíl platí i o dekádu později, kdy v roce 1981 je u mužů 7,3 %. Markantní rozdíl však nastává v letech následujících, neboť zatímco u žen od roku 1991 podíl této příčiny značně klesl, u mužů klesal jen velice pozvolně. V roce 1991 tak zde můžeme pozorovat 7,2% zastoupení tohoto důvodu a 4,9 % v roce 2001. Zbýlé vyobrazené roky oscilují okolo hodnoty 1,5 %.

Kapitola 6

Analýza sňatečnosti rozvedených

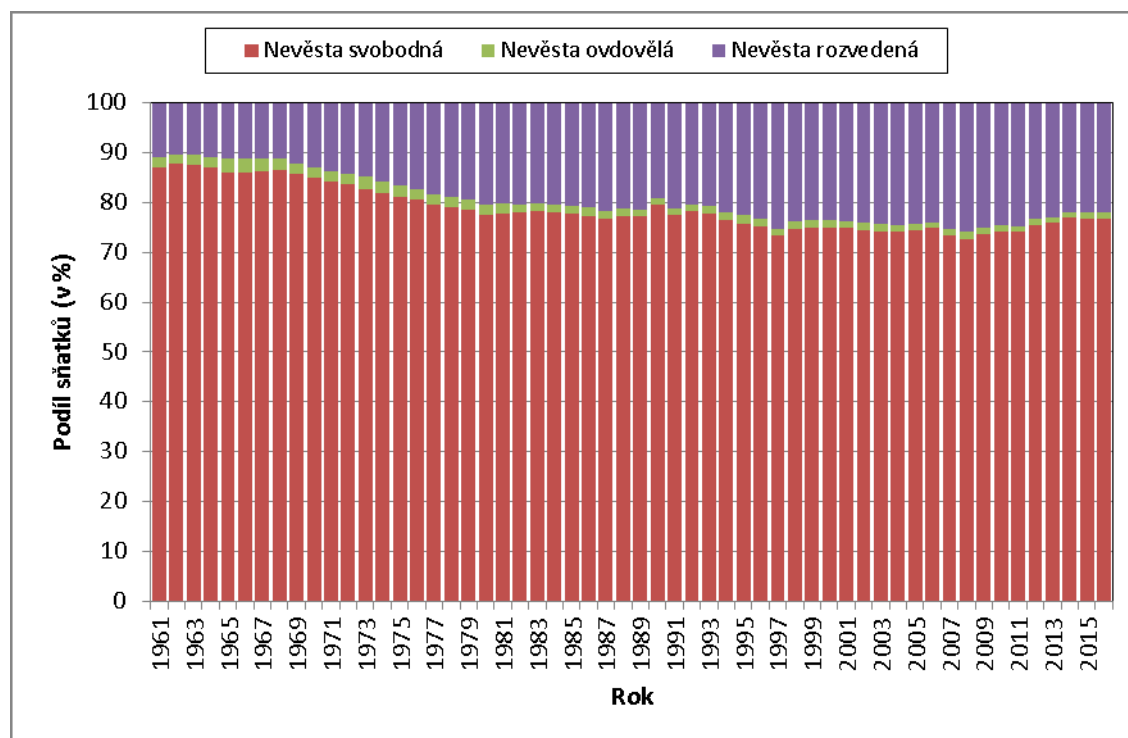
Tato kapitola je teoreticky určitou syntézou předchozích kapitol. Sňatečnost rozvedených je téma, které nepřitahuje takovou pozornost demografie, jako sňatečnost svobodných, ale jedná se o téma, které je stejně tak aktuální. Jak bude vidět na následujících stranách, jde o problematiku, která na našem území větší proměny zaznamenává pouze v horizontu celého sledovaného období 1961–2016, i když její úhrn v čase dlouhodobě stoupá. Demografický pohled se na sňatečnost rozvedených stále neupíná tak intenzivně možná také díky určité složitosti tohoto tématu, neboť se jedná o problematiku, která nezávisí pouze na populačním klimatu, sňatkovém trhu a aktuálním postoji společnosti k instituci manželství, ale také například na rozvodové legislativě a postoji společnosti ke sňatkům rozvedených jako takovým. Další důležitou a neměřitelnou proměnnou jsou pak osobní postoje a zkušenosti rozvedených jedinců, kteří již manželstvím prošli a mají na tuto instituci svůj osobní názor. Do budoucna lze však očekávat, že bude tato problematika (zvláště například v případě nárůstu sňatečnosti svobodných a tím také pravděpodobně rozvodovosti) získávat pozornost větší.

Jak již bylo řečeno výše, v případě sňatečnosti rozvedených hraje značnou roli osobní zkušenost s manželstvím. Je možné si teoreticky vymezit tři varianty možného postoje rozvedeného jedince k následujícímu soužití. První variantou je rozhodnutí, že jedinec chce být už sám. Tato možnost je spíše reálná například u starších lidí, ale ve všeobecném měřítku je již nepravděpodobná. Zbývající dvě varianty jsou principiálně shodné, liší se pouze v postoji k manželství jako instituci. Druhá teoretická varianta tedy je, že jedinec je s manželstvím jako takovým spokojen a je pouze otázkou času, než si najde protějšek, se kterým bude chtít opět sňatek uzavřít. K této variantě se přiklání i někteří sociologové. Například Možný zastává názor, že u mladých párů neúspěch či špatná zkušenost z prvního manželství je neodradí od uzavření dalšího sňatku (Možný, 2008). K této variantě se tedy vztahuje také tato kapitola. Třetí a poslední teoretickou variantou je, že jedinec manželství již uzavřít nechce, zároveň se však nehodlá vzdát dlouhodobého partnerského života. Zvláště pak tato situace může nastat například při rozvodu ve vyšším věku či špatné ekonomické situaci jedince, kdy výlohy spojené se sňatkem považuje za zbytečné. Takovýto člověk pak velice pravděpodobně zvolí alternativní formu partnerského svazku, nesezdané soužití, kterému se věnuje kapitola následující. Existují však také pohledy, které naopak favorizují na sňatkovém trhu rozvedené jedince. Například

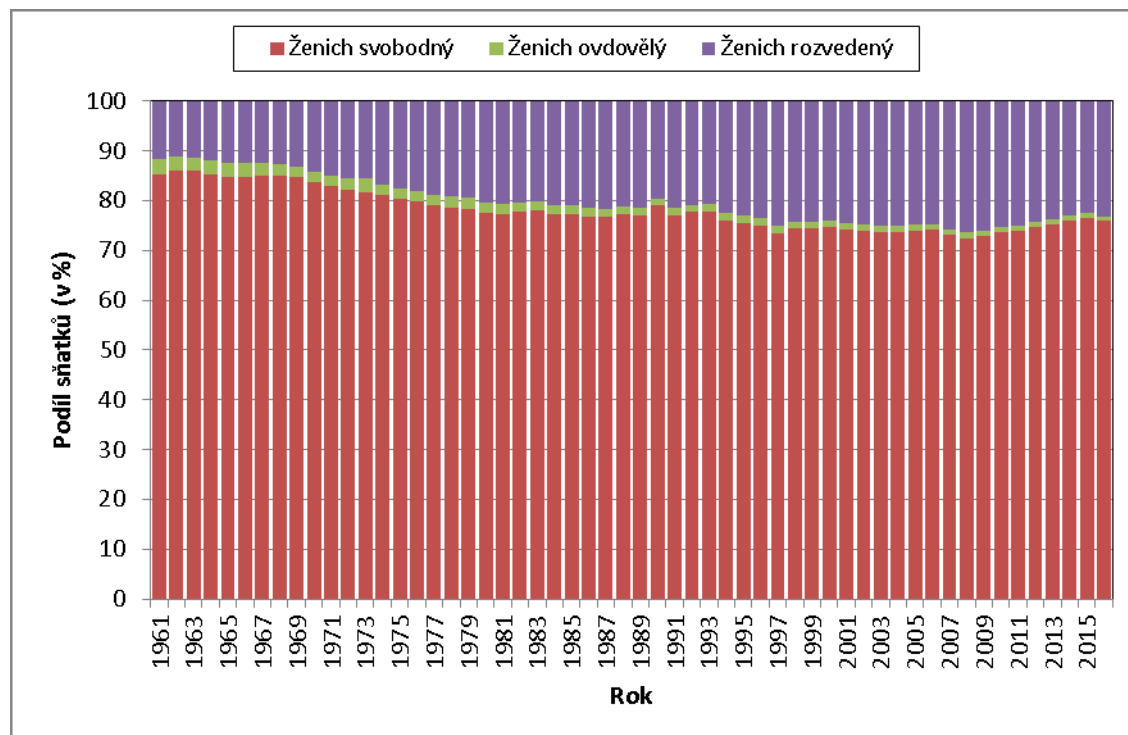
Giddens zastává názor, že statisticky největší šanci znovu uzavřít manželství mají právě rozvedení, a to v kterémkoliv věku (Giddens, 1999).

Tato demografická práce se sňatečnosti rozvedených také nikterak podrobně nevěnuje, ale to ani není jejím cílem. Rád bych však ještě jednou zmínit, že sňatečnost rozvedených byla ve všech vědních disciplínách poměrně stejně přehlíženou problematikou, ale zatímco sociologie se tomuto tématu za poslední dekady věnuje poměrně intenzivně, v demografii se stále jedná o relativně okrajové téma.

Obr. 15: Podíl sňatků dle rodinného stavu, ženy, ČR, 1961–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Obr. 16: Podíl sňatků dle rodinného stavu, muži, ČR, 1961–2016

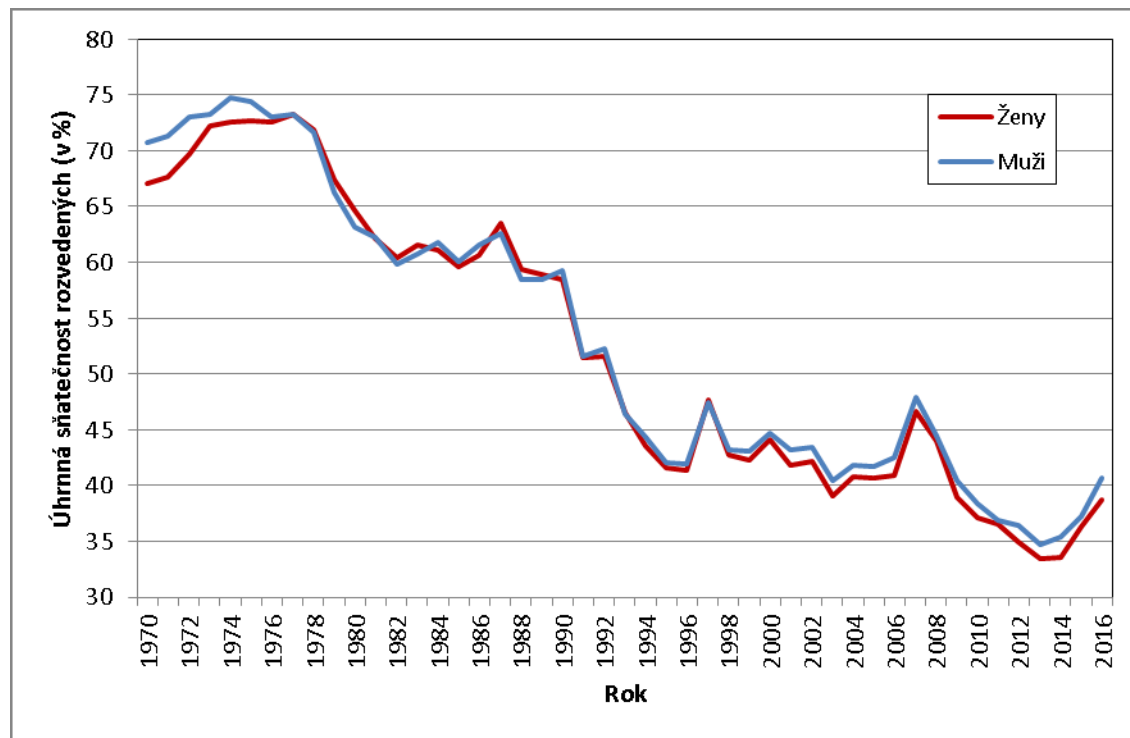
Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázcích 15, 16 jsou zobrazeny grafy týkající se sňatků dle rodinného stavu snoubenců. Jak je zřejmé z obou grafů a bylo také již zmíněno v kapitole věnované sňatečnosti svobodných, zdaleka největší podíl na našem území mají historicky sňatky svobodných osob, na druhém místě, jsou tedy sňatky osob rozvedených. Pro vývoj procentuálního podílu těchto sňatků u obou pohlaví platí stejné trendy, rozdíly jsou způsobeny víceméně pouze odlišným sňatkovým chováním žen a mužů, nicméně i tak jsou naprosto zanedbatelné, neboť za celé sledované období tyto rozdíly nikdy nepřekročí maximální hranici 1,8 %, naopak jsou většinu času mnohem menší. Vývoj obou grafů lze tedy popsat souhrnně, není nutné je dělit dle pohlaví, zmíněné hodnoty jsou vždy ve zmíněném rozsahu pro obě pohlaví.

Podíváme-li se tedy na fialovou křivku vývoje podílu sňatků rozvedených, je patrné, že v čase tento podíl narůstá takřka neustále v celém období 1961–2008 až na drobné výkyvy. Tento vývoj je samozřejmě odrazem trendů zmíněných v předchozích kapitolách, tedy nárůstu rozvodovosti v čase, a naopak poklesu sňatečnosti, zejména v důsledku růstu rozvodovosti došlo ke zvyšování podílu sňatků nejen mezi rozvedenými a svobodnými snoubenci, ale také mezi oboustranně rozvedenými snoubenci (Srb, 2004). V roce 1961 podíl sňatků rozvedených činil 11 % s postupným nárůstem na hodnotu okolo 13 % na konci tohoto desetiletí. Jak je patrné z grafů, sedmdesátá léta byla ve znamení nárůstu tohoto podílu. V roce 1971 podíl sňatků rozvedených činil 14 % a každým rokem znatelně narůstal, v roce 1979 se tak již rovnal 19,5 % shodně pro obě pohlaví. Osmdesátá léta byla opět ve znamení určité stabilizace, kdy se podíl fialových křivek za tuto dekádu zvětšil pouze o 1 %. Rok 1990 byl opět rokem specifickým, který nelze brát v úvahu při hodnocení celkového trendu. Od následujícího roku však docházelo opět k nárůstu podílu sňatků rozvedených, a to až do roku 1997 na hodnotu 25 %. Následující desetiletí bylo ve znamení oscilace tohoto podílu okolo 24 % s drobným nárůstem v posledním

roce. Tento nárůst se však ještě navýšil v roce 2008 a rezultoval v maximální hodnotu podílu sňatků rozvedených, a to konkrétně s hodnotou 25,9 % u žen a 26,3 % u mužů. Po tomto maximu však započal trend opačný a podíl fialových křivek začal pomalu, ale kontinuálně ubývat. V roce 2015 pak jejich hodnota pohybovala okolo 22 %. V posledním roce sledovaného období pak podíl sňatků rozvedených žen zůstal naprosto neměnný oproti předchozímu roku, zatímco u mužů došlo k drobnému nárůstu na hodnotu 23,1 %.

Obr. 17: Vývoj úhrnné sňatečnosti rozvedených, obě pohlaví, ČR, 1970–2016

Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázku 17 můžeme vidět graf vývoje úhrnné sňatečnosti rozvedených za jednotlivá pohlaví za období od roku 1970 až do roku 2016. Tento graf nepočíná rokem 1961, ale rokem 1970, neboť úhrnnou sňatečnost rozvedených je možno počítat až od tohoto roku, protože dříve nebyla publikována data potřebná ke spočtení. Ukazatel úhrnné sňatečnosti rozvedených vyjadřuje podíl osob, které se rozvedly a posléze znovu vstoupily do manželství.

Jak lze vidět z průběhu křivek pro obě pohlaví, jejich vývoj je značně podobný. Od začátku sledovaného období dochází v průběhu sedmdesátých let k vzestupu obou křivek a také dosažení maximálních hodnot. U rozvedených žen podíl těch, které se znovu provdaly, v roce 1970 počínal na 67,0 %, maxima dosáhla tato křivka v roce 1975 při hodnotě 72,7 %. U mužů můžeme pozorovat hodnoty o něco vyšší, v roce 1970 70,7 %, maxima dosáhla tato křivka o tři roky později s hodnotou 74,7 %. V roce 1978 započal prudký pokles úhrnné sňatečnosti rozvedených, který trval až do roku 1982, kde můžeme vidět hodnoty 60,4 % u žen a 59,4 % u mužů. Následuje čtyřleté období oscilace tohoto podílu u obou pohlaví okolo hodnoty 61,0 % s nárůstem v roce 1987 na hodnoty 63,5 % u žen a 62,6 % u mužů. Zde je potřeba zmínit, že zatímco v období 1970–1977 byly procentuální hodnoty vyšší u mužů, v období 1978–1989 se mísky vah převážily a ve většině případů můžeme pozorovat vyšší hodnoty naopak u žen.

V porevolučních letech samozřejmě s úpadkem sňatečnosti obecně došlo k prudkému poklesu i sňatečnosti rozvedených, který vyvrcholil v roce 1996, kdy již pouze 41,4 % žen uzavřelo po rozvodu znovu sňatek, u mužů pak 41,9 %. Po tomto dosavadním minimu došlo k markantnímu nárůstu následující rok na hodnoty okolo 47,7 % pro ženy, což je maximum této křivky, u mužů pak na 47,4 %. Následujících rok došlo opět k propadu, ovšem následujících pět let se hodnoty pohybovaly konstantně okolo 43 %. V roce 2003 došlo k propadu podílu sňatků rozvedených na 39,1 % u žen a 40,4 % u mužů. Následující tři roky byly procentuální hodnoty u žen i u mužů velice stabilní, to se však zásadně změnilo v roce 2007, kdy obě křivky zaznamenaly prudký jednorázový nárůst na hodnoty 46,6 % u žen a 47,9 u mužů. U mužů se jedná o nové maximum od vzniku samostatné České republiky, u žen zůstává v roce 1997. Tyto vysoké hodnoty byly opět následovány prudkým poklesem, který se zastavil až na historických minimech pro obě pohlaví, pro ženy se jedná o minimum úhrnné sňatečnosti rozvedených s hodnotou 33,5 %, u mužů toto minimum činí 34,7 %. Převédeme-li tedy tato čísla do reality, tak zhruba pouze třetina rozvedených mužů a žen vstoupí ještě do někdy do manželství. Po těchto historických minimech můžeme vidět možný trend růstu, který na konci sledovaného období v roce 2016 činil hodnoty 38,7 % u žen a 40,7 % u mužů. Samozřejmě je potřeba mít na paměti, že ukazatel úhrnné sňatečnosti rozvedených značně souvisí s obecným vývojem sňatečnosti a rozvodovosti v naší zemi.

Kapitola 7

Vývoj nesezdaných soužití na českém území

Z předchozích kapitol této práce je jasně patrné, že demografické chování české společnosti se v mnoha ohledech značně proměnilo. Znatelný pokles sňatečnosti, oslabení pozice instituce manželství a jiné, všechny tyto faktory mají za následek odlišné chování v partnerských vztazích, které čím dál častěji ústí ve volbu alternativních forem soužití. Tou asi nejčastěji volenou alternativou společného soužití muže a ženy bez uzavření manželství je nesezdané soužití. Tato forma partnerského vztahu má mnoho názvů, faktické soužití, faktické manželství, manželství na zkoušku, konkubinát, partnerské soužití či například soužití druha a družky. Kromě mnoha názvů existuje také mnoho vymezení, co vlastně nesezdané soužití je nebo kdy se o něj jedná. Podle některých autorů se jedná jen o sexuální vztah mezi partnery bez uzavření manželství (Giddens, 1999). Dle jiných se pak například jedná o soužití partnerů ve svazku podobnému manželství, ale bez jeho oficiálního uzavření (Maříková; Petrusek; Vodáková, 1996). Vymezení, které je do značné míry podobné již oficiálnímu statistickému zjišťování, za nesezdané soužití považuje stav, kdy partneři žijí ve svazku podobném manželství, mají spolu tedy sexuální vztah, společně bydlí a hospodaří, ale nejsou oficiálně sezdáni (Rabušic, 2001).

Příčin šíření tohoto trendu lze definovat mnoho, nesezdané soužití neboli manželství na zkoušku může plnit přesně tuto roli, kdy pár, který spolu žije, má v plánu v budoucnu sňatek uzavřít. Může jít však také o pár, kde je například jeden z dvojice rozvedený a nemá již důvěru k instituci manželství. V souvislosti s novými hodnotami a osobní realizací se však může jednat (a také často jedná) o čistou alternativu instituci manželství, kdy páry nemají v úmyslu vůbec někdy sňatek uzavřít. Tento stav do značné míry souvisí také s fertilitou, neboť dříve byl rodinný život spojen s rozením a výchovou dětí. U většiny sňatků tak krátce po jeho uzavření následovalo početí potomka. Sňatek, který neobsahoval rodičovský plán, nebyl považován za opravdové manželství. Nová pozice žen spojená s vysokou vzdělaností, mnohem častější kariérní orientací a tím spojenou ekonomickou nezávislostí, a především naprosto masivní rozšíření antikoncepčních prostředků, které umožňují takřka bezchybně regulovat časování narození dítěte či jejich počet (Rychtaříková, 2000). Atraktivita nesezdaného soužití také do značné míry spočívá ve společenském přesvědčení, že se nejedná o formální svazek jistěný slibem nezrušitelnosti a poskytuje tak jedincům v něm žijícím větší pocit osobní nezávislosti (Mareš, 2003).

Nesezdaná soužití jsou však problémová z hlediska evidence a následné demografické analýzy, protože zatímco sňatek, rozvod či nově například registrované partnerství je evidováno oficiálně pro celou populaci, nesezdaná soužití jsou zjistitelná pouze výběrovým šetřením. Proto bude tato kapitola vycházet pouze z výsledků Sčítání lidu, se značnou orientací na výsledky z posledního sčítání, tedy Sčítání lidu, domů a bytu z roku 2011, které přinesly zatím nejpodrobnější analýzu nesezdaných soužití. Do budoucna lze však očekávat, že tato alternativní forma partnerského soužití bude čím dál méně považována za alternativní a bude jí věnováno čím dál více pozornosti a analýz nejen v demografii, ale obecně ve společenských vědách.

7.1 Legislativa

Žádný zákon toto alternativní rodinné soužití jednotně nedefinuje ani komplexně neupravuje. Právní řád České republiky tedy zatím nereflektuje postupný nárůst počtu osob žijících v tomto typu svazku žádnou zvláštní právní úpravou, nicméně v případě rodiny je v Ústavě zakotvena její ochrana bez výhradní specifikace manželství. Obecně tedy právní řád nerozlišuje děti, které se narodí v manželství nebo v nesezdaném soužití, stejně tak vztahy mezi rodiči a dětmi. Majetkové vztahy páru jsou pak vztahovány k narozenému dítěti a ochraně jeho zájmů. Nesezdaná soužití tedy spadají pod obecné občanské právo, a tedy konkrétně do občanského zákoníku. Důležitou formální institucí u nesezdaného soužití je domácnost, jež je definována jakožto vztah nejméně dvou fyzických osob, které spolu trvale žijí a společně také uhrazují své potřeby (Palonciová, 2009). Nový občanský zákoník nesezdané soužití nikterak neupravuje, ale také s ním v konkrétních odstavcích počítá.

7.2 Metodika sběru dat

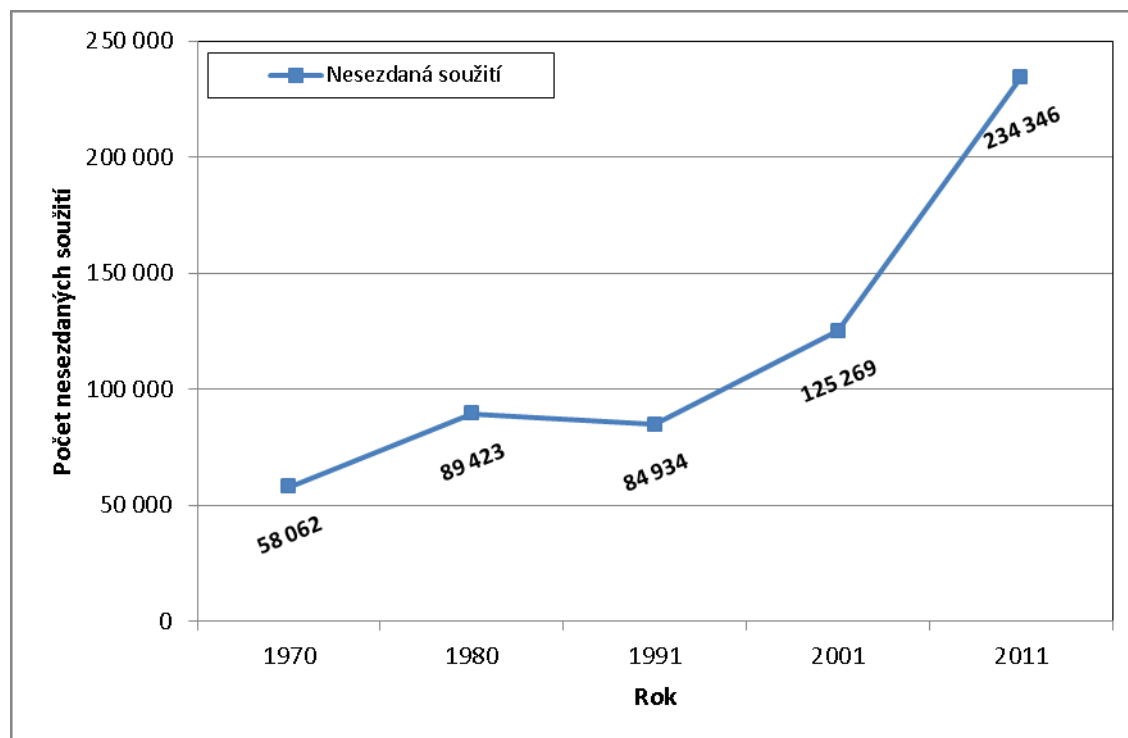
Jak jsem již uváděl výše, datům za nesezdaná soužití se tato práce bude věnovat pouze za období 1961–2011. Metodika sběru dat o nesezdaných soužitích se za jednotlivá sčítání liší. Pro sčítání v letech 1961–2001 byly nejmenšími jednotkami pro datové zpracování cenzové domácnosti, které byly konstruovány dle vzájemných příbuzenských a jiných vztahů jednotlivých osob. Od roku 1970 k výše zmíněnému přibýlo ještě prohlášení o společném či odděleném hospodaření a od tohoto roku je také tato část práce počítána. Ve sčítání v letech 1970–2001 pak byly konstruovány tři typy domácností, konkrétně domácnosti bytové, hospodařící a cenzové, které byly skladebné. Domácnost bytová tedy byla tvořena jednou nebo více hospodařícími domácnostmi, domácnost hospodařící pak jednou nebo více cenzovými domácnostmi (Habartová, 2014).

Pro Sčítání lidu, domů a bytů 2011 platilo mnoho odlišností. Toto sčítání s ohledem na jiný způsob organizace, sběru dat a jejich automatickému zpracování umožňovalo kvantifikovat pouze domácnosti bytové a domácnosti hospodařící. Informační ztráta je však takřka nepodstatná, neboť při sčítání v roce 2001 bylo téměř 99 % hospodařících domácností tvořeno pouze jedinou cenzovou domácností. Dále se pak také obsahová a metodická příprava již řídila mezinárodními doporučeními a dalšími právními předpisy Evropské unie, které měli za cíl

maximální míru srovnatelnosti výsledků z jednotlivých členských států. Součástí jednoho z předpisů byla také definice obvyklého pobytu, přičemž se dosud tento koncept ve sčítáních na našem území chyběl, což byla hlavní metodická novinka tohoto vyčerpávajícího šetření. Tento nový koncept s sebou může do určité míry přinášet komplikace při srovnatelnosti výsledků se staršími sčítáními, nicméně oproti starším sčítáním také přináší záruku odhalení spolehlivějšího počtu a struktury domácností. Dříve tyto údaje mohly být částečně zkresleny, například pokud spolu žil pár v nesezdaném soužití v jedné domácnosti, ale měl různá trvalá bydliště (Habartová, 2014;2016). Díky tomu jsou údaje z předchozích šetření pravděpodobně značně podhodnoceny. Roli zde hraje také fakt, že deklarování společného soužití do sčítacího archu je poněkud delikátní záležitostí vzhledem k soukromé povaze vztahu (Rychtaříková, 1994)

7.3 Analýza nesezdaných soužití

Obr. 18: Vývoj absolutního počtu nesezdaných soužití, ČR, 1970–2016

Zdroj: ČSÚ, (2014), vlastní zpracování

Od poloviny šedesátých let lze pozorovat expanzi nesezdaných soužití ve většině vyspělých zemí. Tento vývoj byl doprovázen zejména poklesem sňatečnosti a vzestupem počtu dětí narozených mimo manželství. Na Obrázku 18 vidíme graf vývoje absolutního počtu nesezdaných soužití za sčítací roky 1970–2011. Jak je z tvaru křivky patrné, míra kohabitace v čase narůstá. Konkrétně tedy při sčítání v roce 1970 bylo na našem území zjištěno 58 062 nesezdaných soužití. Při sčítání o 10 let později již můžeme pozorovat hodnotu 89 423. Zde se tedy nabízí předpoklad, že při sčítání 1970 byl počet nesezdaných soužití podhodnocen. Mezi

roky 1980 a 1991 došlo k mírnému poklesu na hodnotu 84 934 kohabitací, což opět pravděpodobně souviselo s menší zachytností (Rychtaříková, 1994). V roce 2001, kdy proběhlo do té doby nejspolehlivější sčítání, se počet nesezdaných manželství již zvýšil na 125 269, což znamenalo podíl 5,4 % z úplných rodin. Pro srovnání v roce 1991 byl tento podíl 3,5 %. Oproti předchozím zobrazeným rokům došlo ke zvýšení podílu faktických manželství zejména v úplných rodinách ve věku mladším 30 let (Palonciová, 2009). V roce 2011 i díky metodologickým změnám ve sběru dat došlo k nejpřesnějšímu sčítání, což rezultovalo v počet 234 346 zjištěných nesezdaných soužití. Od roku 1980 do roku 2011 tak došlo k nárůstu nesezdaných soužití takřka o 162 %, jen mezi posledními dvěma sčítáními se jedná o 93% nárůst. Podíl nesezdaných soužití při posledním sčítání byl již více než 11 % podílu z úplných rodin.

Dopad již zmíněných metodologických změn lze číselně vyjádřit. I přes změnu metodiky byla stejně většina nesezdaných soužití tvořena páry se shodným společným místem trvalého a obvyklého bydliště. Pouze 12 % tohoto alternativního svazku bylo představováno páry, kde alespoň jedna osoba měla odlišné místo trvalého pobytu od obvyklého. Když to tedy převedeme do reality, pokud by ve sčítání 2011 byla použita stejná metodika jako ve sčítáních předchozích, podařilo by se zachytit pouze 88 % soužití zjištěných v roce 2011, což by znamenalo rozdíl necelých 30 000 domácností (Habartová, 2014).

Tab. 3: Struktura nesezdaných soužití dle sčítání 1980, 1991, 2001 a 2011, ČR

Věk muži						
1980	do 29	30–39	40–49	50–59	60+ a nezj.	Celkem
do 29	10,68	6,59	0,83	0,25	0,15	18,49
30–39	2,35	13,61	6,22	1,05	0,25	23,47
40–49	0,37	2,75	9,08	5,61	0,69	18,49
50–59	0,16	0,60	2,98	9,61	5,94	19,29
60+ a nezj.	0,12	0,25	0,61	2,56	16,70	20,25
Celkem	13,67	23,80	19,72	19,08	23,73	100,00
1991	do 29	30–39	40–49	50–59	60+ a nezj.	Celkem
do 29	10,36	7,11	1,79	0,23	0,07	19,55
30–39	2,78	13,18	8,50	1,07	0,22	25,76
40–49	0,56	5,28	13,50	5,07	0,96	25,38
50–59	0,04	0,49	3,20	6,24	3,87	13,84
60+ a nezj.	0,02	0,08	0,59	2,47	12,32	15,47
Celkem	13,75	26,14	27,59	15,09	17,43	100,00
2001	do 29	30–39	40–49	50–59	60+ a nezj.	Celkem
do 29	20,61	8,74	1,65	0,38	0,08	31,45
30–39	2,35	10,17	6,42	1,33	0,14	20,42
40–49	0,29	2,87	10,24	6,08	0,72	20,21
50–59	0,09	0,52	3,68	8,95	3,36	16,61
60+ a nezj.	0,03	0,08	0,44	1,99	8,77	11,31
Celkem	23,38	22,39	22,43	18,73	13,07	100,00
2011	do 29	30–39	40–49	50–59	60+ a nezj.	Celkem
do 29	15,81	12,17	1,20	0,19	0,03	29,41
30–39	2,91	22,03	7,90	1,25	0,19	34,27
40–49	0,26	2,78	8,30	4,36	0,71	16,40
50–59	0,05	0,25	1,62	5,96	3,13	11,01
60+ a nezj.	0,02	0,04	0,22	1,40	7,24	8,91
Celkem	19,05	37,26	19,23	13,15	11,30	100,00

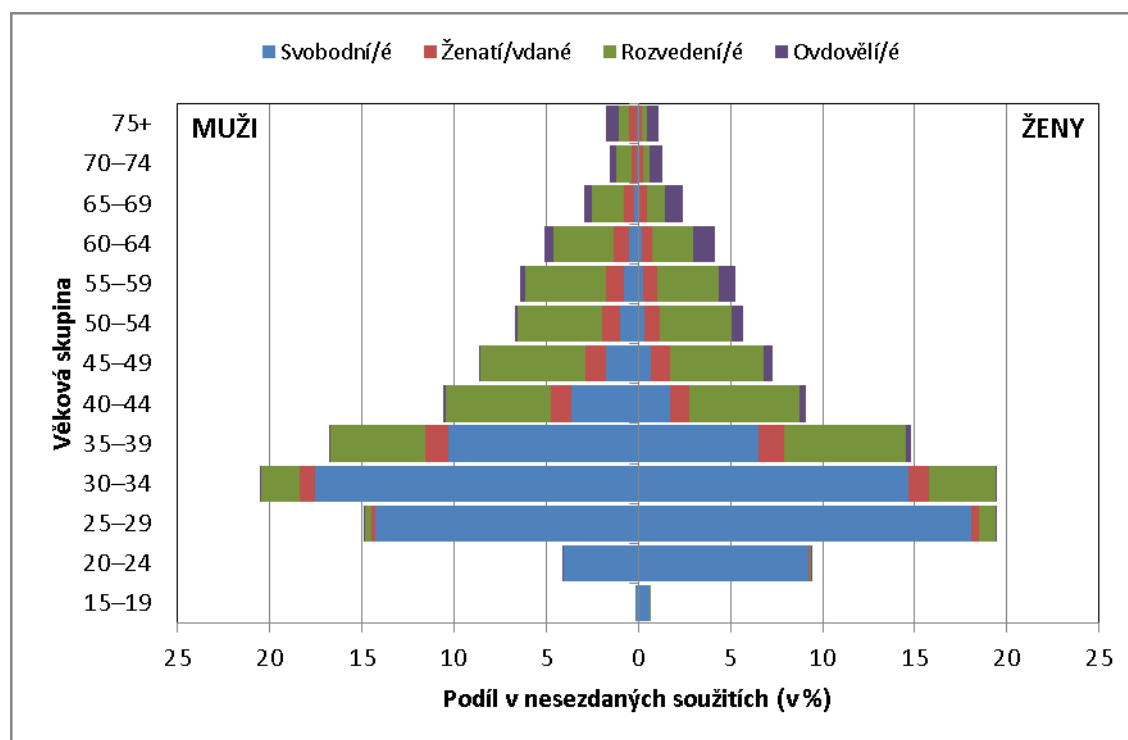
Zdroj: ČSÚ, (2017), vlastní výpočet a zpracování

Poznámka: Na svislé ose je věk žen

V Tabulce 3 vidíme strukturu faktických manželství za sčítací roky 1980, 1991, 2001 a 2011, rok 1970 nebyl zařazen z důvodu špatné poměrové srovnatelnosti. Tučně jsou zvýrazněny položky, které přesahují hranici 10 %. V roce 1980 bylo tedy největší zastoupení nesezdaných soužití ve dvou nejmladších věkových skupinách, tedy do 29 let a 30–39 let a dále naopak ve skupině nejstarší 60+, kam jsou obecně tedy zařazeny také nezjištěné případy. V první skupině jde o hodnotu 10,68 %, ve druhé 13,61 %, ve skupině 60+ pak 16,70 %, tedy hodnotu nejvyšší. V roce 1991 toto rozložení zůstalo stejné, přidala se k němu však také skupina 40–49 let. Nesezdaná soužití do 29 let při sčítání v roce 1991 tedy tvořila 10,36% podíl z nesezdaných soužití, věková kategorie 30–39 let 13,18 %, kategorie 40–49 let pak nejvíce, 13,50 %. Podíváme-li se na poměrné zastoupení v roce 2001, vidíme, že nejvyšší podíl

v prvních třech kategoriích zůstal nezměněn, poslední věková kategorie však již zastoupena není. Přisuzovat tuto změnu lze dvěma faktorům, prvním faktorem je postupné vymírání zástupců dané kategorie, kteří v předchozích dekádách tvořili značnou část tohoto podílu v nesezdaných soužitích, druhým faktorem pak větší kvalita sčítání a snižování podílu kolony nezjištěno, která se do této kategorie, jak již bylo řečeno, také započítává. Samotné hodnoty podílů jsou značně vyšší zejména v nejmladší kategorii do 29 let u obou partnerů, která již tvořila 20,61 % nesezdaných soužití. Oproti tomu podíl následujících kategorií, tedy párů ve věku 30–39 a 40–49 se shodně zhruba o 3 % zmenšil. Ve sčítání v roce 2011 byl více jak 10% podíl už jen u párů ve věku zařaditelném do prvních dvou kategorií a to konkrétně 15,81 % do 29 let a 22,03 ve věku 30–39 let. Tento nárůst ve druhé věkové kategorii může souviset s delší dobou osamostatnění, která je ovlivňována studiem školy či nalezením samotné práce, jenž poskytne prostředky k pořízení vlastního bydlení a možnému vstupu například do nesezdaného soužití.

Obr. 19: Podíl rodinných stavů v nesezdaných soužitích dle SLDB 2011, ČR

Zdroj: ČSÚ, (2014), vlastní výpočet a zpracování

Na Obrázku 19 vidíme graf podílu nesezdaných soužití dle výsledků SLDB 2011 podle rodinného stavu v jednotlivých věkových skupinách. Tento graf je do určité míry syntézou všech předchozích kapitol, nejvíce však kapitoly předchozí o sňatečnosti rozvedených, kde byly popsány případy, kdy rozvedení opět vstoupily do manželství. Zde je to ta část rozvedených, jež se prozatím rozhodla sňatek znovu neuzavírat. Pro lepší čitelnost bude graf popsán jakožto vývoj jednotlivých věkových skupin, i když se samozřejmě jedná o graf transverzálních dat v jeden rozhodný moment.

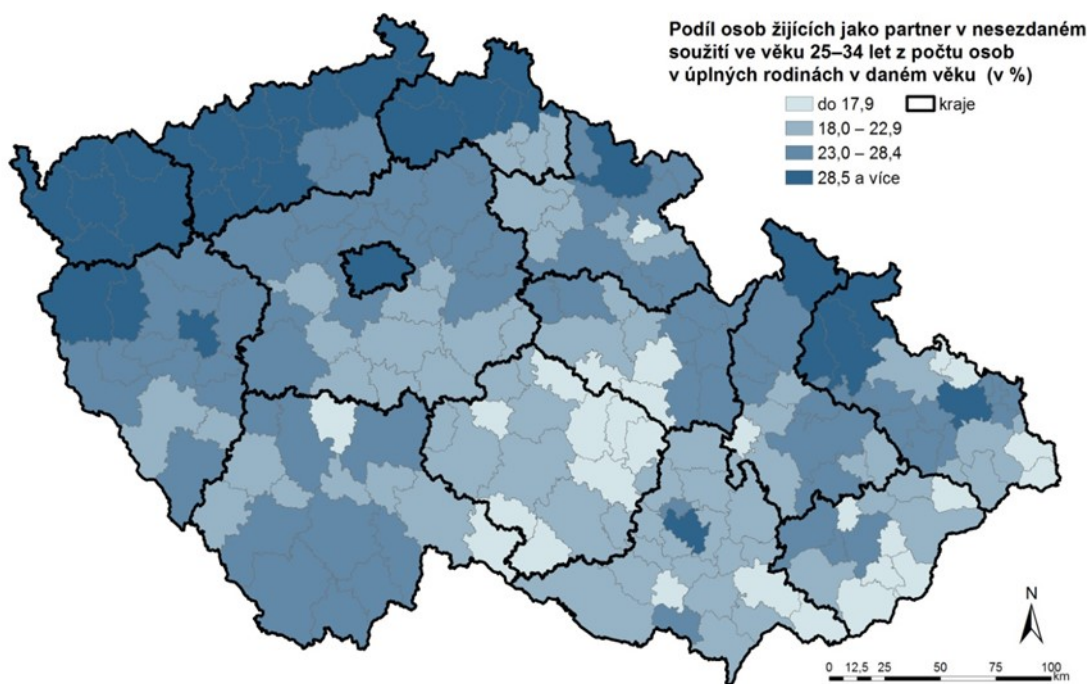
První kategorie 15–19 let není nikterak zajímavá, neboť mladí lidé v tomto věku po dosažení plnoletosti většinou nemají finanční prostředky na zajištění si samostatného bydlení se

svým protějškem. Minimální sloupec vidíme pouze v případě žen, kde je to zapříčiněno jejich vztahy se staršími muži, kteří již určité finanční prostředky mají. Ve druhé kategorii 20–24 let můžeme vidět nárůst sloupce svobodných mužů na 4% podíl, hodnoty ostatních rodinných stavů jsou zde takřka nulové. U žen je podíl sloupce svobodných v tomto věku již více jak 9 %, lehce patrné jsou zde už také další rodinné stavy, konkrétně vdané a rozvedené, ale ani jedna tato kategorie nedosahuje desetin procenta. V následujícím věku 25–29 let značně vzrostl podíl svobodných mužů žijících v nesezdaném soužití, což se dá připisovat ekonomické aktivitě a s tím spojenému pořízení vlastního bydlení. Oproti předchozí věkové skupině jde o více jak trojnásobný nárůst. Patrné jsou zde již také ženatí a rozvedení, obě skupiny jsou však v rádech desetin procent. U žen došlo ke dvojnásobnému nárůstu svobodných v nesezdaných soužitích na 18 %, lehce se pak navýšil počet vdaných na necelé půl procento, značně však vzrostl podíl rozvedených žen a to skoro na 1 %. V kategorii 30–34 let se umocňují trendy kategorie předchozí. U mužů dochází k navýšení počtu svobodných v nesezdaném soužití na necelých 18 %, značně patrné však jsou již také jiné rodinné stavy. Počet ženatých mužů vzrostl, stále však nedosahuje 1 %, oproti tomu podíl rozvedených mužů v tomto alternativním svazku jsou již celá 2 %. U žen je situace odlišná. Dochází zde k úbytku svobodných o více jak 3 %, které pravděpodobně úspěšně vstoupily na sňatkový trh. I u žen dochází k vzestupu vdaných, a to konkrétně na 1 %. Výrazně se však zvětšil podíl rozvedených žijících v nesezdaném soužití, a to takřka již na 4 %.

Následující věkové kategorie již vykazují zcela jiné trendy. Ve věku 35–39 let značně ubylo svobodných mužů, konkrétně o 7 %, což lze opět připisovat úspěšnému vstupu na sňatkový trh, neboť muži uzavírají manželství v průměru později než ženy, a tak tato změna přichází až v této kategorii. Došlo také k nárůstu podílu ženatých mužů na více jak 1 %, mnohem masivnějšího nárůstu si však lze všimnout u rozvedených, kterých je v této kategorii již 5 %. U žen je situace obdobná, dochází zde k velkému 8% poklesu podílu svobodných, pouze lehkému nárůstu vdaných, a stejně masivnímu nárůstu podílu rozvedených na takřka 7 %. U žen se také začínají více objevovat případy ovdovělých, zatím stále ale pouze v řádu desetin procenta. Od další kategorie 40–44 let již budou obě pohlaví popisovat zároveň, neboť jejich hodnoty a trendy se značně přiblížily. U obou pohlaví lze vidět pokles nesezdaných soužití u svobodných, kdy stále ještě dochází k uplatnění na sňatkovém trhu, v následujících letech se již situace nijak zásadně nemění, zvláště pak v případě žen. U mužů tedy došlo k poklesu podílu svobodných takřka o 7 %, v případě žen pak o 5 %. V případě ženatých a vdaných pak došlo k poklesu u mužů o 1 %, u žen o pouze desetin procenta. Co se týče rozvedených tak u obou pohlaví došlo takřka ke shodnému poklesu zhruba o půl procenta. Podíl ovdovělých žen se také pomalu začíná blížit hodnotě půl procenta, u mužů stále nedosahuje ani jedné desetin procenta. Věková kategorie 45–49 let s sebou přináší opět pokles podílu svobodných žijících v nesezdaných soužitích, ale jak již bylo řečeno, tento pokles není nikterak masivní. U mužů došlo k poklesu o 2 %, u žen o 1 %. Podíl ženatých/vdaných zůstal oproti předchozí věkové kategorii u obou pohlaví takřka konstantní. V případě rozvedených je u mužů situace totožná, u žen došlo k poklesu o 1 %. Následující věková skupina 50–54 je téměř hodnotově totožná se skupinou 55–59, tu tedy již posléze popisovat nebudu. U obou pohlaví došlo k úbytku podílu svobodných, pouze v případě mužů se však jedná o alespoň trochu zaregistrovatelný pokles a to

konkrétně necelé 1 %. Podíl ženatých zůstal u mužů stejný, u žen se snížil o desetiny procenta a je znovu tedy pod úrovní 1 %. V případě ovdovělých však dochází k nárůstu podílu u obou pohlaví, u mužů se však jedná stále o desetiny procenta. U žen v kategorii 55–59 jde však už o takřka 1 % a od této věkové skupiny jde už v případě žen o druhou nejzastoupenější kategorii hned po rozvedených, a dokonce ji v pozdějších věcích předstihne. V případě kategorie 60–64 zmíním pouze podíl rozvedených a ovdovělých, neboť změny ostatních rodinných stavů jsou již naprosto zanedbatelné. U obou pohlaví došlo shodně k poklesu o 1 % v případě rozvedených, oproti tomu kategorie ovdovělých u žen poprvé a naposledy v celém grafu překročila hranici 1 %. Zbývající věky 65–69, 70–74 a 75+ lze shrnout následovně, dochází k úbytku všech rodinných stavů vyjma ovdovělých. Zajímavý však je situace v kategorii 70–74, kde, zatímco u žen již zcela jasně převažují ovdovělé, u mužů je podíl této kategorie stále o polovinu menší než podíl rozvedených.

Obr. 20: Podíl osob žijících jako partner v nesezdaném soužití ve věku 25–34 let z počtu osob v úplných rodinách v daném věku (v %), ČR, 2011

Zdroj: ČSÚ, (2014)

Na Obrázku 20 můžeme vidět kartogram, který zobrazuje územní rozložení domácností nesezdaných soužití ve věku 25–34 let. Tento kartogram byl vybrán záměrně, neboť jak je vidět na předchozím grafu, v této věkové kategorii se nacházelo nejvíce nesezdaných soužití. Na kartogramu lze pozorovat několik trendů, obecně nejvyšší podíl nesezdaných soužití byl dle SLDB 2011 na západě a severozápadě (konkrétně kraj Karlovarský a Ústecký) České republiky, Jesenících a samozřejmě v Praze a jiných velkých městech. Zatímco však například Praha zástupcem nesezdaného soužití především v kontextu předmanželského soužití, ve zmíněných krajích je situace odlišná. Jedná se o dva kraje s nižší úrovní vzdělanosti, vysokou mírou

nezaměstnanosti a nejnižším podílem osob starších 65 let. V těchto oblastech je manželství často ekonomicky nevýhodnou volbou, a tak zde nacházejí místo alternativní formy partnerského života.

Do značné míry opačná situace je v kraji Vysočina, Zlínském kraji a kraji Jihomoravském. Ve všech těchto oblastech (zvláště pak těch moravských) je vyšší podíl nábožensky založených osob, vysokým podílem osob starších 65 let s historickou orientací na tradiční hodnoty rodiny. Alternativní formy soužití v tomto prostředí tedy nenacházejí takové uplatnění, neboť sňatek a manželství obecně zde má stále velice vysokou prestiž, zvláště pak ve srovnání s krajem Karlovarským a Ústeckým (Habartová, 2014).

Kapitola 8

Výzkum veřejného mínění ISSP za roky 1994 a 2012

Pro dokreslení předchozích kapitol bude tato část práce věnována výzkumům veřejného mínění na základě výběrového šetření International Social Survey Programme (ISSP) za roky 1994 a 2012, jejichž hlavní modul se týkal postojů k manželství, nesezdanému soužití a rodičovství obecně. Výzkumy ISSP jsou mezinárodním kontinuálním programem, jenž od roku 1983 zkoumá zejména postoje obyvatel jednotlivých zúčastněných zemí, a to pomocí baterií otázek, které zahrnují poměrně široké spektrum témat. Tyto baterie jsou také doplněny o sadu sociodemografických ukazatelů o respondentech. Pro každý rok je určeno jedno hlavní výzkumné téma, které se po určité době opakuje, a k němu je připraveno několik modulů, přičemž každý modul zahrnuje jinou oblast a různou dimenzi určené problematiky. Výhodou těchto výzkumů je zejména jejich mezinárodní i časová srovnatelnost. Na našem území se tyto výzkumy provádějí až od roku 1992 a jsou reprezentovány Sociologickým ústavem Akademie věd České republiky (Krejčí, 2005).

Moduly týkající se rodiny a postojů s tím spojených byly zvoleny jako hlavní při výzkumech v letech 1988, 1994, 2002 a 2012 a to chronologicky jako Rodina I, Rodina II, Rodina III a Rodina IV. Jak již bylo řečeno, v roce 1988 nebyla ještě Česká republika součástí těchto výzkumů, data za tento výzkum tedy nejsou dostupná. Šetření z roku 1994 je již součástí této práce, výzkum za rok 2002 nebyl pro tuto práci vybrán, a to z důvodu zjištění vývoje či změny postojů za delší časové období. Výzkum Rodina IV z roku 2012 je posledním šetřením, kde byl tento modul zvolen jako hlavní a je tedy v této práci také zahrnut. Díky sociodemografickým změnám České republiky popsaným v předchozích kapitolách je tak takovéto srovnání obzvláště zajímavé, neboť kontexty doby a podmínky v zemi se mezi lety 1994 a 2012 značně proměnily. Bylo vybráno pět otázek, které se objevují ve shodné podobě v obou dotaznících. Srovnání výsledků a struktury respondentů zodpovídajících tuto otázku by mělo napovědět, zdali se demografická situace v Česku změnila a mění díky změně postojů české společnosti nebo zdali jsou tyto postoje stále a lidé jsou nuceni k dříve popsaným změnám chování na základě socioekonomických faktorů. Zde je však důležité zdůraznit, že se jedná o výzkum postojů skrze otázky týkajících se obecných postojů k určité problematice, nikoliv tak respondentových plánů či osobní situace (Chaloupková; Šalamounová, 2004). Obecně postoje, které vyjadřují názory jedince na obecná témata, mohou a často také jsou v určitém rozporu s tím, co jedinec považuje za vhodné sám pro sebe. Oproti osobním preferencím tak tedy

v tomto případě může být pouze slabý vztah k reálnému jednání (Hakim, 2003). Zde je také potřeba navíc připočítat fakt, že reálné jednání je také značně podmíněno nejen osobní zkušeností, ale také objektivními sociálními a ekonomickými omezeními v rámci životního prostředí jedince. V souvislosti s tímto tedy například skutečnost, že dotázání vyjádří podporu nějakému konkrétnímu postoji, nemusí nutně vypovídat o tom, že by nějakému takovému postoji dali přednost ve svém vlastním životě. Díky všem těmto hlediskům je pak obtížné předpovídat, nakolik mohou změny postojů v průběhu času ovlivnit další budoucí vývoj rodinného chování (Chaloupková; Šalamounová, 2004).

Cílem této kapitoly pak není obecný popis výsledků těchto šetření, ale srovnání poměrně úzce vyprofilované skupiny respondentů, kteří zodpověděli jednoznačně všechny vybrané otázky a poskytli o sobě informace o všech vybraných sociodemografických charakteristikách.

8.1 Metodologie sběru dat a popis datových souborů

Obě analyzovaná šetření se vztahují k populaci České republiky starší 18 let. Výzkumné šetření v roce 1994 bylo provedeno agenturou UNIVERSITAS, v roce 2012 pak agenturou MEDIAN. Pro oba výzkumy byl použit jako výzkumný nástroj standardizovaný dotazník, metodou sběru dat pak byl standardizovaný rozhovor tazatele s respondentem v jeho domácnosti. Vzorek respondentů byl v obou případech vybrán na základě víceetapového náhodného výběru.

Datový soubor výzkumu za rok 1994 čítá 1024 respondentů ve věku od 18 do 86 let, z toho bylo 503 mužů a 523 žen. Za rok 2012 pak bylo dotazováno 1804 respondentů ve věku od 18 do 92 let, z toho bylo 807 mužů a 997 žen. Nebylo-li uvedeno jinak, respondenti odpovídali na otázky na pětistupňové škále (s možností otázku nezodpovědět) s následujícími možnostmi:

- Rozhodně souhlasím
- Spíše souhlasím
- Ani souhlas, ani nesouhlas
- Spíše nesouhlasím
- Rozhodně nesouhlasím
- Neumí vybrat

Datový soubor za rok 1994 nebyl nikterak vážen, zatímco data z šetření z roku 2012 vážená byla. V samotném zpracování dat však tyto váhy nebyly zohledněny, neboť po analýze skrze frekvenční tabulky odpovědí u vybraných otázek, se výsledky vážených a nevážených výroků nikterak zásadně nelišily. Po důkladném prostudování obou datových souborů tedy bylo vybráno pět otázek, které byly zařazeny v obou dotaznících, byly takřka stejně formulovány, a které měly návaznost na předchozí kapitoly této práce:

- Ženatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní. (v ISSP 1994 formulováno jako: Obecně vzato jsou ženatí muži a vdané ženy spokojenější než svobodní.)
- Lidé, kteří chtějí mít děti, by nejdříve měli uzavřít sňatek.
- Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek.
- Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, kdy pár není schopen řešit manželské problémy.
- Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.

Ze sociodemografických ukazatelů pro následující analýzu byl vybrán věk a rodinný stav. Rodinný stav však již neměl stejné proměnné, a proto tyto proměnné bylo třeba překódovat do shodných kategorií. Věk byl z jednotek věku u obou souborů překódován do pětiletých věkových intervalů.

8.2 Metodologie vlastního zpracování dat

Veškeré práce a výpočty s výše zmíněnými datovými soubory byly provedeny v softwaru IBM SPSS Statistics. Proměnná věk byla tedy překódována na 13 pětiletých intervalů od 18–24, 25–29 atd. až do poslední skupiny 80+. Proměnná rodinného stavu byla překódována na 4 skupiny (ženatí/vdané, ovdovělí, rozvedení a singles). V případě ISSP 2012 byl do první skupiny zařazen také jeden případ registrovaného partnerství. Všechny tyto úpravy zahrnující vylučování nerozhodnutých či chybějících odpovědí rezultovaly ve vzorek požadovaných respondentů, činící počet 310 respondentů za výběrové šetření z roku 1994 a 440 respondentů za šetření v roce 2012. Ve své podstatě tyto dvě vyfiltrované skupiny respondentů tvoří krajní názorové proudy souhlasu, respektive nesouhlasu s výroky v jednotlivých šetřeních. Takovéto porovnání možné změny názorů vyhraněných skupin či alespoň jejich rozložení vůči sociodemografickým charakteristikám by mohlo být značně zajímavé, což byl důvod volby tohoto postupu.

Po takto předpřipravených souborech mohlo dojít na vlastní zpracování těchto vybraných proměnných. Již zmíněný výběr pěti otázek byl redukován pomocí faktorové analýzy. Vzhledem k tomu, že počet pozorování v každé otázce bylo více než 200, byla splněna první podmínka pro možnost použití faktorové analýzy. Podstatou této metody jakožto zástupce vícerozměrné statistiky je určení vzájemných závislostí proměnných na základě působení nezměřitelných faktorů. Tato analýza pracuje s předpokladem, že vybrané proměnné jsou lineární kombinací oněch nezměřitelných latentních faktorů. Důležitý je zde fakt, že korelace mezi vybranými proměnnými by měla být způsobena působením faktorů, a ne vzájemnými vztahy proměnných. Cílem této metody je pak redukce počtu proměnných, nalezení faktorů a odhalení struktury vztahů mezi proměnnými (Hebák, 2007). Po získání faktorů bylo možné pokračovat srovnáním průměru těchto faktorů se sociodemografickými charakteristikami respondentů (věkem a rodinným stavem), klasifikovat je a porovnat změny. Jako metoda redukce dimenze byla tedy použita metoda hlavních komponent a rotované řešení metodou Varimax. Následně byly vypočteny faktorové skóry pro jednotlivá pozorování.

8.3 Faktorová analýza

Předchozí oddíl se věnoval teoretickému zpracování této části práce, zde bude naopak popsán praktický postup v programu SPSS a jeho výsledky. Nejdříve budou popsány prakticky jednotlivé postupy od spuštění faktorové analýzy a jejich zákonitosti, na konci tohoto oddílu potom samotné výsledky.

Co se týče faktorové analýzy pro otázky z ISSP 1994, prvními důležitými hodnotami byla Kaiser-Meyer-Olkinova míra a Bartlettův test sféricity. Co se týče KMO, ta určuje rozdíl mezi párovým a dílčím koeficientem, zatímco Bartlettův test sféricity se používá pro ověření nulové hypotézy. Tato hypotéza zněla:

- H_0 = Jednotlivé proměnné spolu nejsou statisticky významně provázané.

Hodnota KMO pro tuto analýzu byla 0,670, což znamená, že faktorová analýza lze na tento vzorek použít. Hodnota Bartlettova testu sféricity byla rovna Sig. 0,000, H_0 tedy zamítáme, což znamená, že mezi jednotlivými proměnnými tak existuje statisticky významná provázanost. Všechny nezbytné podmínky pro použití faktorové analýzy tak byly splněny.

V případě šetření ISSP 2012 byla situace následující. Hodnota KMO zde činila 0,652, Bartlettův test sféricity pak byl roven Sig. 0,000, nulová hypotéza, která zde byla samozřejmě stejná, jako v případě předchozím, tak byla opět zamítnuta, i v případě tohoto souboru tedy mezi proměnnými existuje statisticky významná provázanost. V obou případech tak byly splněny podmínky nezbytné pro možnost smysluplné faktorové analýzy.

V následujícím výstupu tzv. Anti-image matici, které můžeme vidět níže v Tabulkách 4 a 5, byly na diagonále zobrazeny hodnoty KMO pro jednotlivé proměnné. Podmínkou pro tuto matici je, že všechny hodnoty na této diagonále musí být větší než 0,5, což bylo jak v případě ISSP 1994, tak také ISSP 2012 shodně naplněno. Pokud by tomu tak nebylo, mohlo by se uvažovat o vyřazení té konkrétní proměnné.

Tab. 4: Anti-image matice souboru ISSP 1994

Anti-image korelace	Spokojenost	Děti-sňatek	Nesezdaná soužití	Rozvod	Výchova
Spokojenost	0,673	-0,201	0,070	0,013	-0,183
Děti-sňatek	-0,201	0,657	0,186	0,007	-0,180
Nesezdaná soužití	0,070	0,186	0,684	-0,066	0,134
Rozvod	0,013	0,007	-0,066	0,563	-0,013
Výchova	-0,183	-0,180	0,134	-0,013	0,676

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Poznámka: Spokojenost reprezentuje v této tabulce první otázku, děti-sňatek druhou, nesezdaná soužití třetí, rozvod čtvrtou a výchova otázku pátou

Tab. 5: Anti-image matice souboru ISSP 2012

Anti-image korelace	Spokojenost	Děti-sňatek	Nesezdaná soužití	Rozvod	Výchova
Spokojenost	0,617	-0,421	0,041	-0,086	0,064
Děti-sňatek	-0,421	0,619	0,326	0,012	0,095
Nesezdaná soužití	0,041	0,326	0,691	-0,182	-0,176
Rozvod	-0,086	0,012	-0,182	0,625	-0,210
Výchova	0,064	0,095	-0,176	-0,210	0,734

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Poznámka: Spokojenost reprezentuje v této tabulce první otázku, děti-sňatek druhou, nesezdaná soužití třetí, rozvod čtvrtou a výchova otázku pátou

Následující výstupní tabulka zobrazuje hodnoty komunalit proměnných. Komunalita je součet druhých mocnin faktorových zátěží a udává, jaká část variability proměnné je faktory vysvětlena. Jinak řečeno tedy čím větší hodnota je v tabulce uvedena, tím vyšší podíl rozptylu je faktory vysvětleno. Maximální možná hodnota v této tabulce je tak logicky rovna 1. Výsledky tabulek komunalit proměnných byly za vybrané výzkumy ISSP v letech 1994 a 2012 zde souhrnně zařazeny do jedné tabulky. Hodnoty za jednotlivé proměnné v obou letech tak vypadaly způsobem následujícím:

Tab. 6: Komunalita souborů ISSP, oba roky

Proměnné	Výchozí	1994	2012
Ženatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní.	1,000	0,427	0,701
Lidé, kteří chtějí mít děti, by nejdříve měli uzavřít sňatek.	1,000	0,499	0,714
Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek.	1,000	0,390	0,549
Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, kdy pár není schopen řešit manželské problémy.	1,000	0,940	0,692
Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.	1,000	0,462	0,505

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

V Tabulce 6 tedy můžeme vidět, jaký podíl variability jednotlivých proměnných je vysvětlen faktory. První otázka týkající se spokojenosti párů v manželství tedy byla faktory v roce 1994 vysvětlena ze 42,7 %, oproti tomu v roce 2012 pak ze 70,1 %. Druhá otázka týkající se uzavření sňatku byla v roce 1994 faktory vysvětlena ze 49,9 %, v roce 2012 pak ze 71,4 %. Třetí proměnná týkající se neuzavření sňatku byla v prvním případě faktory vysvětlena z 39,0 %, ve druhém případě z 54,9 %. Podíl variability čtvrté otázky zkoumající postoje respondentů vůči rozvodu byla v roce 1994 vysvětlena z 94,0 %, což je mimořádně vysoká hodnota, v roce 2012 pak již jen z 69,2 %. Poslední proměnná týkající se výchovy dítěte byla ve

výběrovém šetření ISSP 1994 faktory vysvětlena ze 46,2 %, ve výběrovém šetření ISSP 2012 pak z 50,5 %.

Následující výstup faktorové analýzy se již nevěnoval proměnným, ale vlastním faktorům těchto analýz. Tabulky 7 a 8 tak zobrazují celkový vysvětlený podíl variability pomocí faktorů v jednotlivých datových souborech. Tyto tabulky jsou vytvořeny za pomoci tzv. Kaiserova pravidla, které porovnává rozptyl faktorů vůči rozptylu manifestních proměnných. Do samotné faktorové analýzy jsou pak zahrnuty faktory, které mají rozptyl větší než 1.

Tab. 7: Celkový vysvětlený podíl variability souboru, ISSP 1994

Komponenty	Vlastní hodnoty		
	Celkem	% z rozptylu	Kumulativní %
1	1,709	34,176	34,176
2	1,009	20,180	54,356
3	0,837	16,731	71,087
4	0,745	14,891	85,978
5	0,701	14,022	100,000

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Tab. 8: Celkový vysvětlený podíl variability souboru, ISSP 2012

Komponenty	Vlastní hodnoty		
	Celkem	% z rozptylu	Kumulativní %
1	2,024	40,486	40,486
2	1,136	22,726	63,212
3	0,716	14,314	77,525
4	0,658	13,169	90,695
5	0,465	9,305	100,000

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Jak tedy lze vidět z obou tabulek, pouze dva faktory mají větší hodnotu než 1. V případě tabulky ze souboru ISSP 1994 vidíme, že tyto dva faktory kumulativně vysvětlují 54,4 % celkové variability. V případě výstupu z šetření ISSP 2012 pak tyto dva faktory kumulativně vysvětlují 63,2 % celkové variability souboru (Škaloudová, 2010).

Následující výstup spočtených faktorových analýz byla tabulka matice faktorů, kde bylo možno již vidět hodnoty faktorových (zátěží), tj. hodnoty korelačních koeficientů mezi proměnnou a faktorem. Pro extrémnější rozložení výsledků a tím spojenou jejich lepší čitelností však bylo přistoupeno k tzv. rotaci faktorové matice, a to konkrétně metodou Varimax. Tato metoda rotace je kolmá a zjednodušeně řečeno má za cíl minimalizovat počet proměnných s velkou zátěží s každým společným faktorem. Pomocí této metody by tak mělo být zajištěny extrémnější hodnoty, které se posléze lépe interpretují a přisuzují k faktorům. Rotované faktorové matice za výzkum ISSP v roce 1994 a ISSP v roce 2012 můžeme pozorovat v Tabulkách 9 a 10.

Tab. 9: Tabulka matice faktorů, ISSP 1994

Proměnné	Faktor	
	1	2
Ženatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní.	0,706	-0,027
Lidé, kteří chtějí mít děti, by nejdříve měli uzavřít sňatek.	0,676	0,068
Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek.	0,652	0,044
Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, kdy pár není schopen řešit manželské problémy.	-0,563	0,270
Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.	0,011	0,969

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Tab. 10: Tabulka matice faktorů, ISSP 2012

Proměnné	Faktor	
	1	2
Ženatí muži a vdané ženy jsou obecně spokojenější než svobodní.	0,835	0,059
Lidé, kteří chtějí mít děti, by nejdříve měli uzavřít sňatek.	0,818	-0,212
Je v pořádku, když lidé spolu žijí, aniž by uzavřeli sňatek.	0,138	0,820
Rozvod je zpravidla nejlepším řešením situace, kdy pár není schopen řešit manželské problémy.	-0,222	0,675
Jeden rodič může vychovat dítě stejně dobře jako oba rodiče společně.	-0,492	0,554

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Výše uvedené tabulky jsou v podstatě hlavním výsledkem těchto dvou faktorových analýz. Hodnoty obou faktorů pro jednotlivá pozorování (respondenty) v podobě faktorových skóre byly pak použity pro další výpočty. Nicméně obecně faktorové zátěže/váhy většinou nabývají hodnot od -1 do 1, což udává, jak silně daný faktor koreluje s konkrétní proměnou.

Váhy blízké 0 tedy naznačují, že faktor má slabou korelaci s konkrétní proměnnou, hodnoty okolo 1 či -1 pak naznačují naopak silnou korelaci.

Podíváme-li se na Tabulku 7 zastupující výsledky ISSP za rok 1994, vidíme tedy, že faktor 1 silně koreluje s prvními třemi proměnnými týkajícími se spokojenosti v manželství, „povinnosti“ uzavřít sňatek a tolerance nesezdaného soužití. U další proměnné ohledně rozvodu je však v případě faktoru 1 již poměrně silná záporná korelace, což naznačuje nesoulad s předchozími postoji. V případě poslední proměnné týkající se výchovy dítěte jedním rodičem byla naopak extrémně silná korelace faktoru 2. Při souhrnném pohledu na tuto tabulku lze tedy usuzovat, že faktor 1 zastupuje jakési **tradiční** postoje, kdy jsou lidé v manželství spokojenější než lidé svobodní, že by lidé měli uzavřít před dětmi nejdříve sňatek, a naopak opozitní postoj k rozvodu, jakožto nejlepšímu řešení manželských problémů. Velice zajímavým zjištěním je však hodnota tohoto faktoru v případě nesezdaných soužití, neboť by se podle postojů v ostatních otázkách dalo předpokládat, že u takto tradičně smýšlející části populace nebude postoj k nesezdaným soužitím tak vřelý. Při interpretaci takového nesouladu je potřeba značné obezřetnosti, může však jít o určitou snahu vyhovět tehdejší trendům, neboť jak bylo řečeno již v úvodu této kapitoly, postojový výzkum nemusí být žádným reálným odrazem života respondentů. Druhý faktor velice slabě koreluje se všemi proměnnými, vyjma poslední týkající se výchovy dětí jedním rodičem, kde byla naopak jeho korelace takřka rovna 1. Z tohoto důvodu lze tedy říci, že druhý faktor zastupuje spíše **liberální**.

Při pohledu na Tabulku 8, která zastupuje výsledky ISSP z roku 2012, můžeme pozorovat vliv faktoru 1 neboli tradičního přístupu opět na první dvě proměnné týkající se spokojenosti v manželství a „povinnosti“ uzavřít sňatek. V případě další otázky ohledně nesezdaných soužití je zde však již silný vliv faktoru 2 neboli liberálního přístupu. V roce 2012 tedy již u této proměnné dochází k teoreticky očekávatelné dichotomii jednotlivých směrů postojů, která však při šetření v roce 1994 nenastala. Změna nastala také u další otázky zaměřené na rozvod. Zatímco faktor tradičního postoje je stále negativní, i když již jeho vliv již není takový, tak k velkému nárůstu vlivu došlo naopak u liberálního postoje, jenž se navýšil více jak dvakrát. U poslední proměnné týkající se výchovy dítěte jedním rodičem se situace taktéž značně proměnila. Došlo k poměrně velkému propadu v případě tradičního postoje, kdy, zatímco v roce 1994 vliv tohoto faktoru na danou proměnnou byl neznamenný, v roce 2012 je tento vliv již negativní a nedaleko hodnoty 0,5. V případě tradicionalistů tak došlo ke značné změně postojů vůči této problematice. Naopak vliv liberálních postojů oslabil, nicméně je však stále plně v souladu principem vymezeného faktoru.

Porovnáme-li teoretické rámce těchto dvou šetření, můžeme dojít k zajímavým zjištěním. Výzkum ISSP za rok 1994 je obecně poměrně liberální (zejména v otázce nesezdaných soužití) i v případě postojů zástupců tradičních hodnot, což je možno přisuzovat tehdejší stále se transformující společnosti jednak po pádu minulého režimu a také po vzniku samostatné České republiky. Západní trend nesezdaných soužití se zde začínal rozmáhat ve větší míře, jak bylo již zmíněno v předchozích kapitolách, a celá tato atmosféra se mohla odrazit v tomto šetření. V případě ISSP za rok 2012 jsou obě skupiny již mnohem více polarizované a jejich postoje více odpovídají určitým teoretickým předpokladům, které se do určité míry váží s filozofií konkrétní skupiny. Obecně tedy došlo k vymezení faktoru 1 jakožto zástupce

tradičních postojů, faktoru 2 pak jako zástupce liberálních postojů v souvislosti s rodinným chováním.

8.4 Klasifikace sociodemografických charakteristik dle faktorových skóre

Jak již bylo zmíněno dříve, ze sociodemografických charakteristik byl vybrán věk, který byl přetransformován do pětiletých věkových intervalů, a rodinný stav, který byl přetransformován do 4 stejných skupin. Faktor 1 byl vzhledem k výše zmíněným zákonitostem a inklinaci k tradičním postojům tedy nazván jako „Tradicionalisté“, faktor 2 pak naopak díky inklinaci k více volnomyšlenkářským postojům jako „Liberálové“. V případě interpretace níže uvedených tabulek je třeba značné obezřetnosti, neboť znaménka v těchto případech nemusí být směřodátá a je nutné se vždy dívat na zákonitosti v tabulce jako na jeden celek.

Tab. 11: Korelační tabulka věkových skupin a faktorů, ISSP 1994

Věk	Tradicionalisté	Liberálové
18–24	0,334	0,325
25–29	0,422	-0,027
30–34	0,361	-0,190
35–39	0,192	0,147
40–44	0,041	-0,120
45–49	0,143	-0,134
50–54	-0,236	-0,164
55–59	-0,048	-0,212
60–64	-0,613	0,238
65–69	-0,604	-0,061
70–74	-0,524	0,150
75–79	-0,774	0,055
80+	-0,753	-0,086

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Podíváme-li se na Tabulku 11, která zobrazuje průměrné hodnoty faktorových skóre dle pětiletých věkových intervalů za šetření ISSP 1994, můžeme pozorovat vcelku očekávatelné výsledky. V případě tradicionalistů hodnoty mezi věkovou skupinou 18–24 let až do kategorie 55–59 let včetně značně kolísají, obecně však nedosahují nikterak vysokých hodnot. Od kategorie 60–64 let se však již tento faktor začíná sytit a nabývá značně vyšších hodnot s maximem ve věkové skupině 75–79 let. Je zde tak patrný gradient dle jednotlivých skupin věku, kdy tedy první faktor především podporují respondenti ve starším věku oproti respondentům ve věku mladším.

V případě liberální části respondentů je situace obdobná, nicméně opačná. Nasycení faktoru v jednotlivých věkových skupinách je obecně mnohem menší než v případě zástupců tradičních postojů, ale i tak můžeme vidět, že druhý faktor nalézá podporu vesměs zejména

v mladších věkových skupinách, a naopak ve skupinách nejstarších je pak patrná již pouze naprosto zanedbatelná korelace.

Jak již bylo řečeno na začátku tohoto odstavce, tato tabulka vykresluje vcelku očekávatelné trendy, kdy k tradicionalistům se řadí zejména starší a nejstarší věkové skupiny, zatímco v případě liberálů je tomu naopak.

Tab. 12: Korelační tabulka věkových skupin a faktorů, ISSP 2012

Věk	Tradicionalisté	Liberálové
18–24	0,334	-0,396
25–29	0,449	-0,280
30–34	0,620	-0,042
35–39	0,205	-0,069
40–44	0,056	-0,195
45–49	-0,034	-0,072
50–54	-0,251	-0,387
55–59	-0,294	-0,013
60–64	-0,349	0,265
65–69	-0,347	0,527
70–74	-0,290	0,492
75–79	-0,326	0,784
80+	-0,516	0,915

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Podíváme-li se na Tabulku 12, která rovněž zobrazuje průměrné hodnoty faktorových skóre dle pětiletých věkových intervalů, tentokrát však za šetření ISSP 2012, zde jsou výsledky lehce odlišné. Obecné zákonitosti zmíněné u předchozí tabulky stále platí, nicméně nasycenost faktorů v jednotlivých věkových kategoriích se značně proměnila. U tradicionalistů se jednotlivé hodnoty do značné míry vyrovnaly, v průměru nevykazují již takové rozdíly jako v případě výzkumu předchozího, stále je zde však patrná podpora zejména ze strany starších věkových skupin.

Stejně je tomu tak i v případě liberální části respondentů, kde však naopak došlo k mnohem větší polarizaci mezi mladšími a staršími věkovými kategoriemi, zejména pak u skupiny 80+, kde je tento faktor takřka plně nasycen. Tato proměnná je vzorovým příkladem faktu, který byl zmíněn před interpretací těchto tabulek, neboť i když se jedná o hodnotu s kladným znaménkem, její reálný význam je zcela opačný. Při neopatrné interpretaci by tedy pak tato hodnota mohla být považována za takřka ideálního zástupce liberálních hodnot, nicméně je naopak důkazem názorové polarity mezi mladšími a staršími věkovými skupinami.

Při pohledu na Tabulky 11 a 12 týkající se postojů respondentů dle jednotlivých věkových kategorií tedy můžeme říci, že v porovnání s výběrovým šetřením z roku 1994 došlo v případě šetření z roku 2012 k určitým změnám. Co se týče zástupců tradičních názorů, došlo ke zmenšení polarity mezi všemi věkovými kategoriemi, i když i přesto byly inklinace konkrétních věkových skupin patrné. K opačnému jevu došlo však u zástupců liberálních názorů, kde polarita mezi starší a zejména pak nejstarší věkovou skupinou a skupinami

mladšími se výrazně zvýšila. Na základě těchto výsledků lze pak obecně usuzovat, že určitá postojeová orientace je do určité míry ovlivněna věkem respondenta, přičemž starší generace, alespoň co se týče těchto dvou výzkumů, zastávaly postoje, které můžeme hodnotit jako tradiční, zatímco mladší věkové kategorie pak smýšlely více liberálně.

Tab. 13: Korelační tabulka rodinného stavu a faktorů, oba roky

	1994		2012	
Rodinný stav	Tradicionalisté	Liberálové	Tradicionalisté	Liberálové
Ženatí, vdané	-0,126	-0,013	-0,298	0,132
Ovdovělí	-0,418	-0,061	-0,398	0,597
Rozvedení	0,340	-0,364	0,501	-0,334
Singles	0,587	0,274	0,508	-0,308

Zdroj: GESIS, (2016), vlastní výpočet a zpracování

Poslední tabulkou této části práce je souhrnná tabulka za oba dva výzkumy 1994 i 2012 týkající se rodinného stavu. Rodinný stav jedince do značné míry ovlivňuje jeho postoje a názory, zejména pak na otázky týkající se rodiny. Tomuto jevu se tato práce více věnovala již v kapitolách o sňatečnosti rozvedených a nesezdaných soužitích.

Podíváme-li se na výsledky šetření z roku 1994, vidíme, že respondenti žijící v manželství zastávali spíše tradiční názory. V případě ovdovělých respondentů je pak patrná největší pozitivní korelace. Opět, jako v předešlém případě, znaménka v této tabulce nehrají roli. U rozvedených respondentů již začíná být patrná negativní korelace, která graduje zejména v případě singles respondentů, jejichž názory s tradičními postoji vůči rodině poměrně silně negativně korelují. Co se týče korelace rodinného stavu a liberálů, zde jsou výsledky poměrně překvapivé. V případě respondentů žijících v manželství a ovdovělých je korelace nevýznamná, změna však nastává u rozvedených a singles. Rozvedení v roce 1994 nejvíce zastávali liberální postoje, naopak však singles možná překvapivě nevykazují zvláště příznivou korelaci.

Výsledky ISSP 2012 jsou značně odlišné a mnohem více polarizované. Respondenti žijící v manželství mají tradicionalistické postoje mnohem silněji pozitivně korelované, než tomu bylo v případě respondentů v roce 1994. Ovdovělí jsou v tomto ohledu takřka jedinou skupinou, která si své postoje téměř beze zbytku udržela. Oproti tomu naopak u rozvedených došlo k mnohem silnější negativní korelaci vůči tradičním postojům, než tomu bylo při výzkumu o osmnáct let dříve. V případě singles se pak negativní korelace vůči tradičním hodnotám více méně nezměnila. Co se týče liberálních hodnot, zde se situace také proměnila. V případě sezdaných respondentů došlo k silnější negativní korelaci vůči těmto postojům, mnohonásobně silnější negativní korelace lze však pozorovat u ovdovělých. Zatímco v případě tradičních hodnot se jejich názory od výzkumu ISSP 1994 takřka nelišily, v případě liberálních hodnot došlo k velice markantnímu obratu. U rozvedených respondentů nenastala takřka žádná změna. Stejně markantní změnu jako v případě ovdovělých, můžeme pozorovat i u singles. Zde se však jedná o pozitivní korelaci a oproti roku 1994 jsou tak respondenti z řad singles jedněmi s nejliberálnějšími postoji. Tato změna pravděpodobně souvisí se značným uvolněním společenských poměrů a nárůstem trendu singels, kdy jedinců praktikující tento životní styl je

relativně velké množství, a tak i obecné postoje hodnoty těchto lidí mohly doznat liberálnější proměny.

Kapitola 9

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo vytvoření poměrně komplexního přehledu vývoje partnerských forem v České republice od roku 1961 do roku 2016 včetně vlastních analýz jednotlivých partnerských forem a nastínění jejich trendů včetně přiblížení jak kontextů doby, tak také kontextů demograficko-společenských.

Práce byla dělena do devíti kapitol, přičemž každá z těchto kapitol pokrývala jinou problematiku, jež se snažila co nejvíce přiblížit a poskytnout jak odborný, tak také ucelený pohled. Cílem práce nebylo několik samostatných kapitol, ale naopak jejich vzájemné provázání k nastínění vývoje partnerských forem v České republice jako celku. Podle této filozofie byly jednotlivé kapitoly koncipovány a logicky za sebou uspořádány. Většina kapitol je informačně značně obsáhlá, a tak zde vždy bude jen rámcově nastíněný jejich obsah a zmíněny opravdu jen ty nejdůležitější či nejzajímavější údaje.

První úvodní kapitola nastiňovala cíle a strukturu této diplomové práce a obsah jednotlivých kapitol. Po této kapitole následovala druhá kapitola, jež se věnovala pramenům dat a metodologii. Nejprve byla v této kapitole diskutována literatura a primární zdroje dat této práce. Následoval obecný popis tabulek sňatečnosti svobodných a metody konstrukce jednovýchodných tabulek sňatečnosti svobodných, kde na konci této kapitoly byly uvedeny také vzorce týkající se výpočtu sňatečnosti rozvedených. Po tomto teoretickém úvodu byla uvedena metodologie použitých tabulek sňatečnosti svobodných, které byly za celé období 1961–2016 spočteny jednotnou metodikou, čímž byla zaručena jejich naprostá srovnatelnost. Poslední částí této kapitoly pak byla metodologie výpočtu použitých ukazatelů rozvodovosti.

Třetí kapitola měla za cíl stručné přiblížení politického vývoje v kontextu demografických změn. V této kapitole byl popsán vývoj politické situace od roku 1961 až do počátku devadesátých let a odraz tohoto vývoje v populačním klimatu země a jeho vliv zejména na sňatečnost a rozvodovost. Politický vývoj České republiky byl poměrně složitý a populační klima v zemi tak značně proměnlivé. Znalost těchto historicko-demografických kontextů tak byla nezbytná pro následující kapitoly této práce, neboť poměrně mnoho změn demografických ukazatelů mělo společného jmenovatele buďto v politických, právních či socioekonomických změnách, které se udály v rozmezí vymezeném touto kapitolou.

Následující čtvrtá kapitola byla již zaměřena na analýzu sňatečnosti. V této kapitole byla nejdříve přiblížena legislativa, dále pak vývoj sňatečnosti obecně, poté specificky

sňatečnosti svobodných a jejích ukazatelů. Poslední částí této kapitoly byla generační sňatečnost svobodných, na kterou byl kladen největší důraz. Tato generační sňatečnost svobodných byla zpracována jak za generace 1945 až 1980 po pětiletých intervalech, tak také za generace 1970 až 1982 po dvouletých intervalech. Cílem tohoto zpracování bylo co nejbližší přiblížení nejen trendů ve sňatkovém chování jednotlivých generací mužů a žen, ale také přiblížení vývoje změn sňatkového chování obecně. Ze spočtených grafů potom vyplývá, že toto sňatkové chování můžeme rozdělit na starý a nový model. Starý model je definován brzkým vstupem do manželství, intenzivní sňatečností a nízkým podílem svobodných v pozdějších letech života. Toto chování vykazovaly zejména generace narozené v letech 1945 a 1950, generace 1955, 1960 a 1965 po určitou dobu toto chování kopírovaly, od jistého věku však již byly patrné změny. Zbývající generace pak již vykazovaly naprosto odlišné sňatkové chování. V případě generací 1970 až 1982 po dvouletých intervalech byla situace obdobná, každá mladší generace vykazovala již zcela diferenční sňatkové chování, pouze generace 1970 a 1972 byly do dvaceti let věku srovnatelné, nicméně poté již i zde byla situace totožná jako u ostatních generací.

Další pátá kapitola této práce byla kapitola týkající se analýzy rozvodovosti. Strukturně byla tato kapitola rozčleněna stejně jako v předchozím případě, jako první tak opět byla přiblížena legislativa, která je však v případě rozvodovosti zvláště důležitá. Dále byl přiblížen vývoj rozvodovosti obecně a kapitola byla ukončena vývojem jednotlivých ukazatelů rozvodovosti, konkrétně rozvodovosti dle počtu nezletilých dětí, redukované míry rozvodovosti dle délky trvání manželství a podílů rozvodů dle jednotlivých příčin. Zde bych rád zmínil výsledky redukovaných měr rozvodovosti dle délky trvání manželství, neboť tento ukazatel přináší zajímavé informace z běžného života okolo nás. Z výsledků této analýzy vyplývá, že čím déle manželství trvá, tím také klesá pravděpodobnost, že skončí rozvodem. Nejvíce se tak tedy rozvádějí mladá manželství, ovšem zatím co se po většinu sledovaného období nejvíce rozváděla manželství z kategorie 0–4 let uplynulých od sňatku, v roce 2001 došlo ke změně a od té doby až do konce sledovaného období byly rozvody nejčastější u kategorie 5–9 let uplynulých od sňatku. Posledním zajímavým faktem, který výpočet tohoto ukazatele přinesl, je určitá rezistence dlouhotrvajících manželství vůči rozvodové legislativě, neboť zatímco ta velice silně ovlivňuje krátkodobá manželství, u dlouhodobých je její dopad takřka nulový.

Šestá kapitola tematicky spojuje předchozí dvě kapitoly a zaměřuje se tak na sňatečnost rozvedených. V této kapitole je zkoumána struktura sňatků dle rodinného stavu snoubenců a také vývoj úhrnné sňatečnosti rozvedených. Z výsledků je patrné, že od začátku sledovaného období až do roku 2008 narůstal podíl sňatků rozvedených. Tento vývoj je výsledkem nárůstu rozvodovosti, a naopak poklesu sňatečnosti. Z výsledků úhrnné sňatečnosti rozvedených vyplývá, že podíl osob, které po rozvodu znovu uzavřou sňatek, od sedmdesátých let v čase stále postupně klesal až na minimální hodnotu v roce 2013, kdy by pouze třetina rozvedených mužů a žen vstoupila ještě do manželství. Jedním ze zajímavých závěrů z této části je také zjištění, že tato problematika není demografií nikterak hojně zkoumána, zvláště pak například v porovnání se sociologií.

Sedmá kapitola byla věnována zástupci alternativních forem partnerství, konkrétně tedy nesezdaným soužitím. Tato kapitola se nejdříve věnovala obecnému vymezení nesezdaných soužití a pohledům na ně, dále pak legislativě a metodice sběru dat, která s tímto tématem

souvisí. Dále byla v této kapitole provedena vlastní analýza nesezdaných soužití, která zkoumala jejich vývoj v čase, strukturu, podíl zastoupení různých rodinných stavů v nesezdaných soužitích a nakonec také územní distribuci této formy partnerství v České republice v nejčteněji zastoupené věkové kategorii. Počet nesezdaných soužití tedy v čase stoupá, při posledním sčítání v roce 2011 jich oficiálně bylo 234 346. Oproti předchozím sčítáním se jedná o velice vysokou hodnotu, které bylo dosaženo mimo jiné také díky nové metodice SLDB 2011, kdy bylo využíváno definice obvyklého pobytu. Tato změna metodiky přinesla odhalení spolehlivějšího počtu a struktury domácností. Dříve mohly být tyto údaje do značné míry zkresleny, zvláště pak pokud spolu žil pár v nesezdaném soužití v jedné domácnosti, ale měl různá trvalá bydliště. Co se týče procentuálního podílu rodinných stavů v nesezdaných soužitích, nejdůležitější proměnnou je zde věk. Zatímco v kategoriích od 18 do 34 let naprosto přesvědčivě převažují svobodní, ve starších věkových skupinách pak již převažují rozvedení a v nejstarších skupinách od 70 let výše pak ovdovělí, zvláště v případě žen.

Osmá a poslední kapitola byla zaměřena na výzkumy veřejného mínění ISSP, které byly provedeny v České republice v letech 1994 a 2012. Tato kapitola počínala obecnými východisky ohledně postojových výzkumů a úskalími, které se s tím pojí. Další částí této kapitoly byla metodologie sběru dat a popis datových souborů, kde byly popsány technické parametry výzkumu, škály odpovědí a otázky, které byly vybrány pro tuto práci. Dále zde byly také popsány elektronické datové soubory, ze kterých tato práce v této kapitole vycházela. Následující část se věnovala metodologii vlastního zpracování těchto datových souborů, poté následoval podrobný popis postupu a výsledků faktorové analýzy vedoucí k vytvoření faktorových skóre. V poslední části této kapitoly byly tyto faktorové skóre analyzovány v souvislosti se sociodemografickými indikátory s vazbou na předchozí kapitoly, tedy konkrétně věk a rodinný stav, a výsledky byly interpretovány. Výsledkem faktorové analýzy u obou souborů byly dva faktory, které označovaly značně protichůdné postoje respondentů. Z tohoto důvodu byl první faktor označen jako „Tradicionalisté“ a druhý faktor jako „Liberálové“. Výsledky druhé části pak naznačily, že příslušnost k těmto vymezeným skupinám značně koreluje s věkem respondenta, přičemž starší věkové skupiny zastávaly spíše tradiční postoje, zatímco mladší věkové skupiny naopak postoje liberálnější. Rodinný stav byl vůči těmto skupinám již značně diferencovanější, a tak těžší ke shrnutí. Obecně lze však říci, že sezdání a ovdovělí respondenti inklinovali spíše k tradičním postojům, zatímco rozvedení a singles respondenti pak k postojům liberálním, což se ukázalo zejména v šetření z roku 2012, přičemž nejzajímavější změny v čase bylo možno pozorovat u posledně jmenované skupiny respondentů.

Navazování partnerských vztahů patří k člověku již od nepaměti a toto téma je tak vždy aktuální a zajímavé i z pohledu širší veřejnosti. Proto jsem si takto zaměřené téma zvolil již pro svou bakalářskou práci, kde jsem se takřka výhradně věnoval pouze sňatečnosti svobodných v transversálním pohledu. Tato diplomová práce na ni volně navazuje, ale zabývá se již partnerskými formami obecně, na předcházejících stránkách se tak snaží komplexněji shrnout vývoj sňatečnosti, zejména z generačního pohledu, rozvodovosti, sňatečnosti rozvedených a nesezdaných soužití, zachytit trendy tohoto vývoje a doplnit o kontexty. Tato témata pak doplňuje o názory z šetření veřejného mínění ISSP za roky 1994 a 2012, přičemž také využívá

sociodemografické proměnné, které mají návaznost na dříve zmíněné partnerské formy. Vlastní výsledky těchto šetření jsou také porovnány mezi sebou a interpretovány.

Seznam použité literatury a zdrojů dat

- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Demografické ročenky (pramenná díla) 1961 – 2014*. [online]. 2015 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/casova_rada_demografie
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 -2015 (absolutní údaje)*. [online]. 2016 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Sčítání lidu, domů a bytů - Pramenné dílo - 2011*. [online]. 2014 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011-pramenne-dilo-2011-op37nad790>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Sčítání lidu, domů a bytů - Pramenné dílo - 2001*. [online]. 2014 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-domu-a-bytu-2001-pramenne-dilo-2001-zi09as02dt>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pramenné dílo 1991*. [online]. 2014 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb/pramenne-dilo-1991>
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Pramenné dílo 1980*. [online]. 2014 [cit. 2018-06-27]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/pramenne_dilo_1980
- EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. Brno: Clio, 2012. ISBN 978 80 905081-0-1.
- FIALOVÁ, L. *Populační vývoj České republiky 2001-2006*. Sňatečnost. Praha: DemoArt, 2007, s. 23 – 30. ISBN 978-8086561-77-6.
- FIALOVÁ, L. *Populační vývoj České republiky 2007*. Sňatečnost. Praha: DemoArt, 2008, s. 25 – 31. ISBN 978-8086561-46-2.
- FIALOVÁ, L. *Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století*. Demografie. 2006, roč. 48, č. 2, s. 97 – 108. ISSN 0011-8265.
- GESIS. Leibniz Institute for the Social Sciences in Mannheim, 2018. Dostupné z: <https://www.gesis.org/en/en/home/>
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HABARTOVÁ, Pavlína. *Rodiny a domácnosti ve sčítání lidu se zaměřením na metodologické aspekty dat*. Praha, 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.

- Vedoucí práce prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc. Dostupné z:
<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/84559/>
- Hakim, C. 2003. *Model of the Family in Modern Societies. Ideals and realities*. Aldershot: Ashgate.
- Hašková, Hana, Rabušic, Ladislav. 2008. „K nízké sňatečnosti v České republice.“ *Sociální studia* 5 (2): 9-33. ISSN 1214-813X.
- HEBÁK, Petr. *Vícerozměrné statistické metody*. 2., přeprac. vyd. Praha: Informatorium, 2007-. ISBN 8073330393.
- HRDINA, I. *Manželství v současném českém i kanonickém právu*. [online]. 2009 [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz/15-20/16-hrdin.htm>
- CHALOUPOKOVÁ, Jana; ŠALAMOUNOVÁ, Petra. 2004. *Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě*. Sociologické studie / Sociological Studies 04:07. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 60 s. ISBN 80-7330-062-1.
- KALIBOVÁ, K. *Rozvodovost a neúplná rodina*. *Demografie*. 1991, roč. 33, č. 1, s. 4 – 9. ISSN 0011-8265.
- KALIBOVÁ, Květa. *Úvod do demografie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2005. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0222-9.
- KALIBOVÁ, Květa. *Populace světa v letech 1950-2007*. *Demografie*. Revue pro výzkum populačního vývoje. Praha : Český statistický úřad 50, č. 4, (2008,) s. 288-296.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 1994*. Praha: DemoArt, 1995. s. 12 – 18.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 1997*. Praha: DemoArt, 1998. s. 21 – 30. ISBN 80-902154-6-7.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 1998*. Praha: DemoArt, 1999. s. 23 – 30. ISBN 80-902154-8-3.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 1999*. Praha: DemoArt, 1999. s. 19 – 24. ISBN 80-902686-1-7.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 2000*. Praha: DemoArt, 2001. ISBN 80-902686-5-X.
- KATEDRA DEMOGRAFIE A GEODEMOGRAFIE UNIVERZITY KARLOVY. *Populační vývoj České republiky 1995*. Praha: DemoArt, 1996. s. 21 – 28. ISBN 80-902154-7-6.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. *Populační vývoj východní a západní Evropy v letech 1950-1999*. *Demografie*. 1998, roč. 40, č. 1, s. 4 – 9. ISSN 0011-8265.
- KREJČÍ, Jindřich. *Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP*. Informační bulletin Sociologického datového archivu. 2005, roč. 7.
- KUČERA, M.; FIALOVÁ, L. *Demografické chování obyvatelstva České republiky během přeměny společnosti po roce 1989*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1996. Working papers. ISBN 80-859500-7-3.

- KUČERA, Milan. *Populace České republiky 1918-1991*. Praha: Česká demografická společnost a Sociologický ústav AV ČR, 1994. 198 s. (Acta Demographica. Roč. 11.)
- MAREŠ, P. (2003) *Sňatkový trh - koncepty a modely: východisko výzkumu reprodukce rodin*. In. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister&Principal.
- LINHART, Jiří, PETRUSEK, Miroslav, VODÁKOVÁ, Alena, MAŘÍKOVÁ, Hana. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2., upr. vyd. Ilustroval JIRÁNEK, Vladimír. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 9788086429878.
- NĚMEČKOVÁ, Michaela.; ŠTYGLEROVÁ, Terezie. *Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2009*. Demografie: revue pro výzkum populačního vývoje. 2010, roč. 52, č. 3, s. 153–176 ISSN 0011-8265
- PALONCYOVÁ, Jana. *Manželství a nesezdané soužití v České republice a ve Francii: projevy druhého demografického přechodu*. Praha, 2009. Disertační práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/2591>
- PRESSAT, Ronald: *Základy demografické analýzy*. SPN Praha. 1968
- RABUŠIC, Ladislav. *Kde ty všechny děti jsou?: Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2001. ISBN 80-86429-01-6.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Nesezdaná soužití*. Praha: Editor PAVLÍK, Zdeněk. Populační vývoj České republiky 1994, 1994. ISBN 80-7066-995-0
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. „Naděje dožití ve zdraví.“ Demografie. 2000, roč. 1, č. 42: s. 41-48.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Sňatečnost svobodných v České republice dříve a dnes*. Demografie. 1995, roč. 37, č. 3, s. 157 - 172. ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Tabulky sňatečnosti a metody jejich konstrukce*. Demografie. 1984, roč. 26, č. 2, s. 110 - 122. ISSN 0011-8265.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Současné změny charakteru v České republice a mezinárodní situace*. Demografie. 1996, Revue pro výzkum populačního vývoje. Praha : Státní úřad statistický 38, č. 2, s. 77-89.
- SRB, Vladimír. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 8024607123.
- SRB, Vladimír. „V kontextu legislativních změn.“ Demografie 31: 200-219.
- ŠKALOUDOVÁ, Jana. Faktorová analýza. 2010. Katedra psychologie - Aktuality [online]. Dostupné z: <http://kps.pedf.cuni.cz/skalouda/fa/>
- TUTTEROVÁ, Jitka, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. *Vývojové trendy rozvodovosti po roce 1950 v ČSR*. 1989.

PAVLÍK, Zdeněk, Jitka RYCHTAŘÍKOVÁ a Alena ŠUBRTOVÁ. *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986.

VEREŠ, P. *Sňatečnost*. Demografie. 1991, roč. 33, č. 1, s. 2 – 4. ISSN 0011-8265.

VYPLEL, D. *Sňatečnost v České republice: longitudinální a trasnverzální pohled*, Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.

Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130189650>

VÝROST, Jozef ; SLAMĚNÍK Ivan, *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.